

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΕΥΒΟΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΧΑΛΚΙΔΑΣ «ΑΡΕΘΟΥΣΑ»

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΧΑΛΚΙΔΑ 2015

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΧΑΛΚΙΔΑΣ «ΑΡΕΘΟΥΣΑ»

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Επιμέλεια τεύχους

Παρή Καλαμαρά

Μαρία-Νίκη Κουτσούκου

Γιάννης Χαιρετάκης

ΧΑΛΚΙΔΑ 2015

Γενικός συντονισμός

Παρή Καλαμαρά

Μαρία Κοσμά

Νιόβη Μπούζα

Επιστημονική τεκμηρίωση

ΙΑ΄ ΕΠΚΑ

Μόνιμο προσωπικό

Σοφία Κατσάλη

Γαλάτεια Κλαπάκη

Μαρία Κοσμά

Κώστας Μπουκάρας

Άγγελος Ριτσώνης

Δημήτρης Χριστοδούλου

Έκτακτο προσωπικό 3^{ου} υποέργου «Οργάνωση της μόνιμης έκθεσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Α΄ φάση

Βικτωρία Γεωργοπούλου

Οδυσσέας Κακαβάκης

Γιάννης Χαιρετάκης

23^η ΕΒΑ

Μόνιμο προσωπικό

Ανδρομάχη Κατσελάκη

Νίκος Κοντογιάννης

Δημήτρης Κοτρίκλας

Αλεξάνδρα Κωσταρέλλη

Νιόβη Μπούζα

Στεφανία Σκαρτσή

Έκτακτο προσωπικό 4^{ου} υποέργου «Οργάνωση της μόνιμης έκθεσης
Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, Α΄ φάση
Σοφία Χρυσοχόου

Μουσειολογική επιμέλεια

Μαρία-Νίκη Κουτσούκου

Πένυ Γκάνη

Μαρία Τσιριμώνα

Τεκμηρίωση εκθεμάτων – συγγραφή κειμένων

Πένυ Γκάνη

Βικτωρία Γεωργοπούλου

Οδυσσέας Κακαβάκης

Μαρία Κοσμά

Μαρία-Νίκη Κουτσούκου

Γιάννης Χαιρετάκης

Σοφία Χρυσοχόου

Συμβολές

Αρχαιολόγοι: Ευγενία Αραμπατζή, Γιάννης Βαξεβάνης, Γαρυφαλλιά Βουζαρά, Στέλλα Δρένη, Μιχάλης Καραμπίνης, Ελένη Κόττη, Σταμάτης Μπονάτσος, Ελένη Τσιομπίκου.

Συντηρητές: Μαρία Καραγιώργου, Δημήτρης Καραμουζάς, Αγγελική Κυτίνου, Θανάσης Σταμούλος, Γιάννης Σφυρίδης.

Φύλακες Αρχαιοτήτων: Ευαγγελία Αθανασίου, Αμέρισα Μανωλάκη-Φτούλη, Σταυρούλα Παρίση, Σοφία Σταμπέλου, Δημήτρης Φτούλης.

Περιεχόμενα

Χαρακτήρας και στόχοι του μουσείου	6
Το κτήριο του μουσείου	8
Τα εκθέματα	10
Αρχές εκθεσιακού σχεδιασμού	14
Σενάριο της έκθεσης	18
Ερμηνευτικά μέσα εκθεσιακής αφήγησης	25
Προσβασιμότητα και πορείες επίσκεψης	32
Ανάπτυξη εκθεσιακής αφήγησης	35
Παράρτημα Α: Πηγές Εισαγωγικής Ενότητας	85
Παράρτημα Β: Κείμενα Πινακίδων (Κείμενα εργασίας)	89
Παράρτημα Γ: Βιβλιογραφία	102

Κάνω ένα ταξίδι προς την Εύβοια.

Φτάνω ...

εγώ, όπως και τόσοι άλλοι:

έκαναν ένα απλό πέρασμα,

επισκέφτηκαν τον τόπο με τη θέλησή τους ή και χωρίς αυτή,

έμειναν λίγο, έμειναν μια ζωή,

πίστεψαν σε θεούς, έφτιαξαν σπίτια, υποστήριξαν τις απόψεις τους,

οργανώθηκαν κοινωνικά, εκφράστηκαν, ανέδειξαν ή άλλοτε δέχτηκαν

ηγέτες,

υπέστησαν απώλειες, δούλεψαν τη γη, εκμεταλλεύτηκαν τη θάλασσα,

μετανάστευσαν, επέστρεψαν.

Έφτασαν ...

αυτοί, στάθηκαν στο στενό του Ευρίπου,

αναρωτήθηκαν για το περίεργο φυσικό φαινόμενο,

μαγεύτηκαν κι εμπνεύστηκαν από τους στροβιλισμούς των νερών του.

Άλλοι έστησαν αγάλματα στην Αιδηψό,

θεραπεύτηκαν από τα θερμά νερά που η γη αναβλύζει.

Βρίσκομαι εδώ ...

για να γνωρίσω τις κοινωνίες που έχουν σχηματιστεί και σχηματίζονται σε

αυτόν τον τόπο,

κάποια από τα σημάδια τους που κράτησε ζωντανά αν και αλλοιωμένα ο

χρόνος.

Βρίσκω τον εαυτό μου μέσα από την αφήγηση ιστοριών για τα ευρήματα

της αρχαιολογίας.

Ταυτίζομαι, διαφοροποιούμαι – προσδιορίζομαι ιστορικά.

Χαρακτήρας και στόχοι του μουσείου

Το νέο αρχαιολογικό μουσείο της Χαλκίδας, με έδρα την πρωτεύουσα της Περιφερειακής Ενότητας Ευβοίας, είναι περιφερειακό -καλείται να φιλοξενήσει ευρήματα από το νησί της Εύβοιας, τις βοιωτικές ακτές και τη νήσο Σκύρο- και διαχρονικό -να εκθέσει υλικό που ανάγεται από την απώτατη Προϊστορία ως την ίδρυση του νέου Ελληνικού κράτους στις αρχές του 20ού αιώνα-, σύμφωνα με την ΥΠ.ΠΟ./Δ.Μ.Μ.Π.Κ./1177/40/9-1-2004, η οποία εκδόθηκε μετά από σχετική γνωμοδότηση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου. Η υπό εκπόνηση μελέτη αποσκοπεί στο σχεδιασμό μιας μόνιμης έκθεσης που θα υπηρετήσει το χαρακτήρα του νέου μουσείου όπως περιγράφηκε παραπάνω, προσδιορίζοντας τις βασικές εκθεσιακές αρχές, το προς έκθεση αρχαιολογικό υλικό, τα μέσα ερμηνείας αυτού κ.λπ.

Το Μουσείο της Χαλκίδας με την ιδιότητα του μεγάλου αρχαιολογικού μουσείου στο κέντρο της Εύβοιας, συνδέεται αναπόφευκτα και με τα λοιπά μικρά τοπικά μουσεία που λειτουργούν ήδη (ή θα λειτουργήσουν στο μέλλον) στην Περιφερειακή Ενότητα και συνεπώς αναλαμβάνει εξ αρχής να διαδραματίσει κομβικό ρόλο σε ένα δίκτυο μουσείων. Ο ρόλος αυτός αναμένεται να αποκτήσει σαφέστερο περιεχόμενο στην πράξη, μετά την έναρξη της λειτουργίας του νέου μουσείου, δεδομένου ότι μέχρι σήμερα δεν έχει αποδοθεί ανάλογος ρόλος σε περιφερειακό μουσείο.

Στους βασικούς **στόχους** της μουσειακής παρέμβασης εντάσσεται καταρχάς η διαπραγμάτευση της ιστορίας της Εύβοιας μέσα από την επιστημονική ερμηνεία των υλικών, πρωτίστως, τεκμηρίων. Ευρήματα από κάθε γωνιά της Εύβοιας αφηγούνται ανθρώπινες ιστορίες που ανάγονται από την Προϊστορία του ελλαδικού χώρου ως την ίδρυση του νέου Ελληνικού κράτους. Το περιεχόμενο της μόνιμης έκθεσης δεν στοχεύει, ωστόσο, σε μία εξαντλητική χρονολογική και γεωγραφική καταγραφή της ιστορίας της Εύβοιας, ούτε σε μία απολογιστική ανασκόπηση των ιστορικών γεγονότων -όπως αυτά αποτυπώνονται στα αρχαιολογικά εύρηματα- αλλά στον σχολιασμό επιλεγμένων πτυχών της ιστορίας της μέσα από μια δυναμική κοινωνική ερμηνεία σημαντικών, διαχρονικά, ζητημάτων.

Βασικός επίσης στόχος είναι η παροχή ενός έγκυρου εργαλείου για τη γνωριμία με την ιστορία του τόπου αλλά και με τις μεθόδους που γράφεται η ιστορία και τις πηγές αυτής, εκτός σχολικού πλαισίου, για τη μαθητική και εκπαιδευτική κοινότητα.

Επιπλέον, η διαμόρφωση ενός ζωντανού τουριστικού προορισμού με ποικιλία δράσεων που θα ανανεώνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα, για τους επισκέπτες της πρωτεύουσας της Περιφερειακής Ενότητας.

Τέλος, στους στόχους του νέου μουσείου είναι και η ανάδειξη του κελύφους που το φιλοξενεί ως επισκέψιμου πλέον μνημείου της νεότερης βιομηχανικής κληρονομιάς της πόλης. Μέσω δε της αποκατάστασης του οινοπνευματοποιείου «Αρέθουσα», κτηρίου των αρχών του 20ού αιώνα, για τη στέγαση του νέου μουσείου, αλλά και της λειτουργίας του τελευταίου, αναμένεται η αναβάθμιση της ευρύτερης περιοχής του Αγίου Στεφάνου, με την ένταξη σε αυτήν νέων χρήσεων και με την ενεργοποίηση μακροπρόθεσμα πολεοδομικών παρεμβάσεων, απαραίτητων για την υποδοχή των εν δυνάμει επισκεπτών, καθώς και για τη διασύνδεση του νέου μουσείου-μνημείου με τα άλλα περί αυτού ιστάμενα ή και ήδη αναδεδειγμένα μνημεία.

Είναι ακόμη επιθυμητό το νέο μουσείο να αποτελέσει σημείο συνάντησης και αναφοράς για τους Χαλκιδείς, αλλά και χώρο έρευνας και συζήτησης για θέματα της τοπικής ιστορίας και αρχαιολογίας. Ταυτόχρονα, να συμμετέχει στην ανάδειξη της πολιτισμικής φυσιογνωμίας του τόπου, αναπτύσσοντας έναν επίσημο λόγο για το παρελθόν και ενισχύοντας το διάλογο παρελθόντος-παρόντος. Επίσης, να λειτουργήσει ως πυξίδα προσανατολισμού των επισκεπτών της Εύβοιας και ως πηγή πληροφόρησης για περαιτέρω περιήγηση στον πραγματικό χώρο και τα μνημεία του.

Το κτήριο του μουσείου

Το μουσείο θα στεγαστεί σε βιομηχανικό κτήριο των αρχών του 20ού αιώνα, κηρυγμένο μνημείο πολιτισμικής κληρονομιάς (ΦΕΚ Β' 45/22.01.1979) και τεκμήριο της σημαντικής βιομηχανικής δραστηριότητας της πόλης κατά τον προηγούμενο αιώνα. Πρόκειται για το εργοστάσιο οινοπνευματοποιίας με την επωνυμία «Αρέθουσα Α.Ε.», ιδιοκτησίας των Αφών Ζάχου και του Χρ. Δαβουρτζίκου, που κατάγονταν από την Κάρυστο, το οποίο σταμάτησε να λειτουργεί οριστικά το 1980. Με δεδομένο τον μνημειακό του χαρακτήρα θα αποτελέσει και το ίδιο έκθεμα στο πλαίσιο της έκθεσης.

Η «Αρέθουσα» περιήλθε στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Πολιτισμού, όπως διαπιστώνεται και από το Ενημερωτικό Δελτίο του Τεχνικού Επιμελητηρίου στις 23-2-2004, οπότε το ΥΠΠΟ διακήρυξε την εκπόνηση μελέτης με σκοπό την «επισκευή και μετατροπή του κτιρίου Αρέθουσα στη Χαλκίδα σε διαχρονικό μουσείο».

Το Μάιο του 2009, με απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού, και κατόπιν αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, εγκρίθηκε η ανάθεση εκπόνησης της αρχιτεκτονικής, στατικής, γεωτεχνικής, ηλεκτρομηχανολογικής μελέτης, καθώς και των αντίστοιχων τευχών δημοπράτησης στα συμπράττοντα γραφεία «Μέτρον ΟΕ – Κ. Σκουμπέλος-Α. Βικέλας & Συνεργάτες Ο.Ε. – Γ. Μπουρόλιας». Με την ολοκλήρωση και έγκριση της μελέτης αυτής το Μάιο του 2011, το έργο της αποκατάστασης του κτηρίου και της προσθήκης νέου κτηρίου σε αυτό εντάθηκε στο ΕΣΠΑ τον Οκτώβριο του 2012 και δημοπρατήθηκε με προϋπολογισμό 9.420.920 ευρώ το Μάρτιο του 2013, με ανάδοχο την τεχνική εταιρεία «ΑΚΤΩΡ».

Ο μουσειολογικός και μουσειογραφικός σχεδιασμός της μόνιμης έκθεσης ξεκίνησε το 2013 από τις συναρμόδιες τότε Εφορείες Αρχαιοτήτων, την ΙΑ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, που θα αποτελούσε και τον φορέα διαχείρισης του Μουσείου, και την 23η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, στο πλαίσιο του ενταγμένου στο ΕΣΠΑ έργου: «Επισκευή και Μετατροπή του Κτηρίου “Αρέθουσα” στη Χαλκίδα σε Διαχρονικό Μουσείο». Στην εκπόνηση της μουσειολογικής και μουσειογραφικής μελέτης αφορούν τα υποέργα: «Οργάνωση της μόνιμης έκθεσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Α' Φάση» (3ο) και «Οργάνωση της μόνιμης έκθεσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, Α' Φάση» (4ο).

Στο κεντρικό παλαιό κτήριο και στο νότιο πρόσκτισμα αυτού εντάσσονται οι καθεαυτό εκθεσιακοί χώροι, οι οποίοι εκτείνονται στις δύο στάθμες του κτηρίου, καθώς και σε ενδιάμεσο πατάρι που αναπτύσσεται σε τμήμα αυτού. Η τρίτη στάθμη του παλαιού κτηρίου, στο κέντρο της, δεν θα είναι προσβάσιμη από το κοινό, αλλά υπάρχει η πρόθεση να διαμορφωθεί σε χώρο βιβλιοθήκης – αναγνωστηρίου, για τις ανάγκες πρωτίστως της Υπηρεσίας, με δυνατότητα ωστόσο να μπορεί να υποδέχεται και επιλεγμένο ειδικό κοινό. Πρέπει να επισημανθεί ότι ο επισκέπτης εισέρχεται στους εκθεσιακούς χώρους κινούμενος καταρχάς υποχρεωτικά προς τη δεξιά πτέρυγα του κτίσματος και ακολουθεί μακρά πορεία στους ορόφους πριν καταστεί δυνατή η έξοδός του.

Το νεώτερο κτίσμα (προσθήκη) θα στεγάσει τις βοηθητικές λειτουργίες του μουσείου, συμπεριλαμβανομένων βασικών υποδομών για τους επισκέπτες (καφέ, πωλητήριο, αίθουσα πολλαπλών χρήσεων, γραφεία, εργαστήρια συντήρησης, αποθήκες).

Τέλος, το μουσείο περιβάλλεται από έναν εκτεταμένο αύλειο χώρο, ο οποίος θα συμμετέχει ενεργά στη λειτουργία του.

Τα εκθέματα

Με δεδομένο ότι το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας θα υποκαταστήσει πλήρως το υφιστάμενο, στην έκθεση εντάχθηκε καταρχάς μεγάλο μέρος των αρχαίων εκθεμάτων, προϊστορικών και ιστορικών χρόνων, που εκτίθενται μέχρι σήμερα στο υπάρχον μουσείο της πόλης, στο νεοκλασικό κτήριο της οδού Ελ. Βενιζέλου. Επιπρόσθετα, επιλέχθηκε μεγάλος αριθμός νέων ευρημάτων από παλαιές και πρόσφατες ανασκαφές από διάφορες θέσεις της Εύβοιας, των βοιωτικών ακτών και της Σκύρου, που βρίσκονταν στις αποθήκες των Εφορειών της περιοχής (ΙΑ' ΕΠΚΑ, 23η ΕΒΑ και, σε ότι αφορά παλαιότερες ανασκαφές, Θ' ΕΠΚΑ).

Η επιλογή των εκθεμάτων έγινε καταρχάς με κριτήριο αυτά να είναι όσο το δυνατό πιο αντιπροσωπευτικά του διαθέσιμου αρχαιολογικού αποθέματος της Περιφερειακής Ενότητας Ευβοίας, ώστε να τεκμηριώνεται η ιστορία της διαχρονικά. Έγινε μάλιστα προσπάθεια να καλύπτονται ισομερώς και ισότιμα όλες οι μεγάλες χρονικές περίοδοι. Πρωταρχικής επίσης σημασίας κριτήριο αποτέλεσε η δυναμική κάθε ευρήματος ως προς την υποστήριξη της εκθεσιακής αφήγησης της μόνιμης έκθεσης. Ο βαθμός διατήρησης συνεκτιμήθηκε ως ένα βαθμό, αλλά δεν έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στην επιλογή των εκθεμάτων, καθώς αποσπασματικά διατηρημένα ευρήματα θεωρήθηκαν ιδιαίτερος σημαντικός για την ερμηνεία ενός θέματος. Τον κύριο όγκο των εκθεμάτων συνιστούν οι ακόλουθες μεγάλες κατηγορίες: μαρμάρινα αντικείμενα (γλυπτά, επιγραφές), μέταλλα (οπλισμός, μικροτεχνία), νομίσματα, πήλινα (αγγεία, σκεύη, ειδώλια κ.λπ.), οστέινα και οργανικά κατάλοιπα (μικροτεχνία, αρχαιοζωολογικά διατροφικά κατάλοιπα).

Ειδική μνεία γίνεται σε επιλεγμένα εκθέματα που προτείνεται να μεταφερθούν στο νέο μουσείο από άλλες συλλογές της Εφορείας, δεδομένης της σημασίας τους για την υποστήριξη της εκθεσιακής αφήγησης. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τρία γλυπτά από την “Έκθεση αρχιτεκτονικών γλυπτών” στο κάστρο του Καράμπαμπα στη Χαλκίδα – πλάκα με παράσταση της ανάληψης του Αλεξάνδρου (11^{ος} αι.) και δύο γλυπτά με οικόσημα προερχόμενα από κτήρια της Λατινοκρατίας. Επίσης, για τέσσερα γλυπτά από την Αρχαιολογική Συλλογή Αιδηψού – τρεις επιτύμβιες στήλες και μία αναθηματική στήλη με σύμβολα του Ηρακλή.

Σημειώνεται ότι πέραν των εκθεμάτων που βρίσκονται στους χώρους της αρμόδιας πλέον για την περιοχή ΕΦΑ Ευβοίας, επελέγησαν ως εκθέματα και αντικείμενα που προέρχονται από την Εύβοια αλλά ανήκουν σήμερα σε άλλους φορείς και μουσεία της Ελλάδας ή και του εξωτερικού, και τα οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν στην έκθεση μέσω του θεσμού του μακροχρόνιου δανεισμού. Ειδικότερα, έχουν ήδη γίνει αιτήματα δανεισμού στα ακόλουθα ελληνικά μουσεία και υπηρεσίες:

Άμεση ήταν η ανταπόκριση της Εφορείας Αρχαιοτήτων Βοιωτίας, η οποία δέχτηκε να παραχωρήσει 22 αντικείμενα από παλαιές ανασκαφές στις θέσεις Ριτσώνα και Αυλίδα στις βοιωτικές ακτές, που ως περιοχές ανήκουν στην εποπτεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Εύβοιας.

Θετική ήταν και η απόκριση της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας – Σπηλαιολογίας Νοτ. Ελλάδος στην παραχώρηση τεσσάρων αντικειμένων της Νεολιθικής και Πρώιμης Εποχής του Χαλκού από το σπήλαιο της Αγίας Τριάδας Καρύστου, για την πληρέστερη στελέχωση των αντίστοιχων φάσεων στην έκθεση του μουσείου.

Ομοίως, πολύ σημαντική ήταν και από πλευράς Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου η παραχώρηση πέντε μολύβδινων ελασμάτων από τα Στύρα Ευβοίας με τον μακροχρόνιο δανεισμό (ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΜ/ΤΑΜΣ/19719/10926/737/442), αν και δηλώθηκε αδυναμία από πλευράς του ΕΑΜ να παραχωρήσει φωτογραφικό υλικό των αντικειμένων από την σημαντική ταφή στη θέση Τούμπα στο Λευκαντί.

Από το Νομισματικό Μουσείο παραχωρήθηκε φωτογραφικό υλικό δύο νομισμάτων της Εύβοιας, ωστόσο, για ένα πολύ σημαντικό εύρημα, ένα χάλκινο τάλαντο, από τα 16 που φυλάσσονται στις συλλογές του, και αποτελεί σταθμό για τη μεταλλοτεχνία της Εύβοιας (με την εισαγωγή χαλκού από την Κύπρο στους πρώιμους μυκηναϊκούς χρόνους) δεν υπήρξε θετική απάντηση. Η Εφορεία μας πιστεύει ότι το θέμα πρέπει να επανεξεταστεί.

Το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, ομοίως, δεν ανταποκρίθηκε στο αίτημά μας για παραχώρηση μικρού αριθμού οπλισμού ή ακόμα και ενός (1) μόνο συμβολικού αντικειμένου, από τη συλλογή των Μεσαιωνικών Ενετικών Κρανών του 14^{ου} και 15^{ου} αι., που προέρχονται από τη Χαλκίδα¹.

¹ Πρόκειται για σύνολο γνωστό ως “Οπλισμός της Χαλκίδας”, που αποκαλύφθηκε τυχαία, σε μια κρύπτη των τειχών γύρω στο 1840. Σάκκοι με πανοπλίες, κράνη, τριβόλους και άλλα όπλα ιταλικής κυρίως προέλευσης, είχαν αποκρυβεί προφανώς πριν την Οθωμανική κατάληψη της

Φωτογραφικό υλικό έχει ζητηθεί και από άλλα μουσεία, όπως π.χ. από το Μουσείο Μπενάκη.

Πρωτοβάθμιες συνεννοήσεις για μακροχρόνιο δανεισμό έχουν γίνει και με δύο Μουσεία του εξωτερικού (Βρετανικό Μουσείο, Μουσείο Ashmolean), όπου φυλάσσεται τμήμα του λεγόμενου «Θησαυρού της Χαλκίδας»². Από αυτά τα μουσεία υπάρχει η πρόθεση δανεισμού αντικειμένων που προέρχονται από τον λεγόμενο «θησαυρό της Χαλκίδας».

Οι γνώσεις μας για τον «θησαυρό» και τη διαδρομή του προέρχονται από την αλληλογραφία μεταξύ του Παύλου Λάμπρου (1820-1887) - νομισματολόγου, συλλέκτη και έμπορου αρχαιοτήτων στην Αθήνα- και του συλλέκτη δακτυλιδιών Charles Drury Fortnum, από την οποία μαθαίνουμε ότι ο θησαυρός βρέθηκε την δεκαετία 1870, κατά την εκσκαφή σε σπίτι εντός των τειχών της παλιάς πόλης της Χαλκίδας. Τελικά ο Fortnum αγόρασε είκοσι ένα δακτυλίδια, τα οποία και δώρισε μαζί με ολόκληρη την συλλογή του στο Ashmolean Museum, μετά από τις προσπάθειες του επιμελητή του Μουσείου, Sir Arthur Evans, με τον οποίο ο Fortnum ήταν οικογενειακός φίλος. Τα υπόλοιπα αντικείμενα του θησαυρού πωλήθηκαν σε διαδοχικές φάσεις σε διάφορους συλλέκτες. Στο Αρχείο Fortnum υπάρχει αγγελτήριο πωλήσεων του οίκου Λάμπρου με λίστα αντικειμένων, στα οποία ο συλλέκτης σημείωνε ποια προέρχονται από την Χαλκίδα. Ο Augustus Woolaston Franks, επίσης συλλέκτης και επιμελητής του Βρετανικού Μουσείου, αγόρασε ένα σύνολο αντικειμένων του θησαυρού, περίπου εξακόσια πενήντα μεμονωμένα αντικείμενα, τα οποία και κληροδότησε στο Μουσείο (Franks Bequest). Η τύχη των υπολοίπων αντικειμένων είναι άγνωστη, όπως επίσης και ο ακριβής αριθμός τους.

Χαλκίδας για να μην πέσουν στα χέρια των εχθρών

² Το σύνολο αυτό συνιστά ένα εκ των τριών σημαντικών συνόλων αντικειμένων ("θησαυροί") που έχουν αποδοθεί στην περίοδο αμέσως πριν την πολιορκία και κατάληψη της πόλης από τους Οθωμανούς το 1471. Οι κάτοικοι μπροστά στον ενδεχόμενο κίνδυνο απέκρυψαν τα υπάρχοντά τους με τη ελπίδα να τα ανακτήσουν όταν ο εχθρός θα είχε υποχωρήσει, κάτι που ποτέ δεν συνέβη. Και τα τρία σύνολα δείχνουν τη μεγάλη ευμάρεια της πόλης, τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, την πολυεθνική της ταυτότητα. Το πρώτο, γνωστό ως 'Θησαυρός της Χαλκίδας' αποτελείται από περίπου 650 χρυσά και επίχρυσα αντικείμενα: κοσμήματα, αντικείμενα ένδυσης (ζώνες, κουμπιά, επιράμματα) και ένα πιάτο, αποκαλύφθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και σήμερα βρίσκεται στα αγγλικά μουσεία Ashmolean και Βρετανικό. Τα άλλα δύο είναι ο λεγόμενος "οπλισμός της Χαλκίδας", και ο θησαυρός 4.800 βενετσιάνικων νομισμάτων της εποχής, γνωστών ως torneselli, που βρέθηκε στην περιοχή της Χαλκίδας τη δεκαετία του 1980 και σήμερα είναι διασκορπισμένος σε ιδιωτικές συλλογές

Το κατά πόσο οι ενέργειες του Λάμπρου ήταν σύγνομες επιδέχεται αμφισβήτηση: ο ίδιος παραδέχεται σε επιστολή ότι οι ενέργειές του δεν συνάδουν πάντα με τον νόμο, χωρίς όμως να εξηγεί τι σημαίνει αυτό. Επιπρόσθετα το αγγελτήριο της πώλησης δείχνει ότι αντίστοιχες ενέργειες γίνονταν τότε ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς. Οι δύο συλλέκτες αγόρασαν τα αντικείμενα και τα δώρισαν χωρίς ποτέ να αμφισβητηθεί η νομιμότητα των ενεργειών τους.

Αρχές εκθεσιακού σχεδιασμού

Ορίζονται εξαρχής οι ακόλουθες βασικές αρχές, οι οποίες οδήγησαν την ομάδα εργασίας κατά το μουσειολογικό-μουσειογραφικό σχεδιασμό (νοηματικό και χωρικό) ενώ παράλληλα έπρεπε να υποστηριχθούν από αυτόν, ώστε να διασφαλιστεί ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της νέας έκθεσης:

1. Η έκθεση αφορά την ιστορία της Περιφερειακής Ενότητας Ευβοίας, όπου συμπεριλαμβάνονται η Σκύρος και τμήμα των Βοιωτικών ακτών. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στην ιστορία της Χαλκίδας και στο πολιτισμικό της απόθεμα, ως έδρα του μουσείου.

2. Το κτήριο-μνημείο που στεγάζει την έκθεση αποτελεί και αυτό έκθεμα. Η ιστορία του θα παρουσιαστεί αναλυτικά σε ειδικά σχεδιασμένη εκθεσιακή ενότητα, ενώ ο επισκέπτης θα γνωρίζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, παράλληλα με την πορεία στην έκθεση. Καθώς το ίδιο το κέλυφος του μουσείου αντιμετωπίζεται ως έκθεμα και μπορεί να αποτελέσει ανεξάρτητο από τη μουσειακή έκθεση θέμα επίσκεψης, θα παραμείνει κατά το δυνατόν ελεύθερο από τις εκθεσιακές κατασκευές. Φυσικά, η ίδια η αρχιτεκτονική μελέτη για τη μετατροπή του σε μουσείο έχει προσθέσει στον χώρο ξένα προς την αρχική του λειτουργία στοιχεία, αλλά τα βασικά μορφολογικά του δεδομένα παραμένουν αναγνωρίσιμα.

3. Η έκθεση προκρίνεται να έχει αφηγηματικό χαρακτήρα και το αρχαιολογικό υλικό οργανώνεται σε τέσσερις μεγάλες θεματικές ενότητες: 1) Πολιτειακή Οργάνωση, 2) Οικονομία, 3) Λατρεία και 4) Ταυτότητες. Θεματική είναι και η Εισαγωγή της έκθεσης, ενώ ως ιδιαίτερο θέμα αναπτύσσεται και η ιστορία του κελύφους – μνημείου. Στο πλαίσιο κάθε μεγάλης θεματικής ενότητας τα εκθέματα παρουσιάζονται ανά χρονικές περιόδους [Παλαιολιθική, Νεολιθική, Πρώιμη εποχή του Χαλκού, Μέση εποχή του Χαλκού, Ύστερη εποχή του Χαλκού, Γεωμετρική, Αρχαϊκή, Κλασική, Ελληνιστική, Ρωμαϊκή (ως τον 7^ο αι. μ.Χ. συμπεριλαμβανομένης της Υστερορωμαϊκής, δηλαδή), Βυζαντινή,

Λατινοκρατία, Οθωμανική]. Σε κάποιες περιπτώσεις οι θεματικές δεν αντιπροσωπεύεται από εκθέματα όλων των περιόδων, εξαιτίας της απουσίας αρχαιολογικών μαρτυριών για όλες τις χρονικές περιόδους. Σημειακά, γίνονται υπαινικτικές αναφορές στο σήμερα.

Ο αφηγηματικός αυτός χαρακτήρας καλύπτει ταυτόχρονα δύο άξονες ανάπτυξης της πληροφορίας. Ο πρώτος εστιάζει σε εκείνες τις πτυχές του πολιτισμικού αποθέματος της Εύβοιας, που αφορούν στις προαναφερθείσες μεγάλες θεματικές ενότητες, και την καθιστούν μέρος μίας ευρύτερης ανά περίοδο ιστορικής πραγματικότητας. Ο δεύτερος στοχεύει να αναδείξει αρχαιολογικά δεδομένα και σύνολα που επιτρέπουν να προσεγγίσουμε την ιδιαιτερότητα της Εύβοιας σε σχέση με τις άλλες περιοχές. Ειδικότερα εξετάζονται έξι ιδιαίτερα υποθέματα (1. Λευκαντί, 2. Αποικισμός-Αλφάβητο, 3. Νεγροπόντε-Εγριμπόζ, 4. Ληλάντιο πεδίο, 5. Παλαμάρι, 6. Αυλίδα), αφηγηματικά ενταγμένα ή συσχετιζόμενα με τις κατάλληλες κατά περίπτωση προαναφερθείσες θεματικές ενότητες, τα οποία και τη διαφοροποιούν από κάθε άλλη περιοχή του ελλαδικού χώρου.

4. Τα αρχαιολογικά ευρήματα ανάγονται σε εκθέματα με βάση τη θεωρητική παραδοχή ότι έχουν δύναμις πολλαπλές ερμηνείες / αναγνώσεις, γεγονός που οδηγεί στην ένταξη ομοειδών ευρημάτων σε διαφορετικές θεματικές εκθεσιακές ενότητες. Για παράδειγμα, μία λεπίδα οψιανού από τη Μήλο της Νεολιθικής περιόδου μιλάει για την κοινή πολιτισμική ταυτότητα ευρείας περιοχής, στην οποία εντάσσεται και η Εύβοια, αλλά αποτελεί και τεκμήριο του γεωργικού τρόπου ζωής της περιόδου καθώς και ένδειξη οργάνωσης θαλάσσιου ταξιδιού για την προμήθεια αυτής. Ένα νόμισμα κλασικών χρόνων αποτελεί σύμβολο κοινής πολιτειακής οργάνωσης των ευβοϊκών πόλεων, αλλά δύναμις και ένδειξη ανταλλακτικής οικονομίας. Και πόσες ακόμη ερμηνείες... Έτσι αναδεικνύεται η ερμηνευτική δύναμη των υλικών καταλοίπων.

5. Η χωροθέτηση της εισαγωγικής ενότητας και των θεματικών ενότητων της έκθεσης γίνεται με τρόπο ώστε να διατηρούν τη νοηματική τους αυτοτέλεια και τη χωρική τους αυτονομία, προκειμένου να παρέχεται στον επισκέπτη η δυνατότητα για πολλές, διαφορετικές ως

προς το περιεχόμενο και τη διάρκεια, πορείες επίσκεψης. Η νοηματική και χωρική αυτοτέλεια εφαρμόζεται και σε επίπεδο θεματικών ή χρονικών υποενοτήτων και εντός των θεματικών ενοτήτων, με αποτέλεσμα ο επισκέπτης να μπορεί να οργανώσει την επίσκεψή του είτε με χρονικό είτε με θεματικό κριτήριο. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει απαραίτητα μία συνεχόμενη εκθεσιακή αφήγηση και επομένως μία υποχρεωτική πορεία επίσκεψης στα τρία εκθεσιακά επίπεδα του κτηρίου (ισόγειο, πατάρι, πρώτος όροφος). Η δυναμική αυτής της εκθεσιακής αρχής έγκειται στην παροχή αυτονομίας στους επισκέπτες, στην ευελιξία κίνησής τους στο χώρο σε περιπτώσεις πολυκοσμίας (κυρίως των οργανωμένων ομάδων) και στο ενδιαφέρον προσωπικό ερμηνευτικό αποτέλεσμα, που δύναται να προκύψει μέσα από τους πολλαπλούς συνδυασμούς των θεμάτων. Επιπλέον, η χρήση των παταριών ως δίοδοι πορείας του επισκέπτη και η λειτουργία τους ως εκθεσιακοί χώροι, προσφέρει τη δυνατότητα επόπτευσης του ισόγειου του κτηρίου. Για την ενίσχυση του τελευταίου, σημειώνεται ότι δεν θα τοποθετηθούν εκθέματα στην περιοχή του στηθαίου, ώστε να ευνοείται και να διευκολύνεται η πρόσβαση στα σημεία θέασης.

6. Η εισαγωγική ενότητα οφείλει να διατηρεί την αυτοτέλειά της και για τον πρόσθετο λόγο ότι θα υλοποιηθεί σε πρώτη φάση, όπως και τμήμα της έκθεσης που συνδέεται με το κτήριο και τη «μυθολογία» του ονόματός του.

7. Το σύνολο της έκθεσης αποτελεί σημείο αναφοράς για τον επισκέπτη της Εύβοιας: πληροφορεί και προτρέπει για πραγματική επίσκεψη στο σύγχρονο αρχαιολογικό απόθεμα, στην πολιτισμική κληρονομιά των περιοχών που συναποτελούν την Περιφερειακή Ενότητα Εύβοιας.

8. Χρησιμοποιούνται ποικίλα ερμηνευτικά μέσα (συμβατικό εποπτικό υλικό, πληροφοριακά βίντεο, εικαστικές παρεμβάσεις σκηνογραφικού χαρακτήρα, «εκθέματα» βιωματικής δράσης, διαδραστικές εφαρμογές), ώστε να καλυφθούν ποικίλες ομάδες επισκεπτών και με διαφορετικές δεξιότητες, ενδιαφέροντα, προτιμήσεις, τρόπους πρόσκτησης της πληροφορίας.

9. Το συμβατικό εποπτικό υλικό, οι ερμηνευτικές πινακίδες,

διακρίνεται σε τρία επίπεδα πληροφόρησης: πινακίδες μεγάλων θεματικών ενότητων, πινακίδες υποθεμάτων, πινακίδες ταυτότητας αντικείμενου. Το πρώτο επίπεδο πρέπει να λειτουργεί και ως οδηγός στην πορεία του επισκέπτη, οπότε λαμβάνει ενιαία μορφολογικά χαρακτηριστικά.

10. Ο επισκέπτης να προσεγγίζει και με βιωματικό τρόπο τη θεματική των ενότητων. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται στην έκθεση και σύγχρονες δράσεις, μέσω των οποίων ο επισκέπτης λαμβάνει περισσότερες πληροφορίες για την αντίστοιχη θεματική, ενώ ταυτόχρονα με τις δράσεις και τις ενέργειές του στο παρόν, εντός του Μουσείου, υπηρετεί και αποσαφηνίζει πτυχές αυτής της θεματικής, που βρίσκουν εφαρμογή και στο σήμερα.

Σενάριο της έκθεσης

Η μελέτη αυτή επικεντρώνεται στο νοηματικό και χωρικό σχεδιασμό της μόνιμης έκθεσης του μουσείου, μέσω της οποίας σχολιάζονται στοιχεία της ιστορίας της Εύβοιας, όπως αυτά ερμηνεύονται από το σύγχρονο αρχαιολογικό λόγο. Ειδικότερα, παρουσιάζει καταρχήν πτυχές της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και θρησκευτικής πραγματικότητας του αρχαίου και του μεσαιωνικού κόσμου, στον οποίο η Εύβοια μετέχει, ιδωμένες μέσα από τα υλικά τεκμήρια. Παράλληλα αναδεικνύει ιδιαίτερες πτυχές της ιστορίας και της αρχαιολογίας της Εύβοιας, που συνιστούν μοναδικό, δικό της χαρακτηριστικό. Με βάση αυτή την επιλογή, λοιπόν, διακρίνονται, όπως προαναφέρθηκε, δύο άξονες ανάπτυξης της έκθεσης, στους οποίους θα στηριχθεί η εκθεσιακή αφήγηση και συνακόλουθα ο χωρικός σχεδιασμός: (α) θέματα που εντάσσουν την Εύβοια σε ευρύτερες πολιτισμικές ενότητες ανά χρονική περίοδο και (β) αρχαιολογικά δεδομένα που την έκαναν να ξεχωρίζει στο παρελθόν ή την καθιστούν σημαντική για την αρχαιολογική επιστήμη σήμερα. Οι δύο άξονες συνεξετάζονται στο πλαίσιο της αφήγησης ανά ευρεία θεματική.

Συγκεκριμένα η εκθεσιακή αφήγηση αναπτύσσεται μέσα από ενότητες, υποενότητες και ειδικά θέματα, όπως αυτά παρουσιάζονται στους ακόλουθους πίνακες:

Εισαγωγή	
1. ο τόπος	Η Εύβοια, διαχρονικός προορισμός επίσκεψης
ΑΙΘΟΥΣΑ 1 (ΙΣΟΓΕΙΟ)	
	1.1 Το φαινόμενο του Ευρίπου, ένα διαχρονικό αξιοθέατο

	1.2 Η Αιδηψός, ένας ταξιδιωτικός προορισμός
2. ο χρόνος διαφορετικοί!	Ο άνθρωπος βλέπει τον άνθρωπο. Όλοι ίδιοι! Πόσο ΑΙΘΟΥΣΑ 2 (ΙΣΟΓΕΙΟ)
1. Πολιτειακή Οργάνωση ΑΙΘΟΥΣΑ 2 (ΙΣΟΓΕΙΟ)	
1.1. Συστήματα εξουσίας 3000 χρόνια π.Χ. ;	
	1.1.1. 3200/3000 -2000 π.Χ.: Τα πρώτα συστήματα εξουσίας από το 3000 π.Χ.
	1.1.2. 1600-1100 π.Χ.: Η περίοδος των ισχυρών ανακτόρων
1.2. Η μετάβαση από την Προϊστορία στην Ιστορία	
Ειδικό θέμα:	Από την Προϊστορία στην Ιστορία χωρίς τομή, με ισχυρούς φυλετικούς άρχοντες. Η ταφή στο Λευκαντί.
1.3. Η Πόλη-Κράτος: μία ολο-καίνουρια πρόταση πολιτειακής οργάνωσης!	
	1.3.1. Να είσαι ελεύθερος πολίτης στην αρχαία Ελλάδα, μία αντρική αποκλειστικότητα
	1.3.2. Οι ελεύθεροι πολίτες επιδεικνύουν τον πλούτο τους

	1.3.3. Υπήρχαν και άλλες κοινωνικές ομάδες: μέτοικοι, δούλοι, κληρούχοι
Ειδικό θέμα:	ΑΙΘΟΥΣΑ 3 (ΠΑΤΑΡΙ ΑΙΘΟΥΣΑΣ 2) ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ-ΑΛΦΑΒΗΤΟ Αναζητείται νέα γη: Οι Ευβοείς ξενιτεύονται 2800 χρόνια πριν
	1.3.4. Το πολιτειακό καθεστώς αλλάζει, οι θεσμοί όμως της κλασικής Αρχαιότητας επιβιώνουν
1.4. Από τους πολίτες, στον έναν κι απόλυτο μονάρχη. «Είμαι μονοκράτορας»: βασιλιάς, Καίσαρας, Ελέω Θεού Αυτοκράτορας, Σουλτάνος...	
	1.4.1. Βασιλεύς, στα ελληνιστικά χρόνια
	1.4.2. Καίσαρας, στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία
	1.4.3. Ελέω Θεού Αυτοκράτορας στο Βυζάντιο
1.5. «Ευρωπαίοι» ευγενείς κυβερνούν στον ελλαδικό χώρο	
	1.4.4. Σουλτάνος στην Οθωμανική αυτοκρατορία
2. Οικονομία	

ΑΙΘΟΥΣΑ 4 (ΠΡΩΤΟΣ ΟΡΟΦΟΣ)	
2.1. Η Γη πηγή ζωής, πεδίο διεκδίκησης!	
ΑΙΘΟΥΣΑ 4Α	
	2.1. Οικονομία και παραγωγικές δραστηριότητες
Ειδικό θέμα:	<i>Ληλάντιο πεδίων</i> 1. Ο Ληλάντιος πόλεμος. 2. Κεραμικά εγαστηρία με πηλό από το Ληλάντιο πεδίο.
2.2. Η εξόρυξη και η διακίνηση πρώτων υλών	
ΑΙΘΟΥΣΑ 4Β	
Ειδικό θέμα:	<i>Παλαμάρι: εμπορείον χαλκού</i>
	2.2.1. Εργαστήρια μετάλλων.
	2.2.2. Κεραμικά Εργαστήρια.
	2.2.3. Εργαστήρια μαρμάρου.
2.3 Ευβοϊκός ένας ασφαλής δρόμος	
ΑΙΘΟΥΣΑ 4Γ	
	2.3.1. Λιμάνια, εμπορικοί σταθμοί.
Ειδικό θέμα:	Negroponte: ένα διεθνές λιμάνι

Ιστορία του κτηρίου-μνημείου-μουσείου³ ΑΙΘΟΥΣΑ 5 (ΠΑΤΑΡΙ ΑΙΘΟΥΣΑΣ 6)	
1. «Αρέθουσα», ένας μύθος ένα όνομα	
2. Το ευρωπαϊκό φαινόμενο της εκβιομηχάνισης	
	2.1. Ο Άγιος Στέφανος, μια βιομηχανική γειτονιά της Χαλκίδας
	2.2. Ο ανθηρός κλάδος της Χαλκιδαϊκής ποτοποιίας
3. ΑΡΕΘΟΥΣΑ. «Νέον βιομηχανικόν κατάστημα Αδελφών Ζάχου»	
	3.1. Η μακρόπνοη ιστορία του κτηρίου
	3.2. Η αρχιτεκτονική του εργοστασίου
	3.3. Γραμμή παραγωγής και μηχανήματα
3. Λατρεία ΑΙΘΟΥΣΑ 7 (ΙΣΟΓΕΙΟ)	
3.1. Άγνωστες δοξασίες, πιθανές πρακτικές. Η Προϊστορία που αναζητούμε	
	3.1.1. Νεολιθική Εποχή.
	3.1.2. Πρώιμη εποχή του Χαλκού.
	3.1.3. Ύστερη εποχή του Χαλκού.
3.2 Μία πολυθεϊστική, τελετουργική θρησκεία με πολιτικό χαρακτήρα	

³ Το θέμα της Ιστορίας του κτηρίου συσχετίζεται χωρικά και νοηματικά με το θέμα του αποικισμού (πρβλ. και παρακάτω), καθώς και οι δύο αναπτύσσονται στο πατάρι, αλλά και έχουν έναν κοινό αφηγηματικό κρίκο, αυτόν του μύθου της Αρέθουσας, με τις πολλαπλές εκδοχές.

	3.2.1. Πολυθεϊσμός. Θεοί και ήρωες.
Ειδικό θέμα:	Αυλιδία Άρτεμις: τόπος και μύθος
	3.2.2. Τελετουργίες
3.3 Θρησκευτικός συγκρητισμός σε μία κοινωνία που αλλάζει	
	3.3.1. Εισαγωγή νέων θεών
	3.3.2. Θεοποίηση θνητών
	3.3.3. Εισαγωγή μιας νέας θρησκείας
3.4 Η επικράτηση της μονοθεϊστικής θρησκείας	
	3.4. Επικράτηση του χριστιανισμού
4. Ταυτότητες Η διαμόρφωση σε ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές κοινών αναγνωρίσιμων κωδίκων υλικού πολιτισμού που οδηγεί στην αναγνώριση πολιτισμικών ζωνών. ΑΙΘΟΥΣΑ 6 (ΙΣΟΓΕΙΟ)	
4.1. Η λιθοτεχνία ενώνει!	
4.2. Πολύτιμα και τελετουργικά αγγεία για τους λίγους... στο Αιγαίο	
4.3. Αντικείμενα εξουσίας από το Αιγαίο και την Εγγύς Ανατολή	
4.4. Ευβοϊκή κεραμική σε όλη τη Μεσόγειο	
4.5. Η Εύβοια υιοθετεί το κυρίαρχο αττικό γούστο...	
4.6. Εργαστήριο γλυπτικής στο Θέμα της Ελλάδος	
4.7. «Αποτυπώσεις» της φεουδαλικής Ευρώπης	

4.8. Κοινοί τόποι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Ερμηνευτικά μέσα εκθεσιακής αφήγησης

Το μουσειολογικό σκεπτικό και το σενάριο της έκθεσης οπτικοποιούνται και ερμηνεύονται στο χώρο με τις ανάλογες μουσειογραφικές επιλογές, τις αρχιτεκτονικές εκθεσιακές κατασκευές και μία σειρά άλλων μέσων, που αναλύονται εδώ, προκειμένου να υποστηριχθεί η αφήγηση:

1 . Συμβατικό, στατικό, εποπτικό

Το συμβατικό εποπτικό υλικό έχει τις εξής λειτουργίες: κατευθύνει στο χώρο, εισάγει με τίτλους τις μεγάλες θεματικές ενότητες, τα ειδικά θέματα και τα υποθέματα του σεναρίου, παρέχει πληροφορίες και ερμηνείες για το παρελθόν μέσα από γραπτά κείμενα και εικονογραφικό υλικό, σχολιάζει μεμονωμένα αρχαία αντικείμενα ή και ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, διαρθρώνεται στα ακόλουθα επίπεδα παρεχόμενης πληροφορίας:

α. Τα σύντομα θέματα των εκθεσιακών ενότητων (1. Πολιτειακή Οργάνωση, 2. Οικονομία, 3. Λατρεία, 4. Ταυτότητες) θα σημανθούν ευκρινώς ως ονόματα-λέξεις στην αρχή κάθε ενότητας και στο δάπεδο, σε ελληνικά και αγγλικά.

β. Οι πρώτου επιπέδου ερμηνευτικές πινακίδες πληροφόρησης των ενότητων έχουν εισαγωγικό χαρακτήρα με έναν τίτλο-μήνυμα για το στίγμα του θέματος της ενότητας και, ίσως, διευκρινιστικό υπότιτλο, ενώ εμπεριέχουν σύντομα δίγλωσσα (ελληνικά και αγγλικά) κείμενα. Κατά το μουσειογραφικό σχεδιασμό τους λαμβάνουν απολύτως όμοια όψη και διαστάσεις και τοποθετούνται στην αρχή κάθε ενότητας. Κατά το μετέπειτα γραφιστικό σχεδιασμό τους θα ομοιομορφηθούν και σε ό,τι αφορά την οργάνωση της πληροφορίας εντός τους και τη χρήση στοιχείων που θα διευκολύνουν τον εντοπισμό τους από τον επισκέπτη και τη λειτουργία τους ως πυξίδα προσανατολισμού.

γ. Τα δεύτερου επιπέδου ερμηνευτικά κείμενα, τα οποία συνοδεύουν τα υποθέματα κάθε ενότητας, είναι σύντομα κείμενα-μηνύματα κοντά σε ομάδες εκθεμάτων, πιο ελεύθερης μορφής και

εσωτερικής οργάνωσης, ανάλογα και με τη διαθέσιμη κατά περίπτωση επιφάνεια αλλά και το είδος και την έκταση της παρεχόμενης πληροφορίας.

δ. Το τρίτο επίπεδο ερμηνείας αφορά τα ίδια τα εκθέματα. Πρόκειται για πινακιδάκια σχολιασμού, τα οποία δομούνται σε δύο μέρη: α) σύντομη περιγραφή της ταυτότητας: είδος, απόλυτη χρονολόγηση, θέση, ανασκαφικό πλαίσιο, ερμηνεία και β) σχολιασμός σε σχέση με τη θέση του στη συγκεκριμένη ενότητα. Στο χρονολόγιο της εισαγωγής και στον σχολιασμό των αρχαίων αντικειμένων θα σημειώνεται η απόλυτη χρονολόγηση.

ε. Στο στατικό εποπτικό υλικό της έκθεσης εντάσσεται και η μακέτα του κτηρίου, που προκρίθηκε στο σχετικό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό και υποστηρίζει την αφήγηση της ιστορίας του κτηρίου-μνημείου-μουσείου.

2. Οπτικοακουστικά εκθέματα

Στην έκθεση θα χρησιμοποιηθούν και οπτικοακουστικά εκθέματα, ενταγμένα στην εκθεσιακή αφήγηση, τα οποία σε κάποιες περιπτώσεις θα σχολιάζουν είτε ομάδες εκθεμάτων είτε μεμονωμένο θέμα-έκθεμα, και άλλοτε θα σκηνογραφούν με εικαστική ματιά σημεία της αφήγησης. Αυτά ποικίλουν ως προς το είδος τους. Στο στάδιο αυτό, η μελέτη ορίζει την ακριβή λειτουργία και σχέση τους με την αφήγηση και τα αρχαία αντικείμενα, προσδιορίζει σε αδρές γραμμές το περιεχόμενό του και τα χωροθετεί. Παρουσιάζονται συνοπτικά στον παρακάτω πίνακα και ορίζονται διεξοδικά στην ανάπτυξη της αφήγησης (βλ. παρακάτω):

	Θέση	Θέμα	Είδος και λειτουργία
1	Εισαγωγή <i>Η Εύβοια, διαχρονικός προορισμός επίσκεψης</i>	<i>1.1. Το φαινόμενο του Ευρίπου, ένα διαχρονικό Αξιοθέατο</i>	Εικαστική προβολή- σκηνογραφικό

2	Εισαγωγή <i>Η Εύβοια, διαχρονικός προορισμός επίσκεψης</i>	χάρτης Εύβοιας με προορισμούς επίσκεψης, περιγραφή μνημείων και πρακτικές πληροφορίες επίσκεψης	Ψηφιακή διαδραστική εφαρμογή, σε μικρή οθόνη αφής για πληροφόρηση
3	Εισαγωγή	<i>2. Ο άνθρωπος βλέπει τον άνθρωπο. Όλοι ίδιοι! Πόσο διαφορετικοί;</i>	Εικαστική προβολή- σκηνογραφικό
4	Πολιτειακή οργάνωση	Ειδικό θέμα: <i>Από την Προϊστορία στην Ιστορία χωρίς τομή, με ισχυρούς φυλετικούς άρχοντες</i>	Βίντεο με ήχο για αφήγηση – τεκμηρίωσης θέματος (το Λευκαντί και ο αρχαιοελληνικός ναός)
5	Πολιτειακή οργάνωση	Στο χώρο συζήτησης και αλληλεπίδρασης - «Βουλευτήριο»	Ακουστική εφαρμογή με εκφώνηση γραμματειακών πηγών και νεότερο ηχητικό αρχειακό υλικό για σκέψη και συζήτηση
6	Αποικισμός	Ειδικό θέμα: <i>Αναζητείται νέα γη: οι Ευβοείς ξεनिτεύονται 2800 χρόνια πριν Τίτλος εργασίας Βίντεο: Ο μύθος σε πρώτο</i>	Βίντεο με ήχο για αφήγηση – τεκμηρίωση θέματος με συμπληρωματική πληροφορία μέσω του σχολιασμού του μύθου

		πλάνο. <i>Ο μύθος της Αρέθουσας αποτυπώνει το ιστορικό γεγονός</i>	της Αρέθουσας, που στην κυρίως γνωστή εκδοχή του αποτυπώνει το ιστορικό γεγονός του αποικισμού στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία.
7	Ιστορία κτηρίου- μνημείου- μουσείου	1. «Αρέθουσα», ένας μύθος ένα όνομα <i>Τίτλος εργασίας Βίντεο: Αρέθουσα: η ευβοϊκή εκδοχή του μύθου.</i>	Βίντεο με ήχο για αφήγηση – τεκμηρίωση θέματος με συμπληρωματική πληροφορία μέσω του σχολιασμού της ευβοϊκής εκδοχής του μύθου της Αρέθουσας
8	Οικονομία	2.1 Η Γη πηγή ζωής, πεδίο διεκδίκησης!	Προβολή χωρίς ήχο – τεκμηρίωση εκθέματος (χρήση λίθινων εργαλείων της Παλαιολιθικής εποχής)
9	Λατρεία	Ειδικό θέμα: <i>Αυλιδία Άρτεμις: τόπος και μύθος</i>	Βίντεο με ήχο για αφήγηση – τεκμηρίωση εκθέματος
10	Ταυτότητες	4.7 «Αποτυπώσεις» της φεουδαλικής Ευρώπης	Βίντεο με ήχο για αφήγηση – τεκμηρίωση εκθέματος

3. «Βουλευτήριο»

Στο κλείσιμο της ενότητας Πολιτειακή Οργάνωση διαμορφώνεται

μικρό «βουλευτήριο», όπου ομάδες επισκεπτών -καταρχήν μαθητές- μπορούν να μετέχουν σε μια συλλογική δράση (καθώς η συλλογικότητα βρίσκεται στο επίκεντρο κάθε πολιτειακής οργάνωσης), να συζητούν, με βάση εναύσματα που τους παρέχει στο χώρο αυτό σχετική ακουστική εφαρμογή, για θέματα πολιτειακής οργάνωσης του παρελθόντος και του παρόντος. Με τον τρόπο αυτό ο επισκέπτης λαμβάνει μέρος στον εμπλουτισμό της θεματικής ενότητας με νέο, κάθε φορά και σαφώς δυναμικό, ερμηνευτικό υλικό, τη δράση του και την εμπειρία του.

4. Χώρος διάδρασης με ηλεκτρονικούς υπολογιστές

Εντός της θεματικής ενότητας «Ταυτότητες», που εστιάζει στην ανάδειξη της ταυτότητας ευρύτερων πολιτιστικών ζωνών στις οποίες η Εύβοια μετείχε στο παρελθόν, αξιοποιείται η έννοια διαδίκτυο, για να λειτουργήσει καταρχήν μέσω της συμβολικής του δύναμης, ως το κατεξοχήν σήμερα στοιχείο της παγκοσμιοποιημένης πολιτισμικής μας ταυτότητας, ως ερμηνευτικό εργαλείο που αποκωδικοποιεί σε έναν οικείο για μας κώδικα το περιεχόμενο της ενότητας. Επιπλέον το διαδίκτυο, στη φυσική του διάσταση (χώρος με προβολές σε υπολογιστές, infobox) παρουσιάζεται σε νοηματική και χωρική αντιπαραβολή με τις ζώνες πολιτισμικών οντοτήτων του παρελθόντος, προβάλλεται ως σημερινό κυρίαρχο μέσο πολιτισμικής όσμωσης και καλεί τον επισκέπτη του μουσείου να βιώσει, *in situ*, την παγκοσμιοποιημένη, πλέον, πολιτισμική ταυτότητα, που έχει αναδειχθεί σε κυρίαρχη. Ειδικότερα, δημιουργείται ειδικός χώρος όπου εγκαθίστανται ηλεκτρονικοί υπολογιστές για ατομική κυρίως χρήση (-ένα άλλο στοιχείο της κυρίαρχης σήμερα πολιτισμικής ταυτότητας του δυτικού πολιτισμού είναι η ατομικότητα-) και με παράλληλη παροχή ετερόκλητου πληροφοριακού υλικού (εικαστικού, κειμενικού) για προσωπική σκέψη. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από αυτήν την εγκατάσταση και τις επιμέρους εφαρμογές θα παρέχονται εναύσματα ώστε να προσεγγίσουν οι επισκέπτες τρέχοντα θέματα που αναδεικνύουν την πολιτιστική ταυτότητα και στοιχεία των κυρίαρχων πολιτιστικών ζωνών, στις οποίες η Εύβοια ανήκε στο παρελθόν, αλλά μιλούν και για τα βασικά στοιχεία της δικής μας πολιτιστικής ταυτότητας

σήμερα. Ο χώρος αυτός για προσωπική αναζήτηση των επισκεπτών αποτελεί ένα διαδραστικό έκθεμα.

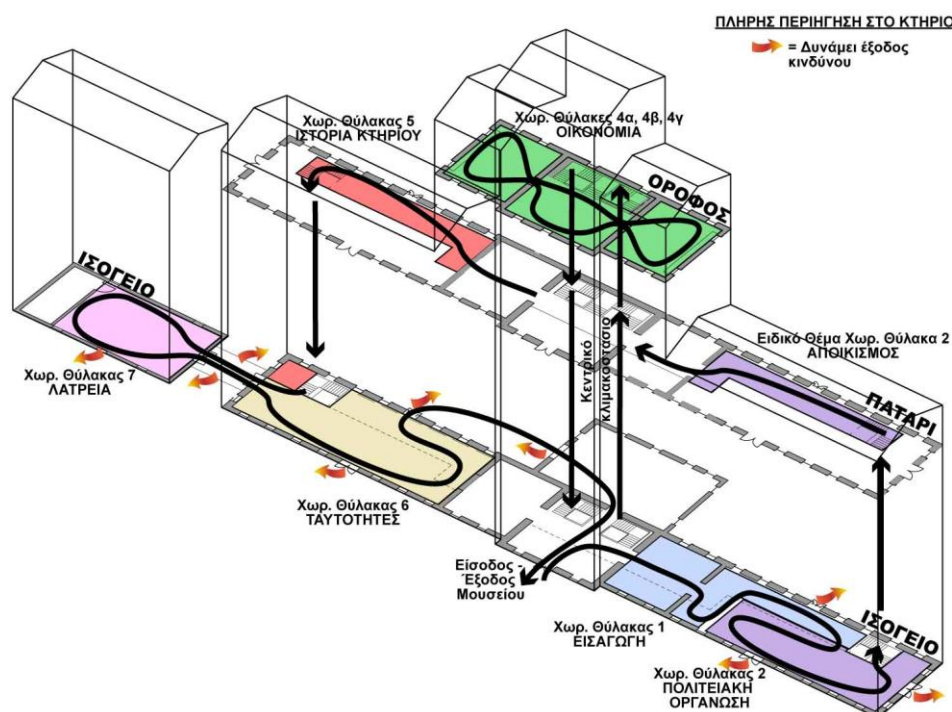
5. Ειδικές κατασκευές: υποβάσεις υποδοχής εκθεμάτων και ερμηνευτικού υλικού

Ειδικά στο πατάρι (αίθουσες 3, 5) οι εξεταζόμενες θεματικές υποστηρίζονται από δύο ειδικές κατασκευές, που ικανοποιούν παράλληλα πρακτικές και σκηνογραφικές ανάγκες. Συγκεκριμένα πρόκειται για τις υποβάσεις του συνόλου του υλικού, που τεκμηριώνει τα θέματα «Αποικισμός–Αλφάβητο» και «Ιστορία κτηρίου-μνημείου-μουσείου», και περιέχουν κειμενική πληροφορία, εικονογραφικό υλικό και μικρό αριθμό αρχαίων εκθεμάτων. Αυτές παραπέμπουν στο ίδιο το θέμα της ενότητας και ως εκ τούτου λειτουργούν και ως σκηνογραφικά περιβάλλοντα. Εδώ ουσιαστικά αξιοποιείται η συμβολική αξία της εικόνας και η εικαστική σύνθεση με στόχο την έκπληξη και την πρόκληση του ενδιαφέροντος των επισκεπτών. Η θέση τους στο πατάρι, ορατή και από άλλα σημεία της έκθεσης, ενίσχυσε αυτήν την επιλογή, η οποία επιπροσθέτως επιτρέπει τη σηματοδότηση της ενότητας των δύο θεμάτων του παταριού, των οποίων η σχέση στο πλαίσιο της εκθεσιακής αφήγησης δεν είναι δεδομένη ούτε αποκλειστική!

Προσβασιμότητα και πορείες επίσκεψης

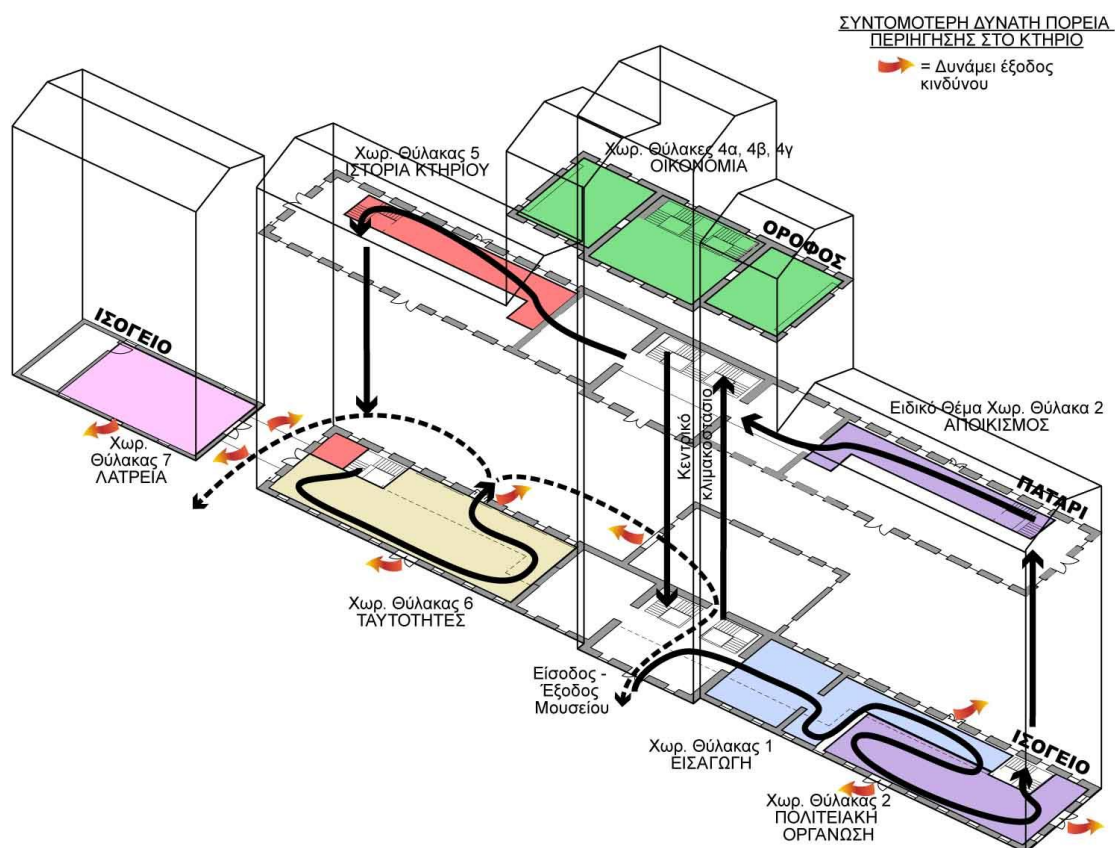
Η νέα έκθεση σχεδιάστηκε με τρόπο ώστε να είναι πραγματικά και νοητικά προσβάσιμη από όλους. Το ίδιο το κτήριο διαθέτει τον απαιτούμενο εξοπλισμό ώστε οι εκθεσιακοί χώροι να είναι προσβάσιμοι από άτομα με κινητικά προβλήματα, ενώ η αφήγηση και το εποπτικό υλικό σχεδιάστηκαν για να απαντούν στις ανάγκες ποικίλων ηλικιακών και κοινωνικών ομάδων (:απλά δίγλωσσα κείμενα, διαβάθμιση της πληροφορίας εντός τους, ποικίλου τύπου ερμηνευτικά μέσα).

Η βασική πορεία του επισκέπτη με βάση το κτηριολογικό πρόγραμμα είναι μοναδική (αν και κάποιος έχει τη δυνατότητα να παραλείψει να επισκεφτεί την δεύτερη στάθμη της έκθεσης και το νότιο πρόσκτισμα), καθώς αυτός μπαίνοντας στο κτήριο πρέπει να κατευθυνθεί προς τη Βόρεια πτέρυγα (Αίθουσες 1 και 2), να ανέβει στο βόρειο τμήμα του παταριού (Αίθουσα 3, πατάρι αίθουσας 2), μετά στον όροφο (Αίθουσες 4 α-γ), για να ξανακατέβει στη συνέχεια στο νότιο τμήμα του παταριού (Αίθουσα 5, πατάρι Αίθουσας 6), στην νότια πτέρυγα και στο πρόσκτισμα (Αίθουσα 7), από όπου θα επιστρέψει στη νότια πτέρυγα (Αίθουσα 6) για να εξέλθει δια του πωλητηρίου και του χώρου εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πάλι από την κεντρική είσοδο-έξοδο.

Στην πρώτη φάση λειτουργίας του κτηρίου, καθώς δεν θα παραδοθεί το πωλητήριο κ.λπ. αλλά και το νότιο πρόσκτισμα, ο επισκέπτης θα πρέπει να

επιστρέφει από την ίδια πορεία ή να εξέρχεται από θύρα της νότιας πτέρυγας που θα επιλεγεί (Αίθουσα 6 ή Θύρα ανάμεσα σε Αίθουσα 6 και 7).

Αν και μία η δυνατή διαδρομή στο κτήριο, οι δυνατότητες επίσκεψης είναι πολλές, με βάση τον εκθεσιακό σχεδιασμό που επιλέχθηκε. Συγκεκριμένα, ο επισκέπτης μπορεί να επιλέξει να δει κάποια από τις θεματικές της έκθεσης -κάθε μία αναπτύσσεται σε συγκεκριμένο χώρο, πλην αυτής της ιστορίας του κτηρίου που προϋποθέτει περιήγηση σε όλη την έκταση του μνημείου-, όπως τα φαινόμενα της πολιτειακής οργάνωσης που σχολιάζονται στη βόρεια πτέρυγα (Αίθουσα 2 και πατάρι Αίθουσας 2) ή τις πτυχές της οικονομικής δραστηριότητας που αναπτύχθηκε διαχρονικά στην Εύβοια, στον πρώτο όροφο (Αίθουσες 4 α-γ) κ.ο.κ. Από την άλλη πλευρά, είναι δυνατή η προσέγγιση μιας από τις μεγάλες περιόδους που η έκθεση φωτίζει (π.χ. κλασική, μεσαιωνική κ.λπ.) με τη διαμόρφωση μιας διαδρομής επίσκεψης και στάσεις στις υποενότητες και τα εκθέματα που την αφορούν. Και επιμέρους υποθέματα μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για αυτοτελείς εκπαιδευτικές δράσεις, όπως π.χ. ο αποικισμός ή ο μύθος της Αρέθουσας.

Επί της ουσίας, αν και η πορεία κίνησης του επισκέπτη είναι γραμμική, η έκθεση του παρέχει πλήθος επιλογών για διαφορετικές πορείες επίσκεψης, πράγμα που θεωρείται ότι θα ενισχύσει τις επανειλημμένες / πολλαπλές επισκέψεις στο χώρο του μουσείου καθώς και τις εκπαιδευτικές δράσεις εντός των εκθεσιακών χώρων.

Ανάπτυξη εκθεσιακής αφήγησης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΤΟΠΟΣ

ΑΙΘΟΥΣΑ 1

«Η Εύβοια, διαχρονικός προορισμός επίσκεψης»

1. «Το φαινόμενο του Ευρίπου, ένα διαχρονικό αξιοθέατο»

2. «Η Αιδηψός, ένας ταξιδιωτικός προορισμός»

Σχεδιάζεται μία εισαγωγική ενότητα η οποία θα εντάσσει το γεγονός της επίσκεψης στο μουσείο στην έκθεση, θα εισάγει ήπια τον επισκέπτη στο πλαίσιο αναφοράς της αφήγησης (χώρος, χρόνος), ενώ θα αποτελεί παράλληλα αυτοτελές θέμα, που μπορεί να σταθεί και ανεξάρτητα από την ακόλουθη εκθεσιακή αφήγηση.

Η επίσκεψη στην έκθεση ξεκινά με εισαγωγικού τύπου ενότητα, όπου η Εύβοια μέσω του μουσείου σχολιάζεται ως διαχρονικός προορισμός (πολιτισμικής) επίσκεψης. Παράλληλα, με την ενότητα αυτή η δράση του μουσείου -ως φορέα ιστορίας και πολιτισμού και ως προορισμός επίσκεψης- εντάσσεται στην ίδια την έκθεση. Η λογική σχεδιασμού συνοψίζεται στο «επίσκεψη στο μουσείο – επίσκεψη στην ιστορία της Εύβοιας» και στοχεύει στη βιωματική συναισθηματική εμπλοκή του επισκέπτη.

Πιο αναλυτικά, αυτό επιτυγχάνεται με την παρουσίαση δύο βασικών τόπων που διαχρονικά έχουν προσελκύσει επισκέπτες και ταξιδιώτες: ο Ευρίπος στη Χαλκίδα και τα θερμά λουτρά στην Αιδηψό, ως ιδιαίτεροι τόποι αξιομνημόνευτης ιστορικής και ιστοριογραφικής βαρύτητας και, συνακόλουθα, ταξιδιωτικού (αξιοθέατου) προορισμού. Στη συνέχεια θα προτείνονται στο σημερινό επισκέπτη-ταξιδιώτη περισσότεροι προορισμοί επίσκεψης, δηλαδή αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και μουσεία της Εύβοιας, τα οποία αξίζει να

γνωρίσει, καθώς και μία σύντομη περιήγηση στο παρελθόν της περιοχής, που μπορεί να τον οδηγήσουν σε διαδρομές στο χώρο και το χρόνο.

Η πρώτη αυτή ενότητα ορίζει σαφώς τον άξονα του τόπου και στοχεύει στην ευχάριστη ένταξη του επισκέπτη στην έκθεση και στην ταύτισή του με ταξιδιώτη, περιηγητή, ερευνητή, αίσθηση και ρόλο που μπορεί να διατηρήσει κατά την παραμονή του στο Μουσείο. Επιπλέον, προτείνοντάς του -μέσω σχετικού χάρτη- αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία για να επισκεφτεί -καταρχάς νοερά και έπειτα στην πραγματικότητα- συνδέει τα εκθέματα με τους σημαντικούς τόπους προέλευσής τους και «μεταφέρει» τα ακίνητα μνημεία εντός του μουσείου. Ορισμένες, μάλιστα, από αυτές τις θέσεις ενσωματώνονται στις μετέπειτα εκθεσιακές ενότητες, ως τόποι με ιδιαίτερη ιστορική σημασία (πρβλ. και τις ιδιαίτερες πτυχές στην ιστορία της Εύβοιας, όπως η Αυλίδα στις βοιωτικές ακτές, το Παλαμάρι στη Σκύρο, το Negreponte-Egriroz κ.ά.). Στο σημείο αυτό, ωστόσο, παρέχεται μία πρώτη πληροφορία για αυτούς.

Ως κινητήριος μοχλός έμπνευσης αξιοποιήθηκε στην εισαγωγή συμβολικά και αναπαραστατικά το ιδιαίτερο φυσικό φαινόμενο στο στενό του Ευρίπου, και ειδικότερα ο στροβιλισμός των νερών και ο σχηματισμός σπειρών.

Το παραπάνω μουσειολογικό σκεπτικό υλοποιείται με τη δημιουργία τριών διακριτών και σε συνάρτηση μεταξύ τους «τοπίων»-προορισμών επίσκεψης: του Ευρίπου, της Αιδηψού και της Εύβοιας. Τα δύο πρώτα, που ξεχωρίζουν ως ιδιαίτεροι τόποι διαχρονικής ιστορικής και λογοτεχνικής αναφοράς και ως αξία ταξιδιωτικής πρακτικής, πρέπει να εξαρθούν και να αποδώσουν ονειρική διάθεση ταξιδιού μέσα από την έκθεση αρχαίων αντικειμένων, γραπτών πηγών και εικόνων. Ως προς τα αρχαία αντικείμενα, το πρώτο υποθέμα **1. Το φαινόμενο του Ευρίπου, ένα διαχρονικό αξιοθέατο** εμπεριέχει ένα αντίγραφο αρχαίου γλυπτού σε έμμεση συμβολική σύνδεση (από κείμενο του Γ. Σεφέρη) με το αξιοθέατο του στροβιλισμού των νερών, κεραμικά αντικείμενα με διακόσμηση σπειρών ως σύμβολο στροβιλισμού νερών, άγαλμα του Ποσειδώνα προερχόμενο από τον Ευρίπο, καθώς και ένα ψηφιδωτό δάπεδο με υδάτινα θέματα, τα οποία συνοδεύονται αφενός από το κείμενο του Γ. Σεφέρη και αφετέρου από αρχαίες πηγές που μιλούν για το ίδιο το φαινόμενο. Η σύνθεση συμπληρώνεται από εικόνα στατική και κινούμενη. Αντίστοιχα το υποθέμα **2. Η Αιδηψός, ένας ταξιδιωτικός προορισμός** εμπεριέχει αρχαία αγάλματα και επιτύμβιες στήλες που αφορούν τα δύο

βασικά χαρακτηριστικά της φημισμένης λουτρόπολης, την ιαματική θεραπεία και την αναψυχή, και συνοδεύεται από αρχαίες πηγές και στατική εικόνα.

Και οι δύο διαχρονικοί προορισμοί πλαισιώνονται από σχέδια που οπτικοποιούν αφαιρετικά ποίημα του Γιάννη Σκαρίμπα για τη Χαλκίδα και κείμενο του Μενέλαου Λουντέμη για την Αιδηψό.

Ο τρίτος «τόπος»-προορισμός επίσκεψης είναι η Εύβοια (Βοιωτικές ακτές και Σκύρος) και συνίσταται από ένα χάρτη με σημεία πολιτισμικού ενδιαφέροντος (μουσεία, μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους και με έμφαση στο ιστορικό κέντρο Χαλκίδας), ως ιστορικούς και πολιτισμικούς προορισμούς επίσκεψης. Στο χάρτη θα ενσωματωθεί μία διαδραστική ψηφιακή εφαρμογή εν είδει σύντομου οδηγού περιήγησης. Αυτός θα πλαισιωθεί από σύγχρονες φωτογραφίες μνημείων, χώρων και επισκεπτών.

Για το σύνολο της ενότητας, η αναφορά στο σήμερα επιτυγχάνεται τόσο από τη χρήση σύγχρονων λογοτεχνικών αναφορών όσο και από την παρουσία χάρτη της Εύβοιας με σημειωμένες ιστορικές θέσεις και τωρινούς προορισμούς επίσκεψης.

Ως **εκθεσιακά μέσα** θα χρησιμοποιηθούν: αντίγραφο αρχαίου γλυπτού από τον ναό του Δαφνηφόρου Απόλλωνα στην Ερέτρια, καλλιτεχνημένο από τον γλύπτη Σ. Τριάντη, σκίτσα αφαιρετικής αναπαράστασης της γέφυρας του Ευρίπου και του παραλιακού μετώπου της Αιδηψού, κείμενα (ιστοριογραφικά και λογοτεχνικά), εικαστική προβολή στροβιλισμών σκηνογραφικού χαρακτήρα, χάρτης της Εύβοιας με προτεινόμενες θέσεις αρχαιολογικών μνημείων και ενσωματωμένη διαδραστική οθόνη αφής με σύντομη περιγραφή και πρακτικές οδηγίες για σημερινούς προορισμούς επίσκεψης, και, τέλος, μεγάλη σύνθεση σύγχρονων φωτογραφιών με περιεχόμενο τα μνημεία και τους επισκέπτες τους.

Σύνολο αρχαίων αντικειμένων: 14

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΧΡΟΝΟΣ

ΑΙΘΟΥΣΑ 2

«Ο άνθρωπος βλέπει τον άνθρωπο. Όλοι ίδιοι! Πόσο διαφορετικοί;»

Στη συνέχεια, ορίζεται εκθεσιακά και η παράμετρος του χρόνου, που η έκθεση καλύπτει από την προϊστορία ως και την οθωμανική περίοδο, με υπαινικτικές αναφορές ωστόσο και στο σήμερα. Ειδικότερα, προσεγγίζεται ερμηνευτικά η διαχρονική παρουσία και δράση του ανθρώπου στην Εύβοια, όπως αυτές τεκμηριώνονται μέσα από τα υλικά κατάλοιπα των παραπάνω περιόδων και τα συναφή με αυτά ιστορικά γεγονότα.

Κεντρικό έκθεμα συνιστούν αλληλουχία έργων που αποδίδουν την ανθρώπινη μορφή, οπτικοποιώντας, επί της ουσίας, το πέρασμα του χρόνου με τρόπο άμεσο για τον επισκέπτη. Η λογική σχεδιασμού συνοψίζεται στο ότι «ο άνθρωπος βλέπει τον άνθρωπο, στο πέρασμα του χρόνου», και στοχεύει στη βιωματική συναισθηματική εμπλοκή του επισκέπτη. Ταυτόχρονα εισάγεται με σαφήνεια η λογική της διαχρονικής ερμηνείας των θεμάτων που θα αναπτυχθούν στην πορεία της έκθεσης. Οι διαφορετικές απεικονίσεις της ανθρώπινης μορφής αντιμετωπίζονται ως πορτραίτα διαφορετικών εποχών στη γραμμή του χρόνου και μεταμορφώνονται σε συμβολικούς «αντιπροσώπους» της ιστορίας της Εύβοιας. Η ποικιλία των αρχαίων αντικειμένων -ως προς το μέγεθος και το είδος τους- επιβάλλει την ανάγκη διαχείρισης ετερόμορφων στοιχείων, αλλά παράλληλα επιτρέπει να καταγραφούν ιδεολογικές, αισθητικές και κοινωνικές τάσεις ως προς το θέμα της απεικόνισης της ανθρώπινης μορφής, αλλά και τυχόν διαφορά στις τεχνικές που χρησιμοποιούνται ανά μεγάλη χρονική περίοδο. Τα αρχαία αντικείμενα εκτίθενται σε πρώτο πλάνο και σε εύληπτη παραλληλία με ένα συνοπτικό χρονολόγιο (κάτω από αυτά), όπου γίνεται αναφορά σε σημαντικά ιστορικά γεγονότα ανά μεγάλη χρονική περίοδο. Η ιστορική πληροφορία για όσους έχουν κατοικήσει διαχρονικά στην Εύβοια θα έχει δοθεί πολύ συνοπτικά στην εισαγωγική πινακίδα.

Η υπαινικτική αναφορά στο σήμερα επιτυγχάνεται με την παρουσία ενός σύγχρονου καθρέπτη, στο τέλος της γραμμής του χρόνου, στο οποίο ο κάθε επισκέπτης θα βλέπει τον εαυτό του να «απεικονίζεται» στο σήμερα. Ζητούμενο αποτελεί και η δυνατότητα ενιαίας, εποπτικής θέασης των προσώπων στη γραμμή του χρόνου. Συμπληρωματικά ως σκηνογραφικό στοιχείο και με στόχο την επίταση της βιωματικής συναισθηματικής εμπλοκής των επισκεπτών και την αναφορά στο σήμερα, προβλέπεται η δημιουργία εικαστικής βιντεοπροβολής με ερμηνευτικό σκηνογραφικό χαρακτήρα, το περιεχόμενο της οποίας θα στοιχειοθετείται από εικαστική σύνθεση εικόνων

αρχαίων και σύγχρονων απεικονίσεων της ανθρώπινης μορφής, που θα εναλλάσσονται.

Ως **εκθεσιακά μέσα** εδώ θα χρησιμοποιηθούν: πινακίδα με την ιστορική πληροφορία για τους κατοίκους της Εύβοιας διαχρονικά, εικαστική βιντεοπροβολή σκηνογραφικού χαρακτήρα, γραφιστικά στοιχεία για τίτλο, υπότιτλο και σήμανση των εποχών, στατικό χρονολόγιο και ένας σύγχρονος καθρέφτης.

Σύνολο αρχαίων αντικειμένων: 42

ΧΩΡΙΚΟΣ ΘΥΛΑΚΑΣ: ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΑΙΘΟΥΣΑ 2 & ΑΙΘΟΥΣΑ 3 (ΠΑΤΑΡΙ ΑΙΘΟΥΣΑΣ 2)

Η ενότητα αυτή ερμηνεύει διαχρονικά βασικές πτυχές της πολιτειακής οργάνωσης των κοινωνιών στην Εύβοια, από την Εποχή του Χαλκού, όπου τα πρώιμα αρχαιολογικά τεκμήρια της οποίας μιλούν για ύπαρξη κεντρικής μέριμνας στις κοινότητές της, ως τις μεγάλες αυτοκρατορίες των ιστορικών χρόνων και την παρουσία φεουδαλικών κρατιδίων στα πρώην εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Η εκθεσιακή αφήγηση αρθρώνεται εδώ σε απόλυτη χρονολογική ακολουθία και γραμμική χωροθέτηση των εκθεμάτων, προκειμένου ο επισκέπτης να αντιληφθεί κατά τη γραμμική κίνησή του στο χώρο, διαδικασίες διαμόρφωσης, διαδοχής, επανάληψης ή και μεταμόρφωσης ζητημάτων της κοινωνικής και πολιτειακής ιστορίας, όπως αυτές αποτυπώνονται στα αρχαιολογικά ευρήματα και εκθεσιακά ερμηνεύονται από εμάς. Η αφήγηση συνοψίζεται σε μεγάλα ιστορικά θέματα-τομές: τη διαμόρφωση κατά την Προϊστορία συστημάτων εξουσίας, την ανάπτυξη των πόλεων-κρατών ως ιστορικό φαινόμενο της Κλασικής Αρχαιότητας, τη μακρόχρονη επιβίωση θεσμών της πόλης-κράτους και, τέλος, το σχηματισμό των ελληνιστικών βασιλείων, οπότε παγιώνεται η ιδεολογία του μονάρχη με τη γένεση των μεγάλων αυτοκρατοριών που βασίστηκαν σε αυτήν, μέχρι και δύο αιώνες πριν

από σήμερα. Τα παραπάνω θέματα χωρίζονται σε επιμέρους υποθέματα -που παρουσιάζουν με εύληπτο επίσης τρόπο μία ειδικότερη πτυχή του μεγάλου θέματος- εξειδικεύοντας τη μικροαφήγηση της ενότητας (βλ. συνολικό πίνακα αφήγησης).

Στην αφήγηση της ενότητας εντάσσεται ως παρένθεση και ως επίλογος η δημιουργία ενός ιδιαίτερου χώρου που παραπέμπει σε συλλογικούς χώρους έκφρασης, ενός «βουλευτηρίου», με διττή λειτουργία. Το σημείο αυτό χωροθετείται εντός του χώρου της ενότητας και σε ικανή απόσταση (χωρική αλλά και νοηματική ως προς τη γραμμή του χρόνου αφήγησης) από τα εκθέματα. Η παρουσία του προτρέπει σε αναστοχασμό όσων «ειπώθηκαν», συζήτηση και, φυσικά, σε οργανωμένη δραστηριότητα σχολικών ή άλλων ομάδων. Επιπλέον χάρη στη μορφή του λειτουργεί ανεξάρτητα ως σημείο στάσης και κάθισμα. Ωστόσο, στόχος μας είναι η μορφή του χώρου αυτού να εντάσσεται παράλληλα στο διαχρονικό καίριο θέμα της πολιτειακής οργάνωσης και για το λόγο αυτό προτείνεται η εννοιολογική τους συνάφεια με τη δημιουργία εδράνων σε αμφιθεατρική διάταξη έδρανα (βουλευτήριο πόλεων-κρατών στην Αρχαιότητα, κοινοβούλιο σήμερα). Η επιλογή αυτή συνδέει το παρελθόν με το σήμερα και υποστηρίζει την εμπλοκή των επισκεπτών στην έκθεση, η δράση των οποίων αποτελεί εν δυνάμει «έκθεμα», που συλλειτουργεί ερμηνευτικά με το αρχαιολογικό υλικό. Το έκθεμα αυτό θα συμπληρώνει ακουστική εφαρμογή με ακουστικό υλικό, σχετικό με την πολιτειακή οργάνωση αρχαίων και νεότερων χρόνων (με κείμενα Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Μακιαβέλλι, Καστοριάδη κ.ά).

1.1 Συστήματα εξουσίας 3000 π.Χ.;

Πιο αναλυτικά, η εκθεσιακή αφήγηση ξεκινά με την ερμηνεία των αρχαιολογικών τεκμηρίων της Εποχής του Χαλκού, Πρώιμης και Ύστερης (3200/3000-1100 π.Χ.), για τις διαδικασίες πολιτειακής οργάνωσης και κοινωνικής ιεράρχησης στην Εύβοια. Κατά την 3^η χιλιετία π.Χ. η συστηματοποίηση της γεωργικής παραγωγής, η εξειδίκευση της εργασίας, η εντατικοποίηση των εμπορικών συναλλαγών σε συνδυασμό με τον υψηλού επιπέδου πολεοδομικό σχεδιασμό των οικισμών αποτελούν χαρακτηριστικά κοινωνιών με σαφή ίχνη ιεράρχησης. Πολυτελή ευρήματα και δομές ειδικών λειτουργιών, όπως σιταποθήκες και διοικητικού χαρακτήρα κτήρια, δηλώνουν κοινωνική διαστρωμάτωση και ποικιλία οικονομικών, θρησκευτικών και

διοικητικών δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερα σημαντικά ευρήματα έχουν αποδώσει οι οικισμοί της Μάνικας και των Στύρων στην Εύβοια και ο οικισμός του Παλαμαρίου στη Σκύρου και είναι τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα. Στα μέσα της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. αναπτύσσονται ισχυρά κέντρα εξουσίας. Σε πινακίδες της Γραμμικής Γραφής Β διαβάζουμε για κοινωνική ιεραρχία: αξιωματούχοι, ελεύθεροι, δούλοι. Αν και στις πινακίδες αναφέρονται οι θέσεις της Εύβοιας, Αμάρυνθος, Κάρυστος και πιθανώς Χαλκίδας, η έδρα τοπικού άρχοντα δεν έχει ακόμα εντοπιστεί. Ο Θολωτός τάφος στην Κατακαλού, κοντά στο Αλιβέρι, ίσως αποτελεί ένδειξη για ύπαρξη ανακτορικού κέντρου στην κεντρική Εύβοια.

Ως προς τα **αρχαία αντικείμενα** που υποστηρίζουν την αφήγηση, θα εκτεθούν: όπλα, σφραγίδες, κοσμήματα, πολυτελή αντικείμενα της Πρώιμης και της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, καθώς και δύο απεικονίσεις πολεμιστή και αριστοκράτη της τελευταίας περιόδου.

1.2 Ειδικό θέμα: Από την Προϊστορία στην Ιστορία χωρίς τομή, με ισχυρούς φυλετικούς άρχοντες

Η μετάβαση προς μία νέα πολιτειακή πραγματικότητα, μετά την κατάρρευση των μυκηναϊκών ανακτόρων, στα χρόνια που σηματοδοτούν το πέρασμα από την Προϊστορία στους ιστορικούς χρόνους τεκμηριώνεται στην Εύβοια από μία αρχαιολογική θέση αναφοράς, το Λευκαντί, έναν ισχυρό οικισμό και κέντρο εξουσίας στις ακτές του Νότιου Ευβοϊκού. Τα κινητά και ακίνητα ευρήματα της θέσης έχουν ερμηνευτεί ως τεκμήρια ύπαρξης κεντρικής μέριμνας και εξουσίας για την κοινότητα και ως απόδειξη κοινωνικής ιεράρχησης και, ταυτόχρονα, συνιστούν μοναδικό εύρημα για την ιστορία του ελλαδικού χώρου στην αυγή της 1^{ης} χιλιετίας, αλλά και για την ιστορία της αρχιτεκτονικής. Για το λόγο αυτό συγκαταλέγονται στον άξονα της εκθεσιακής αφήγησης «ιδιαίτερες πτυχές στην ιστορία της Εύβοιας». Ειδικότερα, θα εκτεθούν και θα εξαρθούν εκθεσιακά τα κινητά ευρήματα από τη μνημειακή ταφική κατασκευή στη θέση Τούμπα, με τις πλούσιες ταφές ενός άνδρα με τον οπλισμό του, μιας γυναίκας με τα πολυτελή της κοσμήματα, και των τεσσάρων αλόγων που τους συνόδευαν. Οι ομοιότητες που παρουσιάζει ο τρόπος της ταφής του άνδρα με το ομηρικό πρότυπο της ταφής του πολεμιστή και η χρήση αντικειμένων-κειμηλίων που συνόδευαν τους νεκρούς έχουν οδηγήσει στην ταύτιση του νεκρού άνδρα με τον τοπικό άρχοντα, τον οποίο ακολούθησε στο

θάνατο η σύντροφός του. Επιπρόσθετα, η μοναδικότητα του κτηρίου, μέσα στο οποίο τοποθετήθηκαν οι ταφές, οφείλεται στις αρχιτεκτονικές συλλήψεις που παρουσιάζονται για πρώτη φορά στην κατασκευή του, οι οποίες σε συνδυασμό με την εργασία που απαιτήθηκε όχι μόνο για την κατασκευή του, αλλά και για την κάλυψή του από τύμβο, υποδηλώνουν σαφώς την ύπαρξη μίας κεντρικής εξουσίας. Το ίδιο το κτήριο, επίσης, θεωρείται πρόδρομος του μετέπειτα εκατόμπεδου αρχαιοελληνικού ναού.

Υπογραμμίζουμε ότι δεν θα εκτεθεί κανένα σκελετικό κατάλοιπο από τις ταφές και ότι ο τρόπος έκθεσης θα παραπέμπει μόνο στην εικόνα της εύρεσής τους κατά την ανασκαφή, δηλαδή θα υπάρξει αφαιρετική αναπαράσταση με τις απαραίτητες πληροφορίες. Το εύρημα αυτό θα παρουσιάζεται και με εμποπτικά μέσα: την αρχιτεκτονική κάτοψη του κτηρίου, τη σχεδιαστική αποτύπωση των ταφών και φωτογραφία του τεφροδόχου αγγείου της ανδρικής καύσης, που βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Τέλος, προβλέπεται η αφήγηση να ενισχυθεί από βίντεο με περιεχόμενο τη θέση και κυρίως το κτήριο ως πρόδρομο στοιχείο του αρχαιοελληνικού ναού.

1.3 Η Πόλη-Κράτος: μία ολο-καίνουρια πρόταση πολιτειακής οργάνωσης!

Η επόμενη μεγάλη εκθεσιακή ενότητα αναφέρεται στην πολιτειακή οργάνωση, και παρουσιάζει ένα πολιτειακό φαινόμενο-τομή στην οργάνωση των κοινωνιών. Από τις αρχές της 1ης χιλιετίας π.Χ. σημειώνονται διαδοχές πολιτευμάτων, και το πολίτευμα γίνεται από αριστοκρατικό (κριτήριο η καταγωγή), ολιγαρχικό (κριτήριο ο πλούτος), τυραννίδα (φιλόδοξα άτομα με λαϊκή υποστήριξη) και τέλος δημοκρατία. Η ενοποίηση μικρών κωμών οδηγεί στη δημιουργία άστεως και πόλεων-κρατών. Πρόκειται για μια ανεξάρτητη διοικητικά οντότητα που ασκεί εξουσία σε μεγαλύτερη έκταση από ότι τα όρια μιας πόλης, στην οποία εμπεριέχονται και μικρότερες πόλεις/οικισμοί, όπου το άστυ ανάγεται σε κέντρο της πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής. Κοινός στόχος των πολιτών είναι η προστασία της πόλης. Η Ιστιαία, η Χαλκίδα, η Ερέτρια και η Κάρυστος είναι οι τέσσερις πόλεις-κράτη της Εύβοιας. Σε αυτές λειτουργούν τα σώματα της εκκλησίας του δήμου και της βουλής.

Τρεις φορές στην ιστορία τους συστήνεται το Κοινό των Ευβοέων, που αποτελεί μία πολιτειακή ένωση. Βασικός λόγος της δημιουργίας του είναι η

ανάγκη διασφάλισης της ανεξαρτησίας των ευβοϊκών πόλεων-κρατών απέναντι σε άλλες ισχυρές πόλεις-κράτη ή σε επίδοξους μονάρχες. Ως εκ τούτου, το Κοινό έχει περισσότερο πολιτικό και στρατιωτικό χαρακτήρα παρά οικονομικό. Το Κοινό κόβει νομίσματα για πρώτη φορά το 375 π.Χ. που απεικονίζουν στην εμπρόσθια όψη καθιστό ταύρο, και στην οπισθία το κεφάλι της Νύμφης Εύβοιας με την επιγραφή *ΕΥΒ*.

Σε επίπεδο εκθεσιακής αφήγησης, καταρχάς ερμηνεύονται τα στοιχεία που συνδέονται με τη λειτουργία των πόλεων-κρατών, οι διαδικασίες και τα σύμβολα που αναδεικνύουν την οντότητα κάθε μίας από τις πόλεις-κράτη της Εύβοιας αλλά και του Κοινού των Ευβοέων. Πιο συγκεκριμένα, ο επισκέπτης θα γνωρίσει την ιδιαίτερη γεωγραφική τους επικράτεια, καθώς και τη σημασία των νομισμάτων, που για να υφίσταται ως πολιτική οντότητα έκοβε η κάθε μία αυτόνομα. Επίσης, θα προσεγγίσει επιγραφές ως δημόσια έγγραφα (ψηφίσματα), ψήφους και άλλες μαρτυρίες διοικητικού χαρακτήρα. Το στοιχείο της εγγενούς αυτονομίας τους αλλά και της περιστασιακής συλλειτουργίας τους, θα αναδειχθεί με την παρουσίαση σε τέσσερα ξεχωριστά εκθεσιακά στοιχεία των τεσσάρων πόλεων-κρατών, συσχετισμένα με χάρτη της Εύβοιας. Υπογραμμίζουμε ότι παρουσιάζεται και η πόλη-κράτος της Σκύρου, βάσει της εκθεσιακής μας αρχής για τα σύγχρονα διοικητικά όρια της Περιφερειακής Ενότητας Εύβοιας, αν και στην Αρχαιότητα δεν αποτελούσε μέρος της Εύβοιας.

Το πρώτο υποθέμα της ενότητας απαντά στο ερώτημα ποιες ομάδες απαρτίζουν την κοινωνική σύνθεση των πόλεων-κρατών, ποια η ιεράρχηση των μελών τους και ποιες οι συνθήθειές τους. Συγκεκριμένα πρόκειται για τους ελεύθερους πολίτες (Ιπποβότες, Ιππείς και Αειναύτες για τις ευβοϊκές πόλεις-κράτη), τους μετοίκους, τους δούλους και τους κληρούχους. Η κάθε ομάδα θα εκτεθεί με διακριτό τρόπο και με την παραπάνω σειρά.

1.3.1 Να είσαι ελεύθερος πολίτης στην Αρχαία Ελλάδα, μια αντρική αποκλειστικότητα

1.3.2 Οι ελεύθεροι πολίτες επιδεικνύουν τον πλούτο τους

Η ιδιότητα του ελεύθερου πολίτη είναι κληρονομική αποκλειστικότητα των ανδρών, στους οποίους και δίνει δικαίωμα στη διαχείριση της εξουσίας. Ο πολίτης συμμετέχει και λαμβάνει αποφάσεις στις συνελεύσεις της Εκκλησίας

του Δήμου και στη Βουλή, υπηρετώντας συγκεκριμένους κανόνες. Ο ελεύθερος πολίτης έχει δικαίωμα στην οπλιτική ιδιότητα, η οποία προϋποθέτει την προμήθεια ατομικού οπλισμού και τη συλλογική ικανότητα για υπεράσπιση της πόλης του. Επιπλέον, έχει το δικαίωμα κατοχής γης και ακινήτων και πολλοί από αυτούς καταφέρνουν να πλουτίσουν, όπως καταγράφεται από τα ταφικά μνημεία και τα πολυτελή τεφροδόχα αγγεία. Στην Εύβοια, ως ανώτερη κατηγορία πολιτών αναγνωρίζονται οι Ιπποβότες στη Χαλκίδα και οι Ιππείς στην Ερέτρια, αριστοκράτες με σύμβολο κύρους και πλούτου τον ίππο. Μια ακόμα, τάξη, οι Αειναύτες, στην Ερέτρια, ήταν επιφορτισμένοι να συντηρούν πλοία τόσο για λογαριασμό τους, όσο και για τις ανάγκες της πόλης (άμυνα, πόλεμο κ.λπ.). Οι γυναίκες δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα.

1.3.3 Πάντα υπήρχαν πολλές κοινωνικές ομάδες: μέτοικοι, δούλοι, κληρούχοι

Η επόμενη κοινωνική ομάδα, οι μέτοικοι, κατοικούν μέσα στα όρια μιας πόλης-κράτους αλλά δεν κατάγονται από αυτήν. Δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα. Συμμετέχουν, όμως συνήθως, στις στρατιωτικές δραστηριότητες. Οι περισσότερες βιοτεχνίες είναι στα χέρια τους.

Η τρίτη κοινωνική ομάδα που απαντά σε όλες τις αρχαίες πόλεις-κράτη είναι οι δούλοι. Η σπουδαιότερη πηγή δούλων είναι ο πόλεμος. Φυσικά ούτε αυτοί έχουν πολιτικά δικαιώματα. Υπάρχουν δημόσιοι δούλοι, που δουλεύουν σε κρατικές υπηρεσίες, και ιδιωτικοί, που εργάζονται στα σπίτια, τα χωράφια και τα λατομεία. Όσοι έχουν κάποια μόρφωση αναλαμβάνουν ρόλο τροφού ή παιδαγωγού.

Μια ιδιαίτερη κατηγορία, με σημαντική παρουσία στην Εύβοια είναι οι κληρούχοι. Οι Αθηναίοι παίρνουν γαίες από τις συμμαχικές ή υποτελείς πόλεις και τις διανέμουν σε Αθηναίους πολίτες, τους κληρούχους. Οι κληρούχοι διατηρούν την ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη, είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν φόρους στην πατρίδα τους, να στρατεύονται στις τάξεις των οπλιτών και να διαμένουν μόνιμα στο νέο τους μέρος.

Όσο αφορά στα **αρχαία αντικείμενα** που υποστηρίζουν την αφήγηση, θα εκτεθούν: συμβολικά αντικείμενα των διαφορετικών ομάδων, απεικονίσεις Ιππέων και πήλινα ειδώλια ίππων, επιγραφή των Αειναυτών από την Ερέτρια,

ταφικά αγγεία και ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες, στις οποίες αποτυπώνονται όλες οι κοινωνικές τάξεις.

Ειδικό θέμα: ΑΝΑΖΗΤΕΙΤΑΙ νέα γη: οι Ευβοείς ξενιτεύονται 2800 χρόνια πριν «ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ-ΑΛΦΑΒΗΤΟ»

ΑΙΘΟΥΣΑ 3 (ΠΑΤΑΡΙ ΑΙΘΟΥΣΑΣ 2)

Σε συνέχεια και ως απόρροια του φαινομένου της πόλης-κράτους έρχεται να τεθεί το θέμα του Αποικισμού. Ανεβαίνοντας στον ημιώροφο του μουσείου, όπου στο επίμηκες ανοικτό πατάρι με θέαση τμήματος του ισογείου που φιλοξενεί τη θεματική “πολιτειακή οργάνωση”, συμπεριλαμβανομένου του θεσμού της πόλης-κράτους, χωροθετείται ως ειδικό θέμα η εκθεσιακή ενότητα «Αποικισμός-Αλφάβητο». Ο Αποικισμός, τομή στην ιστορία του αρχαίου ελληνικού κόσμου, αποτελεί, ιδιαίτερη πτυχή της ιστορίας της Εύβοιας, καθώς οι πόλεις του νησιού είχαν δυναμικό ρόλο ως μητροπόλεις, και ως εκ τούτου επιλέχθηκε να αποτελέσει αυτόνομη ενότητα, που αναπτύσσεται, μάλιστα, με ιδιαίτερα σκηνογραφικά μέσα. Η νοηματική συνάφεια του φαινομένου του αποικισμού με το θεσμό των πόλεων-κρατών ενίσχυσε την επιλογή της τοποθέτησής του σε γειτνίαση και μάλιστα σε παράλληλο κατά μήκος οπτικό άξονα.

Για δύο αιώνες (8^{ος}-6^{ος} αιώνας π.Χ.) τεκμηριώνεται -ιστορικά και αρχαιολογικά- ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης πληθυσμών προς το Βόρειο Αιγαίο, τη Νότια Ιταλία, τη Σικελία και τον Εύξεινο Πόντο. Το ιστορικό αυτό φαινόμενο είναι γνωστό στην ιστορία ως Ελληνικός Αποικισμός ή Δεύτερος Αποικισμός. Σε αντίθεση με τη μετακίνηση φύλων που συντελείται κατά τον Πρώτο Αποικισμό (11^{ος}-9^{ος} αιώνας π.Χ.), ο Δεύτερος αποτελεί οργανωμένη επιχείρηση μίας μητρόπολης για τη δημιουργία αποικιών. Οι Ευβοείς -γνωστοί έμποροι και διάσημοι για τα καράβια τους- ταξιδεύουν από νωρίς στη Μεσόγειο. Θεωρούνται πρωτοπόροι στην ίδρυση αποικιών στη Βόρεια Ελλάδα, την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Ως βασικά κίνητρα για τη

μετανάστευση έχουν θεωρηθεί: η ανάγκη εξεύρεσης νέων καλλιεργήσιμων γαιών, μετά από αύξηση του πληθυσμού στην Εύβοια, η ανάγκη διασφάλισης πρώτων υλών και η διακίνηση προϊόντων. Επιπρόσθετα, επέδρασαν η ασκούμενη πίεση λόγω πολιτικών εξελίξεων καθώς και η εκδίωξη μέρους του πληθυσμού από τους πολιτικούς του αντιπάλους.

Οι εμπορικές επαφές των Ευβοέων με τους Φοίνικες στην Ανατολή, δημιουργούν τις συνθήκες για την εξοικείωση των πρώτων με τη γραφή. Οι ειρηνικές σχέσεις των λαών τούς επιτρέπουν να μάθουν το φοινικικό αλφάβητο. Στη συνέχεια οι Έλληνες το προσαρμόζουν στις ανάγκες τους και προκύπτει το ελληνικό αλφάβητο. Η αλφαβητική γραφή αποτελεί μια από τις σημαντικότερες κατακτήσεις του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Η εισαγωγή της στην Ελλάδα τοποθετείται γύρω στα τέλη του 9^{ου} αιώνα ή στο πρώτο μισό του 8^{ου} αιώνα π.Χ. Η Εύβοια αποτελεί -για την πλειονότητα των μελετητών- τον τόπο γέννησης του ελληνικού αλφαβήτου. Πιθανότατα διαμορφώνεται εδώ και στη συνέχεια εξαπλώνεται. Οι άποικοι το μεταφέρουν και στη Δύση, στις νέες πατρίδες τους.

Πιο αναλυτικά η αφήγηση του θέματος διαρθρώνεται στα ακόλουθα πέντε υποθέματα:

- 1. Οι μύθοι αποτυπώνουν την ιστορία του αποικισμού.**
- 2. Οι αρχαίοι συγγραφείς εξηγούν την ιστορία του αποικισμού.**
- 3. Η ευβοϊκή γραφή ταξιδεύει στη Δύση.**
- 4. Το φοινικικό αλφάβητο διαμορφώνεται στην Εύβοια και γίνεται ελληνικό.**
- 5. Και οι σχέσεις με τη μητρόπολη;**

Στο 1ο υποθέμα, το οποίο πραγματεύεται την εξήγηση από τους αρχαίους Έλληνες γεγονότων του παρελθόντος μέσα από τη μυθολογία, και εδώ συγκεκριμένα του αποικισμού των προγόνων τους, παρουσιάζεται μία από τις δύο εκδοχές του μύθου της νύμφης Αρέθουσας, μυθικού προσώπου που έδωσε το όνομά της σε αρχαία πηγή δίπλα στο μουσείο και μετέπειτα στο

παλιό εργοστάσιο οινοπνευματοποιίας που στεγάζει σήμερα το μουσείο. Η εκδοχή του μύθου που έχει συνδεθεί με τον αποικισμό είναι η εξής: Σύμφωνα με μία παραλλαγή ο Αλφειός είναι κυνηγός, ερωτευμένος με τη Νύμφη της Αχαΐας, Αρέθουσα. Εκείνη δεν ανταποκρίνεται στο επίμονο κυνήγι του και για να τον αποφύγει ζητά από την Άρτεμη βοήθεια. Η θεά τότε την τυλίγει σε σύννεφο και την μεταφέρει στην Ορτυγία, νησάκι απέναντι από τις Συρακούσες, όπου τη μεταμορφώνει σε πηγή, πλούσια σε γάργαρο νερό. Ο Αλφειός απελπισμένος για το χαμένο έρωτα, περιπλανιέται μέχρι που τον λυπάται ο Δίας και τον μεταμορφώνει στο μεγάλο ποταμό της Πελοποννήσου. Τότε εκείνος διασχίζει με ορμή το πέλαγος και φτάνει στη Σικελία, όπου και ενώνεται με τα νερά της Αρέθουσας.

Το θέμα του μύθου θα παρουσιαστεί σε βίντεο, προβολή μέγιστης διάρκειας 3' λεπτών, στο σενάριο του οποίου θα αξιοποιηθούν το πλούσιο εικονογραφικό υλικό, οι γραμματειακές και λογοτεχνικές πηγές και οι μουσικές συνθέσεις που αναφέρονται άμεσα στην Αρέθουσα και τον Αλφειό ή και που έχουν αποτελέσει έμμεση πηγή έμπνευσης σε διαφορετικές εποχές και για διαφορετικές μορφές τέχνης. Τον μύθο αναπαράγουν πολλοί αρχαίοι συγγραφείς, όπως ο Πίνδαρος, ο Πολύβιος, ο Πausanίας, ο Οβίδιος στις Μεταμορφώσεις του, ο Κικέρωνας, ο Σενέκας και ο Πλίνιος, ενώ στους νεώτερους χρόνους έχει αποτελέσει έμπνευση για ένα μουσικό έργο από τον συνθέτη Μπέντζαμιν Μπρίτεν (1913-1976), βασισμένο στις «Μεταμορφώσεις» του Οβιδίου. Σημειώνουμε, επίσης, ότι η μορφή της νύμφης έχει υπάρξει ιδιαίτερα δημοφιλής και έχει αποδοθεί διαχρονικά σε πλήθος καλλιτεχνικών δημιουργιών (πίνακες ζωγραφικής, γκραβούρες, πολυτελή αντικείμενα, νομίσματα, χαρτονομίσματα, γραμματόσημα).

Ωστόσο, ο μύθος της Αρέθουσας έχει και δεύτερη γνωστή εκδοχή, τη «Χαλκιδαϊκή», η οποία θα παρουσιαστεί, επίσης, σε αφήγηση βίντεο στην ενότητα της «Ιστορίας του κτηρίου-μνημείου-μουσείου», στη δεύτερη πτέρυγα του παταριού.

Διευκρινίζουμε ότι σε επίπεδο εκθεσιακής αφήγησης, οι δύο ενότητες στο πατάρι συνδέονται με τις δύο εκδοχές του μύθου μέσα από τη χρήση κοινού ερμηνευτικού μέσου (δύο βίντεο με αφήγηση). Επιπλέον, θα υπάρξει συναφής μουσειογραφικός χειρισμός για τις δύο αυτές ενότητες, ώστε να επιτευχθεί η άμεση σύνδεσής τους.

Για την παρουσίαση και ερμηνεία του θέματος αυτού, θα σχεδιαστεί ειδική υπόβαση για την υποδοχή του πληροφοριακού στατικού υλικού, της οπτικοακουστικής εφαρμογής (βίντεο με αφήγηση), και των αρχαίων αντικειμένων, η οποία θα παραπέμπει με τη μορφή της στο ίδιο το θέμα της ενότητας. Πιο συγκεκριμένα, για το ειδικό θέμα «Αποικισμός-Αλφάβητο» θα αξιοποιηθεί μορφή πλοίου της εποχής από εύρημα στην Εύβοια. Εδώ ουσιαστικά αξιοποιείται η συμβολική αξία της εικόνας και η εικαστική σύνθεση με στόχο την έκπληξη και την πρόκληση του ενδιαφέροντος των επισκεπτών.

ΑΙΘΟΥΣΑ 2 (συνέχεια)

1.3.4 Το πολιτειακό καθεστώς αλλάζει, οι θεσμοί όμως της κλασικής Αρχαιότητας επιβιώνουν

Στο επόμενο υποθέμα της ενότητας της πολιτειακής οργάνωσης, δηλώνεται η επιβίωση ορισμένων θεσμών της Κλασικής εποχής ως την Ύστερη Αρχαιότητα, μολονότι πολιτειακά έχει υπάρξει στροφή προς τη μονοκρατορία, με τα ελληνιστικά βασίλεια και την επικρατούσα ιδεολογία και εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Στις πόλεις, σε αυτές που παλαιότερα συνιστούσαν το κέντρο πόλεων-κρατών, συνεχίζουν, ωστόσο, να λειτουργούν τα σώματα της Εκκλησίας του Δήμου και η Βουλή. Με την εγκαθίδρυση, βέβαια, μοναρχιών, πολλές αποφάσεις επιβάλλονται από την κεντρική εξουσία, τους ισχυρούς μονάρχες. Οι πόλεις διατηρούν απλώς σχετική αυτονομία στη ρύθμιση των εσωτερικών τους ζητημάτων. Ως τον 4ο αιώνα μ.Χ. οι λειτουργίες μιας πόλης στηρίζονται στις παλαιές δομές και τους θεσμούς της πόλης-κράτους.

Οι αθλητικοί αγώνες, ως θεσμός σημαντικός για την διαπαιδαγώγηση των αγοριών και με πολύ μεγάλη κοινωνική αποδοχή, διοργανώνονται καθόλη την ιστορία των πόλεων-κρατών, γεγονός που δεν διαφοροποιείται με την εγκατάσταση στην Εύβοια κατακτητών, ξένων εμπόρων, μετοίκων. Για παράδειγμα, σε αθλητικούς αγώνες στη Χαλκίδα προς τιμήν του Ηρακλή συμμετέχουν Ρωμαίοι, Αντιοχείς και Χαλκιδείς.

Ως προς τα **αρχαία αντικείμενα** που υποστηρίζουν την αφήγηση, θα εκτεθούν: τιμητικό ψήφισμα αθλητικών αγώνων, δύο χρυσά στεφάνια Ευβοέων νικητών και επιγραφές στις οποίες αναγράφονται ψηφίσματα της Εκκλησίας του Δήμου και η Βουλής. Το περιεχόμενο των επιγραφών θα αποδοθεί

συνοπτικά στο τρίτο επίπεδο ερμηνείας, στα πινακιδάκια σχολιασμού των εκθεμάτων.

1.4. Από τους πολίτες, στον έναν κι απόλυτο μονάρχη

«Είμαι Μονοκράτορας»: Βασιλιάς, Καίσαρας, ελέω Θεού Αυτοκράτορας, Σουλτάνος...

Όπως ήδη έχει ειπωθεί, παράλληλα με την όψιμη λειτουργία των πόλεων-κρατών, το πολιτειακό τοπίο αλλάζει ραγδαία, γεγονός που αποτυπώνεται στην επόμενη μεγάλη ενότητα **Από τους πολίτες, στον έναν κι απόλυτο μονάρχη**. Με τον Μεγάλο Αλέξανδρο διαμορφώνεται ένα νέου τύπου κράτος, που ενσωματώνει στοιχεία των ελληνικών πόλεων-κρατών, της μακεδονικής βασιλείας και των περσικών-αιγυπτιακών μοναρχιών. Εδώ εκτίθεται ένα ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό γλυπτό της μεσοβυζαντινής περιόδου με παράσταση «Ανάληψης Αλεξάνδρου», έκθεμα που συμπυκνώνει τη διαχρονική δυναμική του ιδεώδους του ισχυρού μονάρχη, μέσα από την αποτύπωση της μορφής του πρώτου αυτού μονοκράτορα-συμβόλου, που αποτέλεσε πρότυπο για τις τρεις ακόλουθες αυτοκρατορίες. Το αντικείμενο αυτό θα εξαρθεί μουσειογραφικά κατέχοντας κομβική θέση ανάμεσα στην Αρχαιότητα και τους επόμενους αιώνες και σε άμεση, κατά το δυνατόν, οπτική επαφή με τις τρεις αυτοκρατορίες.

Ως υποθέματα, **«Είμαι Μονοκράτορας»: Βασιλιάς, Καίσαρας, ελέω Θεού Αυτοκράτορας, Σουλτάνος...**, παρουσιάζονται σε απόλυτη χρονολογική ακολουθία η Ελληνιστική, Ρωμαϊκή, Βυζαντινή και Οθωμανική αυτοκρατορία, με έμφαση στο πρόσωπο των μοναρχών και σε πτυχές της ζωής των υπηκόων τους. Αυτό που χαρακτηρίζει τις μοναρχίες είναι ότι ο μονάρχης κρατά τη θέση του ισόβια και η εξουσία μεταβιβάζεται συνήθως σε μέλος της οικογένειάς τους.

1.4.1. Βασιλεύς, στα ελληνιστικά χρόνια. Η μεγάλη αυτή εποχή των αυτοκρατοριών ξεκινάει με τα ελληνιστικά βασίλεια. Αρχηγός του κράτους είναι ο βασιλιάς. Πιστοί σε αυτόν αξιωματούχοι καταλαμβάνουν τις σημαντικές θέσεις στη διοίκηση και το στρατό. Στην Εύβοια εγκαθίστανται μακεδονικές φρουρές που επιβάλλουν την τάξη και μεριμνούν για τα συμφέροντα του Μακεδόνα βασιλιά.

1.4.2. Καίσαρας, στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Η Εύβοια καθυποτάσσεται στο imperium, το οποίο ενοποιεί τη λεκάνη της Μεσογείου με απόλυτο άρχοντα τον καίσαρα ή αυτοκράτορα. Αυτός συγκεντρώνει πλέον πολιτικές, θρησκευτικές, δικαστικές και στρατιωτικές εξουσίες. Μετά την οριστική επικράτηση των Ρωμαίων το 86 π.Χ., η Εύβοια αποτελεί μέρος της και οι πόλεις εντάσσονται αρχικά στο καθεστώς των dediticii, χάνουν δηλαδή τα δικαιώματα και την νομική τους υπόσταση και τίθενται στη διάθεση του νικητή. Σταδιακά ανασυστήνονται οι πολιτικές δομές και συνεχίζεται η λειτουργία της Βουλής και της Εκκλησίας του Δήμου. Με το διάταγμα του Καρακάλλα, το 211 μ.Χ., η ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη παρέχεται στους ελεύθερους πολίτες όλης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

1.4.3. Ελέω Θεού Αυτοκράτορας στο Βυζάνιο. Η Εύβοια εντάσσεται στο Θέμα της Ελλάδος, και η Εύβοια γίνεται τμήμα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, όπως αυτή διαμορφώνεται μετά τον 7^ο-9^ο αι., με κυρίαρχο πλέον το ελληνικό στοιχείο. Στη νέα διοικητική οργάνωση του κράτους μετά τον 7^ο αι., η Εύβοια εντάσσεται στο Θέμα της Ελλάδας με έδρα αρχικά την Κόρινθο και έπειτα τη Θήβα. Ο θεματικός στόλος εδρεύει στον Εύριππο. Το κάστρο του Ευρίπου, Νεγροποντε, σε όλη τη διάρκεια των «σκοτεινών» αιώνων αποτελεί χώρο παρουσίας της κεντρικής διοίκησης στο νότιο ελλαδικό χώρο. Η κοινωνική σύνθεση της Εύβοιας δεν διαφέρει από τις γειτονικές περιοχές, Βοιωτία και Αττική. Οι αρχοντικές οικογένειες της Εύβοιας, της Βοιωτίας και την Αττικής είναι στενά συνδεδεμένες.

1.5 «Ευρωπαίοι» ευγενείς κυβερνούν στον ελλαδικό χώρο

Εμβόλιμα, λοιπόν, και ως σαφώς διακριτή ενότητα στην εκθεσιακή αφήγηση της πολιτειακής οργάνωσης, παρουσιάζεται, πλησίον της βυζαντινής αυτοκρατορίας, αλλά έξω από τη σειρά των αυτοκρατοριών, η περίοδος των Λατινικών Φεουδαλικών κρατών [*«Ευρωπαίοι» ευγενείς κυβερνούν στον ελλαδικό χώρο*]. Η λεγόμενη βυζαντινή περίοδος κλείνει με την Εύβοια να βρίσκεται υπό τον έλεγχο των λατίνων, Φράγκων και Ενετών (13^{ος}-15^{ος} αι.). Για τους αιώνες αυτούς στα εδάφη της εφαρμόζεται το φεουδαλικό σύστημα που ισχύει στην μεσαιωνική Ευρώπη, και έχουν ισχύ οι Αссίζες της Ρωμανίας. Στην περίοδο αυτή η Εύβοια διαιρείται σε τρία μεγάλα φέουδα, τα τριτημόρια (αντιστοιχούν στη Νότια, Βόρεια και Κεντρική Εύβοια), τα οποία

υποδιαιρούνται σε μικρότερα φέουδα και διοικούνται από τους τριτημόριους. Στα τέλη του 13^{ου} αι. και για μικρό χρονικό διάστημα σημαντικό τμήμα του νησιού περνά στην εξουσία του βυζαντινού αυτοκράτορα, με τοπικό αντιπρόσωπο τον ιππότη Λικάριο. Τους δύο αιώνες που ακολουθούν η Βενετία, η οποία ανέκαθεν διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στο μεγάλο λιμάνι του Negroponte (Χαλκίδα), εξαπλώνει βαθμιαία τον έλεγχο της σε ολόκληρο το νησί, μέχρι το 1390, οπότε ολόκληρη η Εύβοια διοικείται από τον εκπρόσωπο της Γαληνοτάτης, το Βάιλο. Η Κάρυστος για μικρό χρονικό διάστημα το 14^ο αι. εντάσσεται στο καταλανικό δουκάτο των Αθηνών.

Το ιδιαίτερο πολιτειακό αυτό καθεστώς αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τις αυτοκρατορίες, αλλά χωρίς να διασπάται η πραγματική χρονική ακολουθία των πολιτευμάτων. Γιαυτό, αν και σε άμεση γειτνίαση με το Βυζάντιο, διαφοροποιείται χωρικά και ως τέτοιο θα αποδοθεί και στο μουσειογραφικό σχεδιασμό.

1.4. «Είμαι Μονοκράτορας»: Βασιλιάς, Καίσαρας, ελέω Θεού Αυτοκράτορας, Σουλτάνος... (συνέχεια)

1.4.4. Σουλτάνος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η διοικητική εδραίωση των Οθωμανών στον ελλαδικό χώρο τους επόμενους αιώνες, καθιστά την Εύβοια τμήμα μίας ακόμη αυτοκρατορίας, της Οθωμανικής. Ανήκει στο σαντζάκι του Ευρίπου με πρωτεύουσα τη Χαλκίδα (Egriboz, Ανατολική Στερεά Ελλάδα), η οποία είναι έδρα του Οθωμανικού στόλου στο Αιγαίο και του διοικητή του, Καπουδάν πασά. Η κοινωνική σύνθεση της Εύβοιας δεν διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες περιοχές (τιμαριούχοι, αγάδες, χωρικοί). Όπως και σε όλη την αυτοκρατορία, η θρησκεία έχει καθοριστικό ρόλο στην κοινωνική οργάνωση. Στα μνημεία της περιόδου αντικατοπτρίζεται η συνύπαρξη Χριστιανών, Εβραίων και Μουσουλμάνων.

Το **μουσειολογικό σκεπτικό**, σε ό,τι αφορά τις μονοκρατορίες, διασφαλίζει την κομβική θέση στο ανάγλυφο της «Ανάληψης του Αλέξανδρου», ως ιδιαίτερο εμβληματικό έκθεμα, και προτείνει στη συνέχεια την παρατακτική παρουσίαση των αυτοκρατοριών που επικράτησαν με έμφαση στο πρόσωπο του ιδεώδους μονάρχη, όπως αυτό αποτυπώνεται στην τέχνη της εποχής. Οι

τέσσερις βασικές περίοδοι θα σηματοδοτούνται από εικόνες μεγάλων διαστάσεων χαρακτηριστικών μοναρχών, εν είδει πορτρέτων (βασιλέα, καίσαρα, ελέω θεού αυτοκράτορα, σουλτάνου). Νομίσματα ή άλλες επιγραφικές μαρτυρίες των αντίστοιχων εποχών συνοδεύουν τα πορτρέτα, ως τεκμήρια της διοικητικής οργάνωσης και της προβολής της αυτοκρατορικής ιδεολογίας. Το δίπλοιο μονοκράτορας – υπήκοοι θα υλοποιηθεί α) με την έκθεση αγαλμάτων και επιγραφών που αντιπροσωπεύουν την κοινωνική διαστρωμάτωση της ρωμαϊκής εποχής, β) με επιγραφή διατάγματος κατασκευής οχυρωματικού έργου για τη βυζαντινή εποχή και γ) με επιτύμβιες στήλες για την οθωμανική περίοδο, οι οποίες υποδηλώνουν την παρουσία της νέας και κυρίαρχης ομάδας υπηκόων.

Ως προς τα **αρχαία αντικείμενα** που υποστηρίζουν την αφήγηση για την περίοδο των Δυτικών Φεουδαλικών κρατών, θα εκτεθούν: τρία αρχιτεκτονικά γλυπτά που φέρουν τα σύμβολα των ευγενών δυτικών οικογενειών που διοικούσαν το νησί και αντίστοιχα με τη λογική στις αυτοκρατορίες, νομίσματα.

Σύνολο αρχαίων αντικειμένων: 159

ΧΩΡΙΚΟΣ ΘΥΛΑΚΑΣ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΙΘΟΥΣΑ 4

Στον πρώτο όροφο αναπτύσσεται αφηγηματικά η μεγάλη θεματική ενότητα της «Οικονομίας», η οποία χωροθετείται στο σύνολο του ορόφου και μοιράζεται στους τρεις χώρους του **(ΑΙΘΟΥΣΑ 4Α - ΑΙΘΟΥΣΑ 4Β - ΑΙΘΟΥΣΑ 4Γ)**. Πρόκειται για τη δεύτερη μεγάλη εκθεσιακή ενότητα, η οποία έχει αναπτυχθεί με τρόπο ώστε να αποτελεί δύναμι ένα ακόμη ανεξάρτητο-αυτοτελές θέμα επίσκεψης, ενώ παράλληλα επιτρέπει τη διασφάλιση της νοηματικής αφηγηματικής

συνέχειας με την προηγούμενη ενότητα της «Πολιτειακής Οργάνωσης» (ΑΙΘΟΥΣΑ 2), στο βαθμό που τα διαφορετικά πολιτεύματα και η διοικητική οργάνωση κάθε εποχής διαμορφώνουν και επηρεάζουν την οικονομία κάθε κοινωνίας. Επιπλέον, το ειδικό θέμα του αποικισμού που χωροθετείται στο ενδιάμεσο πατάρι, με τη σημαντική οικονομική του διάσταση, συνιστά άλλη μια παράμετρο για την ομαλή μετάβαση του επισκέπτη στη νέα θεματική.

Εντός της ενότητας η πορεία επίσκεψης δεν είναι απαραίτητως γραμμική, καθώς η εκθεσιακή αφήγηση είναι θεματική και όχι χρονολογική, και τα νοήματα των υποθεμάτων ολοκληρώνονται στον κάθε επιμέρους χώρο που αναπτύσσονται. Επομένως η κίνηση στις τρεις αίθουσες του ορόφου επαφίεται στην επιλογή του επισκέπτη και δεν προϋποθέτει συγκεκριμένα περάσματα από το ένα στον άλλο χώρο, από υποθέμα σε υποθέμα.

Στη μεγάλη αυτή εκθεσιακή ενότητα ερμηνεύονται διαχρονικά πτυχές της οικονομικής ιστορίας της Εύβοιας και της Σκύρου. Σε επίπεδο αφήγησης η ενότητα του πρώτου ορόφου χωρίζεται σε τρία επιμέρους υποθέματα, καθένα από τα οποία αποτελεί μία ειδικότερη πτυχή του μεγάλου θέματος. Στο σύνολό τους αυτά αντιπροσωπεύουν και αντιστοιχούν στους διαφορετικούς τομείς παραγωγής της οικονομίας (πρωτογενή, δευτερογενή, τριτογενή). Σε κάθε ένα από τα τρία υποθέματα παρουσιάζεται και ένα **ειδικό θέμα**, μέσα από την έκθεση αρχαιολογικού υλικού σημαντικών αρχαιολογικών θέσεων της Εύβοιας. Πιο συγκεκριμένα: η πεδιάδα του Λήλαντα στην κεντρική Εύβοια για την απόκτηση φυσικών πόρων, το Παλαμάρι στη Σκύρο για τη διακίνηση και μεταποίηση των μετάλλων και η Χαλκίδα για το εμπόριο αγαθών και προϊόντων. Πιο αναλυτικά:

2.1 Η Γη πηγή ζωής, πεδίο διεκδίκησης!

ΑΙΘΟΥΣΑ 4Α

Το πρώτο υπόθεμα της «Οικονομίας», αφορά τη γη ως βάση της οικονομίας των κοινωνιών. Αρχικά ο άνθρωπος κυνηγά και συλλέγει την

τροφή του, ενώ σταδιακά μαθαίνει να καλλιεργεί τη γη και να εκτρέφει τα ζώα. Στη συστηματική εκμετάλλευση της γης στηρίζεται η ευημερία και η ανάπτυξη μιας κοινωνίας. Κατά τη μακραίωνη ιστορία της, η Εύβοια άλλοτε υπήρξε αυτάρκης σε γεωργικά αγαθά και άλλοτε οδηγήθηκε στην εισαγωγή αγαθών από άλλες περιοχές για την κάλυψη των βασικών αναγκών των κατοίκων της.

Για το πρώτο **υποθέμα** με θέμα τη γη, δημιουργείται μία μεγάλη εκθεσιακή σύνθεση αποτελούμενη από ένα μεγάλο σύνολο αρχαιολογικών ευρημάτων τα οποία κάνουν νύξη στις οικονομικές λειτουργίες του πρωτογενούς τομέα: κυνήγι, τροφοσυλλογή, κτηνοτροφία, αλιεία, γεωργία αλλά και παρουσιάζουν συνακόλουθες πρακτικές τροφοπαρασκευής, αποθήκευσης και κατανάλωσης. Καθεμία από τις οικονομικές αυτές πρακτικές αντιπροσωπεύεται από ενδεικτικά αντικείμενα (εργαλεία και σκεύη), τα οποία αρχαιολογικά τεκμηριώνουν τις παραπάνω δραστηριότητες. Αυτά κατηγοριοποιούνται και εκτίθενται ανά είδος πρακτικής και ανά μεγάλη χρονική περίοδο, σε κάθετους και οριζόντιους εύληπτους άξονες ανάγνωσης-θέασης, σε μορφή κανάβου δηλαδή. Ορισμένα τετράγωνα της σύνθεσης θα παραμείνουν κενά λόγω της έλλειψης σχετικών αρχαιολογικών τεκμηρίων από την Εύβοια κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, χωρίς αυτό να σημαίνει απαραίτητα ότι δεν ασκούσαν η συγκεκριμένη πρακτική τη δεδομένη χρονική στιγμή. Οι δύο άξονες υπομνηματίζονται με γραπτή σήμανση, δηλαδή στον οριζόντιο άξονα: Παλαιολιθική εποχή/Νεολιθική εποχή κ.ο.κ και στον κάθετο: κυνήγι/κτηνοτροφία κ.ο.κ. Η μορφή του εκθεσιακού υποβάθρου παραπέμπει με υπαινικτικό τρόπο στην ίδια τη γη, ενώ υπάρχει δυνατότητα συνολικής επόπτευσης και περιμετρικής θέασής του. Εν είδει τεκμηρίωσης εκθέματος, μια ξεχωριστή πινακίδα εμπεριέχει τις βασικές αξίες οικονομικής ζωής κάθε χρονικής περιόδου σε κατακόρυφο άξονα, και η οποία θα συνοδεύεται από προβολή υπομνηματισμένων εικόνων (χωρίς ήχο) που θα συμπληρώνει νοηματικά την οικονομική ζωή κατά την Παλαιολιθική εποχή, με έμφαση στη σύνθετη διαδικασία κατεργασίας λίθινων πρώτων υλών για την κατασκευή πολυχρηστικών εργαλείων.

Ειδικό θέμα: Ληλάντιο πεδίο

Σε συνδυασμό με την παραπάνω σύνθεση, τονίζεται η σημασία της γης, που σταθερά στο πέρασμα του χρόνου τροφοδοτεί τις ανθρώπινες κοινωνίες, με ένα ακόμα επιμέρους θέμα της ιστορίας της Εύβοιας: την πεδιάδα του Λήλαντα στο κέντρο του νησιού, που έχει αποτελέσει διαχρονικά σημαντικό παράγοντα στήριξης της οικονομίας. Πέραν των ευφώρων εδαφών της, η περιοχή αυτή παρείχε και άριστης ποιότητας κοιτάσματα πηλού, τα οποία τεκμηριώνονται και από αρχαιολογικά κατάλοιπα. Στην έκθεση παρουσιάζονται αντικείμενα από τα εργαστήρια γεωμετρικών και μεσοβυζαντινών χρόνων που χρησιμοποίησαν τον πηλό της περιοχής. Δεν είναι όμως μόνο θετικές οι προσλαμβάνουσες από την περιοχή: ο έλεγχος των εύφορων και πλούσιων εδαφών της υπήρξε αιτία για τον Ληλάντιο Πόλεμο ανάμεσα στις πόλεις-κράτη της Χαλκίδας και της Ερέτριας, στα τέλη του 8^{ου} αι. π.Χ.. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό ιστορικό γεγονός που σχολιάζεται εδώ και με τη συμβολική του διάσταση ως προς την έννοια της διεκδίκησης της γης.

Το **ειδικό αυτό θέμα** κατέχει κεντρική και βαρύνουσα θέση στην Αίθουσα 4Α, σηματοδοτώντας και την εκθεσιακή αφήγηση για την εκμετάλλευση της γης από τον άνθρωπο. Το ειδικό θέμα παρουσιάζεται σε συσχετισμό με μια μεγάλων διαστάσεων εκθεσιακή επιφάνεια, η οποία προβάλλει τη σημερινή εικόνα της εύφορης πεδιάδας ως φόντο στην προαναφερθείσα σύνθεση. Στη μεγάλη εικόνα εξάλλου ενσωματώνονται τα εκθέματα που εικονογραφούν τα δύο προαναδερχθέντα επιμέρους θέματα που συνδέονται με τη γη και της χρήση της: α) ο Ληλάντιος Πόλεμος με εκθέματα, όπως όπλα, αγγεία με απεικονίσεις πολεμικών σκηνών και β) η αγγειοπλαστική των γεωμετρικών και των βυζαντινών χρόνων, με την έκθεση αγγείων κατασκευασμένων από το χώμα της πεδιάδας.

2.2 Η εξόρυξη και η διακίνηση πρώτων υλών

ΑΙΘΟΥΣΑ 4Β

Στη συνέχεια, ως δεύτερο υποθέμα παρουσιάζεται, στην Αίθουσα 4B, ο τομέας της μεταποίησης των πρώτων υλών (μετάλλων, πηλού, λίθου). Η εκμετάλλευσή τους από τον άνθρωπο αποτελεί ιστορικά τη βάση για την αλλαγή του βιοτικού του επιπέδου και την ευημερία των κοινοτήτων του. Από τα πρώτα βήματα της οικονομικής του ιστορίας ο άνθρωπος χρησιμοποιεί το λίθο για καθημερινές εργασίες. Σταδιακά ξεκινά η εκμετάλλευση του πηλού για την κατασκευή αγγείων και των μετάλλων για εργαλεία, όπλα και πολύτιμα αντικείμενα (κοσμήματα). Η μεταποίηση των πρώτων υλών ευνοεί την εξειδίκευση της εργασίας, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την αύξηση της εμπορικής δραστηριότητας με άλλες περιοχές και οδηγεί στην οικονομική ανάπτυξη των κοινοτήτων.

Ειδικό θέμα: Παλαμάρι: εμπορείον χαλκού

Η βασική ιδέα της εκθεσιακής αφήγησης αναπτύσσεται ανά είδος πρώτης ύλης. Καταρχήν γίνεται αναφορά στα μέταλλα. Κεντρική θέση στην Αίθουσα 4B κατέχει η κατεργασία των μετάλλων και τα εργαστήριά τους. Το **Παλαμάρι** της Σκύρου, αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ιστορία της διακίνησης του χαλκού κατά την 3η χιλιετία π.Χ. Τα ευρήματα από τον προϊστορικό οικισμό αποτελούν τις σημαντικότερες αρχαιολογικές μαρτυρίες για την επεξεργασία και τη διακίνηση του χαλκού. Το **ειδικό αυτό θέμα** σηματοδοτεί και νοηματικά το θέμα της αφήγησης στον εκθεσιακό αυτό χώρο, με την παρουσία μιας μεγάλων διαστάσεων εικόνας της αρχαιολογικής θέσης του Παλαμαρίου, θέσης ιδιαίτερα σημαντικής για την ιστορία της Εύβοιας.

2.2.1 Εργαστήρια μετάλλων. Εδώ θα εκτεθούν πρώτες ύλες, τα μέταλλα, αντικείμενα για ζύγισμα, εργαλεία επεξεργασίας μετάλλων και παραγόμενα προϊόντα μεταλλουργίας, με την ίδια λογική χειρισμού, όπως και στο προηγούμενο ειδικό θέμα, δηλαδή ανά στάδιο κατεργασίας. Ξεκινώντας από την Προϊστορία, η αφήγηση φτάνει ως τη Ρωμαϊκή εποχή, εκθέτοντας ύλες και τέχνηρα που μαρτυρούν διαχρονικά μεταλλουργικές δραστηριότητες. Συμβολικά και για λόγους

επιτακτικής «εικονογράφησης» του ρόλου του ανθρώπου στην επεξεργασία της πρώτης ύλης και στη δημιουργία τεχνέργων, εκτίθενται, εκτός του παραπάνω πλαισίου, μία επιτύμβια στήλη του χαλκουργού Σώτηρου που πέθανε στην Αιδηψό και ένα λυχνάρι με παράσταση εργαστηρίου μεταλλουργίας.

2.2.2. Κεραμικά εργαστήρια. Η επόμενη πρώτη ύλη που παρουσιάζεται είναι ο πηλός και τα παραγόμενα προϊόντα των τοπικών εργαστηρίων αγγειοπλαστικής, τα οποία αναπτύσσονται σε χρονολογική ακολουθία από την Αρχαϊκή ως την Οθωμανική εποχή. Αυτά κάλυπταν κυρίως τις ανάγκες της τοπικής αγοράς, δεν λείπουν όμως και περιπτώσεις όπου ευβοϊκά αγγεία βρίσκονται και σε άλλες θέσεις του Αιγαίου. Για την οπτικοποίηση του θέματος έχουν επιλεγεί εργαλεία κεραμικών εργαστηρίων, απορρίμματα εργαστηρίων, και τα ίδια τα παραγόμενα αντικείμενα (αγγεία, εδώλια, λυχνάρια). Η μορφή του εκθεσιακού υποβάθρου που θα δεχτεί τα αγγεία υπαινικτικά παραπέμπει σε πάγκους αγοράς. Εκτίθενται προϊόντα έξι τοπικών εργαστηρίων: των αρχαϊκών εργαστηρίων της Σκύρου και της Εύβοιας, του κλασικού, του ελληνιστικού, του ρωμαϊκού και του οθωμανικού εργαστηρίου της Χαλκίδας.

2.2.3. Εργαστήρια μαρμάρου. Ακολουθεί αναφορά στο λίθο. Παρουσιάζονται καταρχήν τα εργαστήρια γλυπτών των ρωμαϊκών χρόνων, κυρίως έργα προορισμένα για την τοπική αγορά. Στο κέντρο, όμως, της ενότητας βρίσκεται η εξαγωγή μαρμάρων, κυρίως από την Κάρυστο, σε ολόκληρη τη Μεσόγειο, με μεγάλο αντίκτυπο στην οικονομία της περιοχής. Εδώ, εκτίθενται θραύσματα πρώτων υλών και προϊόντα γλυπτικής των ευβοϊκών εργαστηρίων της Χαλκίδας, της Ερέτριας και του Αλιβερίου. Η χρήση μιας σύγχρονης εικόνας των λατομείων στη θέση Κολώνες στη νότια Εύβοια, θα έχει κεντρική θέση.

2.3. Ευβοϊκός ένας ασφαλής δρόμος

ΑΙΘΟΥΣΑ 4Γ

Ως τρίτο υποθέμα της ενότητας της «Οικονομίας» παρουσιάζεται ο

τομέας και οι υπηρεσίες του εμπορίου στην ιστορία της Εύβοιας. Η θάλασσα υπήρξε η πιο κατάλληλη οδός για τη μεταφορά προϊόντων, αγαθών και ανθρώπων μέχρι την ανακάλυψη του σιδηρόδρομου. Για αιώνες οι κάτοικοι του Αιγαίου χρησιμοποιούν πλοίαρια λαξευμένα από ένα και μόνο κορμό δένδρου. Με αυτά μεταφέρουν εμπορεύματα, όπως οψιανό, ήδη από την 8η χιλιετία π.Χ. Η εξέλιξη της ναυπηγικής και η πρόοδος της αστρονομίας βοηθούν στην αύξηση των ταξιδιών μεγαλύτερων αποστάσεων σε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου. Βασική έγνοια των ναυτικών είναι τα ασφαλή περάσματα, ένα από αυτά είναι ο Βόρειος και ο Νότιος Ευβοϊκός κόλπος. Από τους απάνεμους όρμους των προϊστορικών εγκαταστάσεων και τα λιμάνια των πόλεων-κρατών και της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας τα καράβια φτάνουν στο ένα και μοναδικό λιμάνι, αυτό της Χαλκίδας: τον Εύριππο όπως ονομαζόταν κατά τη βυζαντινή εποχή, το Negroponte κατά την περίοδο των Δυτικών κυριάρχων και το Egriboz κατά την Οθωμανική εποχή. Απαραίρητα για την ανταλλακτική οικονομία είναι τα μέσα συναλλαγής και τα διατάγματα, που ορίζουν τις τιμές των προϊόντων και βρίσκονται σε κάθε λιμάνι. Το νόμισμα είναι το κυρίαρχο μέσο συναλλαγής.

Η βασική ιδέα της εκθεσιακής αφήγησης είναι να παρουσιαστούν τα λιμάνια κάθε μεγάλης χρονικής περιόδου μέσα από εκθέματα που ερμηνεύονται ως εμπορεύσιμα είδη καθώς και μέσα από τα ίδια τα μέσα συναλλαγής. Στην αίθουσα 4Γ προτείνεται να αποδοθεί η αίσθηση ενός εμπορικού λιμανιού της αρχαιότητας, τόσο φυσικά, με την επιλογή σχετικών αρχαίων αντικειμένων (εκτίθεται και μία λίθινη άγκυρα ως εμβληματικό αντικείμενο), όσο και με τη δημιουργία ήπιων, υπαινικτικού ύφους, μουσειογραφικών-σκηνογραφικών παρεμβάσεων.

Πιο συγκεκριμένα, στο κέντρο του χώρου προτείνεται η ομαδοποίηση δύο τύπων εμπορεύσιμων ειδών σε τρεις μεγάλες χρονικές περιόδους: «πολυτελή» αντικείμενα και αμφορείς, ως το κατεξοχήν αγγείο μεταφοράς αγαθών, ανά τρεις χρονικές ομάδες α) κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, β) ρωμαϊκών χρόνων και γ) βυζαντινών χρόνων. Αυτά θα τοποθετηθούν σε εκθεσιακά υπόβαθρα (θύλακες), των οποίων ο σχεδιασμός θα παραπέμπει στη μορφή

πλοίου, με τους αμφορείς να εκτίθενται στο κατώτερο τμήμα τους, σαν να πρόκειται για αμπάρια, και τα «πολυτελή» αντικείμενα σε υψηλότερο επίπεδο.

Μια ακόμη ομάδα **αρχαίων αντικειμένων** ανταλλακτικής οικονομίας, ως αρχαιολογικές ενδείξεις εμπορικής δραστηριότητας, ερμηνεύουν τη διακίνηση προϊόντων στα λιμάνια. Πρόκειται για σταθμία για το ζύγισμα, νομίσματα και μία επιγραφή με αυτοκρατορικό διάταγμα περί τιμών, τα οποία προτείνεται να παρουσιαστούν περιμετρικά των κεντρικών κατασκευών, για να παραπέμπουν με ήπια σκηνογραφικά μέσα σε πάγκο συναλλαγής-αγοράς.

Ειδικό θέμα: Negroponte, ένα διεθνές λιμάνι

Ως πυρήνας του τρίτου υποθέματος καθίσταται το **ειδικό θέμα: Negroponte, ένα διεθνές λιμάνι**. Το μεσαιωνικό λιμάνι της Χαλκίδας (Εύριπος, Negroponte και μετέπειτα Egriboz), συγκεντρώνει πληθώρα εμπορεύσιμων ειδών -αγγεία στην έκθεση- από διάφορα μέρη της Μεσογείου και καταλαμβάνει κεντρική θέση στην Αίθουσα 4Γ. Επιπλέον, εδώ παρουσιάζεται κλειστό σύνολο χάλκινων αγγείων του 13^{ου} αι., τα οποία αποκαλύφθηκαν κατά τις πρόσφατες εργασίες αποκατάστασης του σημαντικού ενετικού κτηρίου της «Οικίας Βαΐλου», στο ιστορικό κέντρο της Χαλκίδας, και σηματοδοτούν το χαρακτήρα της πόλης/λιμανιού στην περίοδο της μέγιστης ακμής της. Το ειδικό αυτό θέμα διακρίνεται από την παρουσία μιας μεγάλων διαστάσεων φωτογραφικής λήψης των στενών του Ευρίπου, όπως αυτά ήταν διαμορφωμένα πριν από την κατεδάφιση των τειχών στα τέλη του 19^{ου} αι.

Σύνολο αρχαίων αντικειμένων: 360

Ειδικό θέμα: Ιστορία του κτηρίου-μνημείου-μουσείου

ΑΙΘΟΥΣΑ 5 (ΠΑΤΑΡΙ ΑΙΘΟΥΣΑΣ 7)

Συνεχίζοντας κάποιος ευθεία στη δεύτερη πτέρυγα του παταριού, μετά το ειδικό θέμα του αποικισμού, ή κατεβαίνοντας από τον πρώτο όροφο, για να συνεχίσει την πορεία του, συναντά την εκθεσιακή ενότητα, **ειδικό θέμα, «Ιστορία του κτηρίου-μνημείου-μουσείου»**. Το ίδιο το κέλυφος του μουσείου αντιμετωπίζεται ως έκθεμα, στοιχείο που έχει οριστεί ως βασική αρχή σχεδιασμού της μόνιμης έκθεσης. Δυνητικά το ίδιο το κτήριο θα αποτελεί αντικείμενο ξεχωριστής επίσκεψης ιστορικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, ως τεκμήριο της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας της πόλης και ως δείγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 20ού αιώνα αντίστοιχα. Η περιήγηση στο κτήριο-μνημείο συμπληρώνεται σε επίπεδο πληροφόρησης και ερμηνείας από μία ιδιαίτερη εκθεσιακή ενότητα για το θέμα του εργοστασίου της Αρέθουσας, η οποία λειτουργεί και ανεξάρτητα ως αυτοτελής εκθεσιακή αφήγηση -όπως άλλωστε όλες οι ενότητες- ενώ ταυτόχρονα εντάσσεται στη γενική αφήγηση της έκθεσης. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τη χωροθέτησή της σε μεμονωμένο χώρο, ο οποίος αφιερώνεται αποκλειστικά στο θέμα αυτό.

Ωστόσο, μέσω του ονόματος του εργοστασίου «Αρέθουσα» και του μύθου πίσω από το όνομα, η συγκεκριμένη ενότητα συνδέεται με το υποθέμα της άλλης πτέρυγας του παταριού «Αποικισμός-Αλφάβητο», μέσα από μια άλλη εκδοχή του μύθου της νύμφης. Επίσης, στοιχεία

συνοχής με την ενότητα της «Οικονομίας», την οποία ενδέχεται να ακολουθεί χωρικά, στην περίπτωση που ο επισκέπτης ανέβει πρώτα στον πρώτο όροφο, συνιστά το γεγονός ότι η λειτουργία του εργοστασίου αφορά οικονομική δραστηριότητα.

Συμπληρωματικά, υπογραμμίζουμε το γεγονός ότι τόσο η αποκατάσταση και επανάχρηση του ερειπωμένου κτηρίου, όσο και η εκθεσιακή ενότητα πιστεύουμε ότι θα συμβάλουν δυναμικά στην υπάρχουσα κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας αναφορικά με την προσπάθεια καταγραφής, αποτίμησης και διαφύλαξης του σημαντικού βιομηχανικού αποθέματος της πόλης.

Για την παρουσίαση και ερμηνεία του ειδικού αυτού θέματος θα σχεδιαστεί ειδική υπόβαση για την υποδοχή του πληροφοριακού στατικού υλικού, της οπτικοακουστικής εφαρμογής (βίντεο με αφήγηση) και την έκθεση νεότερων αρχιτεκτονικών στοιχείων προερχόμενα από το κτήριο (πήλινη ανθοστήλη, ακροκέραμα, τούβλο με επιγραφή «ΑΡΕΘΟΥΣΑ/ΧΑΛΚΙΔΟΣ») και τη μακέτα του ίδιου του κτηρίου. Η ειδική αυτή εκθεσιακή επιφάνεια θα παραπέμπει με τη μορφή της στο ίδιο το θέμα της ενότητας. Ουσιαστικά αξιοποιείται η συμβολική αξία της εικόνας του κτηρίου μέσα από μία πιο εικαστική προσέγγιση με στόχο τη διευκόλυνση της αναγνωρισιμότητας του θέματος αλλά και την πρόκληση του ενδιαφέροντος των επισκεπτών.

Στο πλαίσιο εκπόνησης της μελέτης πραγματοποιήθηκε πρωτογενής έρευνα σε αρχειακό υλικό, που συγκεντρώθηκε για να αξιοποιηθεί εκθεσιακά αλλά και στο σχεδιασμό εκπαιδευτικού εντύπου για την οργάνωση επισκέψεων σχολικών ομάδων ή και οικογενειών με παιδιά. Ειδικότερα, συγκεντρώθηκε και μελετήθηκε υλικό (γραπτές πηγές και εικονογραφικό υλικό) στο αρχείο των ακόλουθων φορέων: Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας Ελλάδας, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), Ιστορικό Αρχείο του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς, Γενικά Αρχεία του Κράτους Νομού Ευβοίας, Διεύθυνση Βιομηχανίας Περιφερειακής Ενότητας Ευβοίας, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (Περιφερειακό Τμήμα Ευβοίας). Επιπλέον, στις ιδιωτικές αρχειακές συλλογές των κκ. Ιωάννη Λάμπρου, Δημήτρη Δεμερτζή, Κωνσταντίνου Δημητούλη. Επίσης, αποδελτιώθηκαν τοπικές εφημερίδες ειδικά για την επιχείρηση αλλά και για άλλες βιομηχανίες της πόλης.

Ειδικότερα, με βάση την αρχειακή έρευνα η αφήγηση της ενότητας διαρθρώνεται στα τρία μεγάλα θέματα και τα επιμέρους υποθέματα, που σημειώνονται στον ακόλουθο πίνακα:

1. «Αρέθουσα», ένας μύθος ένα όνομα

Η επιχείριση οινόπνευματοποιίας συνέδεσε το όνομά της με το μύθο της νύμφης Αρέθουσας και την ομώνυμη γειτονική πηγή. Φαίνεται ότι στην περιοχή της Χαλκίδας κατασκευάστηκε κατά την Αρχαιότητα ένας μύθος, που εξηγούσε την ονομασία της πιο γνωστής κρήνης της πόλης, η ετυμολογία της λέξης «Αρέθουσα» σημαίνει αυτή που ποτίζει, δροσίζει, αναζωογονεί. Κατά την τοπική εκδοχή -άλλη από αυτή της Κάτω Ιταλίας και του αποικισμού- η Αρέθουσα, αφού ενώθηκε με τον Ποσειδώνα στα νερά του Ευρίπου, μεταμορφώθηκε σε πηγή από την Ήρα.

Η διαφορετική, «Χαλκιδαϊκή», εκδοχή του μύθου συνιστά, σε επίπεδο αφήγησης, το ενωτικό νοηματικό στοιχείο μεταξύ των δύο ενότητων του ημιώροφου: αποικισμός-αλφάβητο και ιστορία κτηρίου-μνημείου. Ο σύνδεσμος αυτός μουσειολογικά οπτικοποιείται με τη χρήση κοινού ερμηνευτικού μέσου, δύο βίντεο με ήχο για αφήγηση μέγιστης διάρκειας τριών λεπτών, τα οποία θα τεκμηριώνουν τα θέματα των δύο ενότητων με συμπληρωματική πληροφορία μέσω του σχολιασμού των δύο εκδοχών του μύθου. Επιπλέον, θα υπάρξει συναφής μουσειογραφικός χειρισμός για τις δύο αυτές ενότητες, ώστε να επιτευχθεί η άμεση σύνδεσή τους. Το σενάριο του βίντεο θα εξηγεί τον αρχαίο μύθο της Αρέθουσας και θα συνδέει την ιστορία του εργοστασίου με την επωνυμία «Αρέθουσα», μέσα από την αφήγηση αρχαίων και νεότερων γραμματειακών πηγών, εικόνων που θα οπτικοποιούν τον μύθο, αλλά και την απήχηση-επιβίωσή του στη σημερινή πόλη της Χαλκίδας με αφετηρία το ίδιο το εργοστάσιο (λογότυπα δημόσιων φορέων, αθλητικών και πολιτιστικών συλλόγων, ονοματοδοσία δρόμου μουσείου). Σημειώνουμε ότι η μορφή της νύμφης έχει υπάρξει ιδιαίτερα δημοφιλής και έχει αποδοθεί διαχρονικά σε πλήθος καλλιτεχνικών δημιουργιών (πίνακες ζωγραφικής, γκραβούρες, πολυτελή αντικείμενα, νομίσματα, χαρτονομίσματα, γραμματόσημο, μουσική σύνθεση από τον δημιουργό Μπένζαμιν Μπρίτεν βασισμένο στις «Μεταμορφώσεις» του Οβιδίου).

2. Το ευρωπαϊκό φαινόμενο της εκβιομηχάνισης

Στις αρχές του 20^{ου} αι. η χώρα έχει διέλθει στο δεύτερο κύμα εκβιομηχάνισης. Η Χαλκίδα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις δώδεκα ελληνικές πόλεις, στις οποίες παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού τους για το χρονικό διάστημα από το 1896-1920, παρουσιάζοντας αύξηση της τάξης του 55%. Πρωταρχικός, ωστόσο, παράγοντας για την όποια βιομηχανική της ανάπτυξη δεν υπήρξε το μέγεθός της, αλλά κυρίως η γεωγραφική της θέση.

Η πόλη της Χαλκίδας, σε μία κομβική θέση, στο σταυροδρόμι θαλάσσιων και χερσαίων δρόμων, δεν εντάσσεται στην πρώτη ομάδα των πόλεων που παρουσίασαν τάσεις εκβιομηχάνισης. Αντιθέτως εντάσσεται στη δεύτερη ομάδα των πόλεων που σημείωσαν βιομηχανική πρόοδο, οι οποίες ενώ βρίσκονται κοντά στα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα της εποχής, Αθήνα, Σύρο και Πειραιά, διατήρησαν ταυτόχρονα τη δυνατότητα αυτόνομης παρουσίας και λειτουργίας. Η συγκράτηση λοιπόν του πληθυσμού της Χαλκίδας, σε μία εποχή που η πλειονότητα των ελληνικών πόλεων επλήγησαν από την υπερπρόντια μετανάστευση, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι προσπάθησε να στραφεί προς την ανάπτυξη της βιομηχανίας.

Η πόλη το 1904 αποκτά σιδηροδρομική σύνδεση με την Αθήνα, γεγονός που αύξησε την επενδυτική δραστηριότητα σε αυτήν. Ένας κλάδος στον οποίο η Χαλκίδα παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη είναι η οينوπνευματοποιία και η ποτοποιία, με πληθώρα μικρών επιχειρήσεων και βιομηχανιών να ιδρύονται, να παράγουν και να εξάγουν άριστης ποιότητας προϊόντα. Σημαντική ώθηση ανάπτυξης έδωσε και η ίδρυση της «Αρέθουσα Α.Ε.», εργοστάσιο των επιχειρηματιών αδερφών Ζάχου από την Κάρυστο.

Από τα μέσα της πρώτης δεκαετίας του 20ού αιώνα, η περίοδος αυτή της εκβιομηχάνισης φτάνει στα όριά της με την ανατίμηση της δραχμής και την κρίση των εξαγωγών να καθιστούν προβληματική την λειτουργία μικρών βιομηχανικών μονάδων, όπως η «Αρέθουσα Α.Ε.». Ως απάντηση στον κίνδυνο λειτουργίας, τη δεκαετία του 1910 περισσότερες από σαράντα μονάδες οينوπνευματοποιίας συγχωνεύονται. Τον ίδιο δρόμο ακολουθεί και η «Αρέθουσα Α.Ε.».

2.1. Ο Άγιος Στέφανος, μια βιομηχανική γειτονιά της Χαλκίδας

Η γειτονιά του Αγίου Στεφάνου στην άκρη του πολεοδομικού ιστού, στο νότιο λιμάνι της πόλης, αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές περιοχές όπου

αναπτύχθηκαν βιομηχανικές μονάδες, αλλά και συνοικία κατοικιών. Το νερό των πηγών της Αρέθουσας έπαιξε επίσης καθοριστική σημασία για την εγκατάσταση βιοτεχνικής και βιομηχανικής δραστηριότητας. Πιο συγκεκριμένα, στη βιομηχανική ζώνη του Αγίου Στεφάνου, και σε γειτνίαση με το εργοστάσιο της Αρέθουσας, εντοπίζονται δύο από τις μεγαλύτερες μονάδες σαπωνοποιίας της Ελλάδας. Στη θέση του σημερινού ΚΤΕΛ υπήρχε το εργοστάσιο παραγωγής πράσινου σαπουνιού «Κιαπέκος-Καράκωστας-Λινάρδος & ΣΙΑ». Το σαπούνι με σήμα τη μέλισσα διανεμόταν σε Εύβοια, Βοιωτία και σε άλλες περιοχές της χώρας, ως τη δεκαετία του 1970. Δίπλα βρίσκεται το εργοστάσιο της εταιρείας «Βασίλειος Γεωργιάδης Α.Ε.», το οποίο λειτούργησε από το 1921 ως πυρηνελαιουργείο και σαπωνοποιία, με το γνωστό σαπούνι «Παλίρροια», αλλά και αργότερα ως παγοποιείο. Η επιχείρηση πτώχευσε και το συγκρότημα το 1962 περιήλθε στην Εθνική Τράπεζα. Επιπλέον, στην περιφέρεια της πηγής της Αρέθουσας υπήρχαν βυρσοδεψεία, που παρήγαγαν χοντρά δέρματα γνωστά με την ονομασία «βακέτες».

Στην περιοχή εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες από την Λαγκάδα της Κυζίκου και το Προκόπι της Καππαδοκίας, οι οποίοι αποτέλεσαν το κύριο εργατικό δυναμικό αυτών των βιομηχανικών μονάδων.

2.2. Ο ανθηρός κλάδος της Χαλκιδαϊκής ποτοποιίας

Στις αρχές του 20ού αιώνα η Χαλκίδα ήταν ήδη γνωστή για τα πολλά και καλά κρασιά της, που καλλιεργούνταν στην εύφορη πεδιάδα του Λήλαντα. Όλες οι ταβέρνες της Κεντρικής και Βόρειας Ελλάδας διαφήμιζαν και πωλούσαν τη «Ρετσίνα της Χαλκίδας». Ένα από τα πιο γνωστά οικογενειακά οινοποιία ήταν η επιχείρηση «Χαϊνά», που ιδρύθηκε το 1928, αλλά και τρεις ακόμη εθνικής εμβέλειας: ο «ΑΣΑΧ», το «Βότρυς» και η «Αρέθουσα». Οι εγκαταστάσεις του «ΑΣΑΧ» επεξεργάζονταν μέχρι δώδεκα εκατομμύρια κιλά σταφυλιών σε κάθε οινοποιητική περίοδο και η επιχείρηση απασχολούσε μόνιμο και εποχιακό προσωπικό. Η εταιρεία οίνων και οινοπνευμάτων «Βότρυς» ιδρύθηκε το 1927 και παρήγαγε ως το 1986 διαφορετικούς τύπους οίνων (το ρητινίτη Χαλκίδας, το λευκό ξηρό και διάφορους τύπους γλυκών). Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής εξαγόταν στη Γερμανία και γενικότερα στην κεντρική Ευρώπη. Ένας ακόμη κλάδος με ιδιαίτερη βιομηχανική δραστηριότητα είναι αυτός της οινοπνευματοποιίας και της ποτοποιίας με πληθώρα μικρών βιομηχανιών και επιχειρήσεων να παράγουν και σε πολλές περιπτώσεις να εξαγάγουν οινόπνευμα, ούζο, κονιάκ και διάφορα λικέρ άριστης

ποιότητας. Πολλά από τα προϊόντα βραβεύονται σε διεθνείς εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Συνολικά για το θέμα των βιομηχανιών θα αξιοποιηθούν πληροφορίες και εικονογραφικό υλικό που έχει συλλεχθεί στο πλαίσιο της πρωτογενούς έρευνας, που πραγματοποίησε η ομάδα εργασίας παράλληλα με την εκπόνηση της μελέτης: λογότυπα επιχειρήσεων, επιστολόχαρτα, υπογραφές ιδιοκτητών, ετικέτες προϊόντων, τιμολόγια, αλληλογραφία, πολεοδομικό απόσπασμα με επιχειρήσεις και αεροφωτογραφίες της βιομηχανικής ζώνης. Η πληθώρα του παραπάνω υλικού θα χρησιμοποιηθεί, ώστε να αποτυπώσει, σχεδόν αποκλειστικά με εικόνες, την έντονη δραστηριότητα στον κλάδο της οινοποίησης και της ποτοποίησης στη Χαλκίδα.

3. ΑΡΕΘΟΥΣΑ: «Νέον βιομηχανικόν κατάστημα Αδελφών Ζάχου»

3.1 Η μακρόπνοη ιστορία του κτηρίου

3.2 Η αρχιτεκτονική του εργοστασίου

3.3 Γραμμή παραγωγής και μηχανήματα

Σημαντική ώθηση στον κλάδο αυτό της οινοπνευματοποίησης έδωσε και η ίδρυση του εργοστασίου της Αρέθουσας των επιχειρηματιών αδερφών Ζάχου. Η επιλογή της θέσης για την ίδρυση του εργοστασίου δεν είναι τυχαία. Το οικόπεδο βρίσκεται στο νότιο λιμάνι της πόλης δίπλα στη θάλασσα, όπου είναι δυνατός ο ελλιμενισμός των φορτηγών πλοίων για τη μεταφορά της πρώτης ύλης της σταφίδας, ενώ δημιουργεί ευνοϊκό πλαίσιο για την προώθηση του παραγόμενου προϊόντος. Δημοσίευμα της τοπικής εφημερίδας *Εύριπος* αναφέρεται στο εργοστάσιο τον Σεπτέμβριο του 1902, χωρίς όμως να είναι σαφές το έτος ίδρυσής του. Η κατασκευή της εγκατάστασης χαιρετίστηκε ως εξαιρετική επενδυτική κίνηση, δυνάμενη να δώσει ζωή στην οικονομία της πόλης που είχε τραυματιστεί την αμέσως προηγούμενη περίοδο ανάμεσα στα 1875-1895, όταν αρκετές βιομηχανικές εγκαταστάσεις είχαν κλείσει, λόγω της μεγάλης ύφεσης. Η επιχείρηση παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά των μονάδων που ιδρύονται κατά τη διάρκεια του δεύτερου κύματος εκβιομηχάνισης της χώρας. Πρόκειται για μια μικρού μεγέθους μονάδα με περιορισμένες δυνατότητες εξαγωγών, που παράγει οινόπνευμα,

χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη τη σταφίδα προερχόμενη από τις καλλιέργειες στο Ληλάντιο Πεδίο. Οι αντίστοιχες μονάδες όπως η «ΑΡΕΘΟΥΣΑ», στηριζόμενες κατά κανόνα στην ένταση της εργασίας, παρουσίαζαν μικρές δυνατότητες εξαγωγής στις αγορές του εξωτερικού.

Από το 1906 έως και τις παραμονές του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, ως απάντηση στον κίνδυνο διακοπής λειτουργίας μίας βιομηχανικής μονάδας επιλέγεται η συγχώνευση. Με αυτόν τον τρόπο επιδιωκόταν, μέσω της μείωσης των εξόδων, η ενίσχυση των μεγαλύτερων μονάδων που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή της Αθήνας. Έτσι λοιπόν, είναι γνωστό ότι τη δεκαετία 1910 περισσότερες από σαράντα μικρές και μεγαλύτερες μονάδες συγχωνεύονται στο χώρο της οινοπνευματοποιίας. Είναι γνωστό ότι οι Αφοί Ζάχου, ιδιοκτήτες της «ΑΡΕΘΟΥΣΑ», μετέχουν ήδη από το 1911 ως ιδρυτικά μέλη της Ανώνυμης Εταιρείας Οινοπνευματοποιίας Πειραιώς (Α.Ε.Ο.Π.), επιβεβαιώνοντας μία, εξίσου, ισχυρή τάση της περιόδου, που ομοίως αποσκοπούσε στην ενίσχυση του κεφαλαίων των βιομηχανικών επιχειρήσεων, τη δημιουργία ανώνυμων εταιρειών. Η ανώνυμη εταιρεία έχοντας αυξήσει σημαντικά έως το 1922 το κεφάλαιό της προχώρησε στην κατασκευή ενός νέου και μεγαλύτερου εργοστασίου, με την επωνυμία «ΚΡΟΝΟΣ», στο οποίο μεταφέρεται το σύνολο του μηχανολογικού εξοπλισμού της «ΑΡΕΘΟΥΣΑ». Από τις μαρτυρίες σχετικά με τη χρήση του κτηρίου από εκείνη τη χρονολογία έως τις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, γνωρίζουμε ότι το κτήριο λειτουργούσε ως οινοποιείο, διαθέτοντας δεξαμενές οίνου.

Πληροφορίες αναφέρουν ότι υπήρξε το πρώτο κτήριο στην περιοχή του Αγίου Στεφάνου που ηλεκτροδοτήθηκε, ενώ γνωρίζουμε ότι από το 1947 λειτούργησε ως αποθήκη που διέθετε στην αγορά της Χαλκίδας τα οινοπνεύματα που παράγονταν στο εργοστάσιο της Ελευσίνας. Κυριότερος ανταγωνιστής της «ΑΡΕΘΟΥΣΑΣ» αυτή την εποχή φαίνεται ότι υπήρξε ο «ΑΣΑΧ», ο Αναγκαστικός Συνεταιρισμός Αμπελοκτημόνων Χαλκίδας, ο οποίος διατηρούσε μεγάλο συνεταιριστικό οινοποιείο. Η αιτία διακοπής της παραγωγής στην «ΑΡΕΘΟΥΣΑ» έχει αποδοθεί στη φυλλοξήρα που έπληξε τους αμπελώνες της περιοχής. Δεν φαίνεται, ωστόσο απίθανο, λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική κατάσταση της περιόδου, όπως περιγράφηκε πιο πάνω, τον πιο σημαντικό ρόλο να διαδραμάτισε ο οικονομικός παράγοντας.

Κρίσιμο παραμένει το ερώτημα για πόσο χρονικό διάστημα λειτούργησε το εργοστάσιο. Είναι γνωστό, όχι μόνο από τις μαρτυρίες των εφημερίδων, αλλά και από την επιγραφή της εισόδου ότι το εργοστάσιο λειτούργησε

παράλληλα ως παγοποιείο. Αυτή η συμπληρωματική δραστηριότητα δεν θα πρέπει να μας ξενίζει, δεδομένου ότι ήταν κάτι σύνηθες για την εποχή, προκειμένου να ενισχυθεί και να εδραιωθεί η λειτουργία μίας μηχανικής εγκατάστασης. Το 1979, το Υπουργείο Πολιτισμού κήρυξε το παλιό εργοστάσιο διατηρητέο κτήριο, ως «έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική προστασία», αλλά και γιατί «η καλή κατάστασή του και η γειτνίασή του με την αρχαία πηγή της Αρέθουσας το καθιστά κατάλληλο για Μουσείο».

Το εργοστάσιο έκλεισε οριστικά το 1980. Το 1988, μετά από αναγκαστικό πλειστηριασμό, το πρώην οινοποιείο περιήλθε στην «Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε.», από την οποία το αγόρασε η «Εθνική Κεφαλαίου Α.Ε.» το 1994.

Συνολικά το τρίτο θέμα της ενότητας, αφιερωμένο στο κτήριο, θα αφηγηθεί το μεγάλο και πολυτοίκιλο ιστορικό του κτηρίου, χωρισμένο σε τρεις μεγάλες περιόδους. Θα περιγράψει τα βασικά οικοδομικά του χαρακτηριστικά, θα εκθέσει κάποια διασωθέντα διακοσμητικά στοιχεία του κελύφους και την σύγχρονη μορφή του μέσω της μακέτας του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού και θα το εγγράψει αρχιτεκτονικά στην εποχή του με την αναφορά αντίστοιχων εργοστασιακών μονάδων (Καμπάς και Φινόπουλος στην Αθήνα). Επιπλέον, θα αποδοθούν συνοπτικά μέσω κειμενικής πληροφορίας και εικονογραφικού υλικού -σχεδιαγράμματα- τα στάδια παραγωγής κρασιού. Σημειώνουμε ενδεχόμενη χρήση στο γραφιστικό σχεδιασμό συμβόλων χημικών ενώσεων. Σχετικά με το ιστορικό του κτηρίου, η πληθώρα των γεγονότων, ομαδοποιημένη σε βασικά και σε δευτερεύοντα γεγονότα, θα μπορούσε να παρουσιαστεί γραφιστικά σε ειδικά σχεδιασμένη επιφάνεια στη μορφή επιτοίχιου κλασικού ημερολογίου, όπου τα δευτερεύοντα στοιχεία θα βρίσκονται ως κρυμμένη (περαιτέρω) πληροφορία σε δεύτερο επίπεδο, ενώ τα βασικά γεγονότα με σήμανση του έτους θα βρίσκονται σε πρώτο πλάνο, κάτι, ωστόσο, που θα προσδιοριστεί κατά τον λεπτομερή σχεδιασμό της κατασκευής. Για παράδειγμα, ως βασικά γεγονότα σε πρώτο πλάνο: 1902-κατασκευή εργοστασίου/ 1906- Φυλλοξήρα στους αμπελώνες και αναστολή λειτουργίας εργοστασίου/ 1911-Μεταβίβαση κυριότητας εργοστασίου στην «Ανώνυμη Εταιρεία Οινοπνευματοποίησης Πειραιώς» και ως δεύτερο πλάνο κάτω από το 1902: 31.3.1899 αγορά οικοπέδου από την «Αρέθουσα Α.Ε.» των

αδελφών Ζάχου με καταγωγή από Κάρυστο. Συνιδιοκτήτης ο Δ. Χρ. Δαβουρτζίκας, κ.λπ.

Διευκρινίζουμε ότι δεν έχουν διασωθεί μηχανήματα ή άλλος εξοπλισμός και για το λόγο αυτό, για την κατανόηση της λειτουργίας του εργοστασίου, θα χρησιμοποιηθεί υλικό από αντίστοιχες μονάδες παραγωγής οίνου της εποχής. Σημειώνουμε ότι στον ισόγειο χώρο κατεβαίνοντας από τον ημιώροφο ο χώρος μίας κάποτε χτιστής δεξαμενής θα διατηρηθεί ακάλυπτος και θα γίνει έκθεμα με σχετικό υπομνηματισμό (συμμετρικά στην άλλη γωνία του ισογείου ο χώρος μίας αντίστοιχης δεξαμενής εντός της ενότητας της πολιτειακής οργάνωσης μετατρέπεται σε «βουλευτήριο»).

Ως προς τα **αντικείμενα** που υποστηρίζουν την αφήγηση, θα εκθεθούν: οκτώ ακροκέραμα και μία πήλινη ανθοστήλη από τον αρχιτεκτονικό διάκοσμο του κτηρίου, καθώς και ένα πήλινο τούβλο με την επιγραφή «ΑΡΕΘΟΥΣΑ/ΧΑΛΚΙΔΟΣ»

Σύνολο αντικειμένων: 10

ΧΩΡΙΚΟΣ ΘΥΛΑΚΑΣ: ΛΑΤΡΕΙΑ

ΑΙΘΟΥΣΑ

7 (ΙΣΟΓΕΙΟ)

Στη συνέχεια της έκθεσης αναπτύσσεται διαχρονικά μία ακόμη ενότητα αφιερωμένη στο θέμα της λατρείας, η οποία χωροθετείται σε ανεξάρτητη από το κυρίως κτήριο αίθουσα, η πρόσβαση στην οποία διασφαλίζεται από στεγασμένο πέρασμα σε επικοινωνία με τον ισόγειο χώρο του κτηρίου, μέσω της Αίθουσας 6 (Χωρικός Θύλακας «Ταυτότητες», που θα παρουσιαστεί στη συνέχεια). Η συγκεκριμένη ενότητα σε νοηματικό επίπεδο συλλειτουργεί με αυτή της «Πολιτειακής Οργάνωσης» στην άλλη πλευρά του ισογείου, καθώς ερμηνεύονται εκεί τα κοινωνικά και πολιτειακά στοιχεία που γεννούν ή άλλοτε ενισχύουν τα θρησκευτικά μοντέλα.

Η ενότητα αυτή ερμηνεύει διαχρονικά βασικές πτυχές της θρησκευτικής πίστης και των πρακτικών λατρείας των κοινωνιών στην Εύβοια, ξεκινώντας από τις πρώιμες αρχαιολογικές ενδείξεις για θρησκευτικές δοξασίες κατά την Προϊστορία, εστιάζοντας στη συνέχεια στο ελληνικό δωδεκάθεο, και μετέπειτα στον συγκρητισμό θρησκειών στη Μεσόγειο, ώστε να κλείσει με τη χριστιανική μονοθεϊστική θρησκεία.

Η εκθεσιακή αφήγηση αναπτύσσεται μέσα από τέσσερα μεγάλα θέματα – ιστορικές τομές (4 υποενότητες) και αρθρώνεται σε απόλυτη χρονολογική ακολουθία, ώστε να εξιστορούνται οι σταδιακές μεταβάσεις από τη μία θρησκεία στην άλλη και η επικράτηση αυτών κατά μεγάλες ιστορικές εποχές (Προϊστορία, Αρχαιότητα, Ύστερη Αρχαιότητα, Βυζαντινή και Οθωμανική περίοδος. Η χωροθέτηση των εκθεσιακών θυλάκων θα υποστηρίξει αντίστοιχα τη γραμμή αυτή του χρόνου με το σχεδιασμό μιας γραμμικής πορείας επίσκεψης. Δεδομένου ότι στην πραγματικότητα τα γεγονότα δεν συμβαίνουν απολύτως διαδοχικά στον ιστορικό χρόνο, αλλά συμβαίνουν και παράλληλα - όπως για παράδειγμα η συνύπαρξη πολυθεϊσμού και μονοθεϊσμού κατά την Ύστερη Αρχαιότητα και η μετάβαση από τη μία στην άλλη θρησκευτική επιλογή- ο χωρικός σχεδιασμός θα επιτρέπει να πραγματοποιούνται οι χρονολογικές αυτές μεταβάσεις καθώς και οι νοηματικοί συσχετισμοί μεταξύ των εκθεσιακών ενοτήτων.

Επιπλέον, ως **ειδικό θέμα**, εμβόλιμο και εξέχον στην εκθεσιακή αφήγηση ενταγμένο στην ενότητα για την Αρχαιότητα, καθώς συνδέεται με την Εύβοια αλλά καθίσταται μοναδικό χάρη στην παγκόσμια εμβέλειά του σήμερα, αναπτύσσεται η περίπτωση του αρχαίου ιερού της Αρτέμιδας στην Αυλίδα, θέση γνωστή και από τις πρωιμότερες ομηρικές αφηγήσεις, που συσχετίζεται με τον απόπλου των Αχαιών για την Τροία. Πρόκειται για ιδιαίτερα «δημοφιλή» μυθικό και ιστορικό τόπο, εξιστορημένο στην αρχαία γραμματεία: στα ομηρικά έπη με τον Τρωικό Πόλεμο, στο αρχαίο δράμα με τη θυσία της Ιφιγένειας, αλλά και την επιβίωση και αναπαραγωγή του ως θεματολογία στις μεταγενέστερες εποχές, ως και τις σύγχρονες κινηματογραφικές και θεατρικές παραγωγές για τον Τρωικό πόλεμο και συναφή θέματα αυτού.

3.1 Άγνωστες δοξασίες, πιθανές πρακτικές. Η Προϊστορία που αναζητούμε

Η εκθεσιακή αφήγηση ξεκινά με παρουσίαση των ερωτημάτων της έρευνας για αυτήν τη μακρινή χρονικά εποχή με απουσία καταγραφής άυλων δεδομένων, αναφορικά με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και τις συναφείς πρακτικές των τότε κοινωνιών. Πιο συγκεκριμένα, ερμηνεύει τα σχετικά υλικά κατάλοιπα που χρονολογούνται στη Νεολιθική εποχή, την Πρώιμη και την Ύστερη εποχή του Χαλκού.

Πιο αναλυτικά, παρά τον εμπλουτισμό των γνώσεών μας περί των ζητημάτων αυτών κατά τον 20^ο αι., τα ερωτήματα σχετικά με την ιδεολογία των προϊστορικών κοινωνιών παραμένουν πολλά. Οι άνθρωποι απέδωσαν υπερφυσικές δυνάμεις σε καταστάσεις που δεν μπορούσαν να κατανοήσουν και να ελέγξουν, όπως για παράδειγμα τα στοιχεία της φύσης και οι αρρώστιες. Σε επίπεδο αρχαιολογικής έρευνας, ως υλικά τεκμήρια θρησκευτικής ή και τελετουργικής δραστηριότητας ερμηνεύονται αντικείμενα τα οποία διαφοροποιούνται από τα καθημερινά χρηστικά σκεύη και στα οποία, εξαιτίας των πολλών ανθρωπολογικών-εθνογραφικών παραλλήλων που έχει εντοπίσει η έρευνα, αποδίδονται κυρίως συμβολικές χρήσεις. Τα εκθέματα της μικρής αυτής υποενότητας είναι αντικείμενα με συμβολική νοηματοδότηση όπως πήλινα ανθρωπόμορφα ειδώλια στεατοπυγικών και φαλλόσχημων μορφών, φυλακτά και περίτεχνα τελετουργικά σκεύη, όπως αγγεία για προσφορές υγρών και τροφίμων (τηγανόσχημα αγγεία, ρυτά, κέρνος).

3.2.1. Μία πολυθεϊστική, τελετουργική θρησκεία με πολιτικό χαρακτήρα

Η μεγάλη αυτή εκθεσιακή υποενότητα σχολιάζει πτυχές της πολυθεϊστικής θρησκείας της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας, μέσα από τα αρχαιολογικά δεδομένα της Εύβοιας.

Η γενικευμένη χρήση του Δωδεκάθεου εμφανίζεται στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους και σταδιακά παγιώνεται. Οι θρησκευτικές πρακτικές τελούνται σε δημόσια και οικιακά ιερά, με στόχο την εύνοια των θεών τόσο για τους πολίτες όσο και για τις ίδιες τις πόλεις-κράτη.

Καθεμία από αυτές είχε διαμορφώσει ένα ειδικό θρησκευτικό ημερολόγιο και επέλεγε τους θεούς που θα λάτρευε. Στην Εύβοια και τη Σκύρο αποδιδόταν λατρεία στους θεούς του Ολύμπου, σε Χθόνιες θεότητες και σε ήρωες, και είναι γνωστές πολλές γιορτές αφιερωμένες σε αυτούς τόσο από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα όσο και τις γραπτές πηγές. Οι θεοί παρουσιάζονται μέσα από απεικονίσεις των λατρευτών τους με τα διάφορα σύμβολά τους, αλλά και μέσα από αντικείμενα, όπως τα αναθήματα, που προσφέρονται σε αυτούς από τους προσκυνητές.

Η αφήγηση της υποεπνότητας αναπτύσσεται καταρχήν με την παρουσίαση σε παράταξη πορτραίτων των θεών του αρχαιοελληνικού πανθέου, του Απόλλωνα, της Άρτεμης, της Αθηνάς, της Αφροδίτης, του Ερμή, του Άρη, του Διόνυσου, του Ασκληπιού και του ημίθεου Ηρακλή, των οποίων η λατρεία υπήρξε διαδεδομένη στην Εύβοια. Ο Απόλλωνας ανοίγει το πάνθεον, καθώς φαίνεται ότι ήταν η σημαντικότερη πανευβοϊκή λατρεία -με τοπικά προσωνύμια-, την οποία μάλιστα «μετέφεραν» οι Ευβοείς και στις αποικίες τους. Κάθε θεός, σε επίπεδο αντικειμένων, παρουσιάζεται μέσα από αναπαραστάσεις του σε αρχιτεκτονικά γλυπτά, αναθηματικά αγάλματα από ιερά, μικρογραφικά αντικείμενα, επιγραφές και άλλα σχετικά με τη λατρεία του αντικείμενα. Στην περίπτωση της διονυσιακής λατρείας σχολιάζεται η παρουσία και η θέση των θεατρικών δρώμενων προς τιμή του θεού. Τη σειρά των «πορτραίτων» κλείνει ο Ηρακλής, ο οποίος σύμφωνα με τον μύθο ξεκουραζόταν μετά τους άθλους του στην Αιδηψό και τελικά πέθανε στο ακρωτήριο Κήναιο, πραγματοποιώντας θυσία στο εκεί ιερό του Δία Κηναίου. Ως αρχαίο αντικείμενο επιλέχθηκε ένα μαρμάρινο σύμπλεγμα Ηρακλή με λέοντα, ανάθημα του Κυλίωνα σε ιερό του Ηρακλή στους Ωρεούς, όπως μαρτυρείται από την επιγραφή σε ευβοϊκό αλφάβητο που διασώζεται πάνω στο γλυπτό. Υπενθυμίζεται ότι στην Εισαγωγική ενότητα της έκθεσης, όπου σχολιάζεται η Αιδηψός ως προορισμός επίσκεψης, το θέμα ανοίγει μία στήλη με απεικόνιση των συμβόλων του Ηρακλή.

Ειδικό θέμα: Αυλιδία Άρτεμις, τόπος και μύθος

Στην ενότητα της αρχαίας ελληνικής θρησκείας εντάσσεται το ιερό της Αυλίδας και η περιοχή του. Η Αυλίδα συνιστά σημαντικό τοπόσημο της Εύβοιας, τόσο για τη σημασία της στην προϊστορία του ελλαδικού χώρου και του ελληνικού κόσμου, όπως αυτή προβάλλεται μέσα από τα ομηρικά έπη, όσο και για την παγκόσμια εμβέλειά της, λόγω της επιβίωσης του μύθου και της ιστορίας της, μέσα από τα ιστορικά, λογοτεχνικά και εικαστικά μεταγενέστερα αφηγήματα. Με δεδομένη τη σημασία της θέσης στην προϊστορία -κατά τη μυκηναϊκή περίοδο-, αφού από εδώ αποπλέει ο ελληνικός στόλος για την Τροία μετά από τη θυσία της Ιφιγένειας στην Αρτέμιδα, αλλά και επειδή τα υφιστάμενα αρχαιολογικά κατάλοιπα μιλούν για ακμαίο ιερό των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, η ενότητα αυτή εντός του εκθεσιακού χώρου τοποθετείται ανάμεσα στην προϊστορία και τους ιστορικούς χρόνους, σε γειτνίαση και με τους δυο. Μάλιστα για να γίνει κατανοητό αυτό, εκτίθενται ευρήματα από το μυκηναϊκό νεκροταφείο της περιοχής, τα οποία αν και προηγούνται χρονολογικά (15^{ος}-14^{ος} αι. π.Χ.) της εποχής που εικάζεται η συγκέντρωση του στόλου των Αχαιών (12^{ος} αι. π.Χ.), δηλώνουν σαφώς την παρουσία στην περιοχή μυκηναϊκής εγκατάστασης, και επομένως ότι η επιλογή της θέσης για τη συγκέντρωση του στόλου δεν ήταν τυχαία.

Στο ιερό της Αυλίδας κυρίαρχη ήταν η λατρεία της Άρτεμης, θεάς του κυνηγιού και προστάτιδας των μικρών παιδιών και των ζώων. Η θεά σχετίζεται με τη φύση, τη μητρότητα, τη γονιμότητα, ενώ συχνά της αποδίδονται και οι αιφνίδιοι θάνατοι γυναικών. Η ύπαρξη λατρευτικού αγάλματος της θεάς Εκάτης, μαρτυρά προφανώς κάποια συλλατρεία των δύο θεών. Η Εκάτη, κυρίως με τη χθόνια υπόστασή της, σχετίζεται με την καθημερινή ζωή, τη γονιμότητα, τη σοδειά, τη μοίρα και το θάνατο. Η χθόνια Εκάτη συνδέεται, επίσης, με ξόρκια και μαγικά, μια ιδιότητα που την ξεχωρίζει από την Άρτεμη. Τέλος, στο ιερό αναγνωρίζεται η λατρεία και της Σελήνης, η οποία επίσης ήταν συνδεδεμένη με τη γονιμότητα της γης, τους κύκλους των εποχών και τον κάτω κόσμο. Οι τρεις αυτές θεότητες διαθέτουν κοινά

χαρακτηριστικά και συχνά συγχέονται οι ρόλοι και οι ιδιότητές τους. Η συνύπαρξη στο ιερό της Αυλίδας απεικονίσεων και των τριών θεοτήτων δηλώνει ότι στη συνείδηση των ανθρώπων υπήρχε στενή σχέση ανάμεσά τους, και η ταυτότητά τους δεν ήταν διακριτή.

Όσο αφορά στα **αρχαία αντικείμενα** που υποστηρίζουν την αφήγηση, θα εκτεθούν: αντικείμενα από το μυκηναϊκό νεκροταφείο και από το ιερό της Άρτεμης. Μαζί με τα προϊστορικά ταφικά κτερίσματα (αγγεία, ειδώλιο, ξίφη) και για την καλύτερη «σύνδεση» της θέσης με τον Όμηρο και τη θυσία της Ιφιγένειας στη θεά, θα υπάρξει και σύντομο ερμηνευτικό **βίντεο** με αφήγηση (διάρκειας 3'), το οποίο θα σχολιάζει διαχρονικά πτυχές του μύθου, της ιστορίας και της αρχαιολογίας του τόπου. Μέσω το βίντεο θα επιτευχθεί με ομαλό τρόπο η σύνδεση της Προϊστορίας της θέσης με τα ιστορικά δεδομένα.

Αναφορικά με το ίδιο το ιερό εκτίθεται το λατρευτικό άγαλμα της Εκάτης και αναθήματα προσκυνητών, τελετουργικά σκεύη του ιερού (λύχνοι), και ένα κλειδί, που βρέθηκε εντός του ναού.

3.2.2 Τελεουργίες

Στη συνέχεια της ενότητας, και ως το τελευταίο μέρος της πολυθεϊστικής θρησκείας, το οποίο συνδέεται τόσο με τη λατρεία της Άρτεμης όσο και με τις λατρείες των υπολοίπων θεών, αναπτύσσεται το συναφές θέμα του τελετουργικού χαρακτήρα της αρχαίας ελληνικής θρησκείας με σχολιασμό των βασικών πτυχών των τελετών και του επαναλαμβανόμενου τυπικού τους. Αυτές πραγματοποιούνταν με αιματηρές θυσίες, υγρές προσφορές και προσευχές. Δεν λείπουν και στοιχεία για την άσκηση μαγείας, πρακτικής συνυφασμένης με την έλλειψη εμπιστοσύνης προς το έργο των θεών και επομένως την επίκληση μαγικών δυνάμεων με ξόρκια και ομοιώματα (βουντού), ώστε να προκαλέσουν κακό σε κάποιον ή αντίθετα να επιδιώξουν την συμπάθεια και την αγάπη.

Εξέχουσα θέση καταλαμβάνουν τα αγαλματίδια των Μικρών Άρκτων, των μικρών κοριτσιών δηλαδή που υπηρετούσαν συνήθως τη

θεά Άρτεμη, παραμένοντας στο ναό της από τα πέντε έως τα δέκα τους χρόνια. Οι κοπέλες ασκούσαν κατά τη διάρκεια της ιερής αυτής θητείας τους, ώστε να διαμορφώσουν υπερήφανο και δυναμικό χαρακτήρα στο πλαίσιο μιας κοινότητας. Τα αγαλματίδια των Μικρών Άρκτων, κάποια προερχόμενα από τη Χαλκίδα, «συνομιλούν» χωρικά άμεσα τόσο με τις υπόλοιπες τελετουργίες, όσο και με το ιερό της Αυλίδας.

3.3 Θρησκευτικός συγκρητισμός σε μία κοινωνία που αλλάζει

Ακολουθεί η αναφορά στα θρησκευτικά δεδομένα από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και ως την επικράτηση της μονοθεϊστικής θρησκείας, του χριστιανισμού. Έμφαση δίνεται καταρχήν σε ένα ιδιαίτερο θρησκευολογικό φαινόμενο, αυτό του «θρησκευτικού συγκρητισμού». Πιο συγκεκριμένα, με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου και την κυριαρχία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στη συνέχεια, η εξάπλωση του ελληνισμού και η συνάντησή του με τους πολιτισμούς της Ανατολής οδηγεί στην εισαγωγή νέων θεοτήτων στα τοπικά πάνθεα. Το ιστορικό αυτό φαινόμενο αφορά την εξομοίωση θεοτήτων με παρόμοια χαρακτηριστικά. Στην Εύβοια και τη Σκύρο αναγνωρίζονται εισαγωγές θεοτήτων τόσο από την Αίγυπτο όσο και από την Ασσυρία.

Πιο αναλυτικά, η κεντρική ιδέα της υποενότητας αναπτύσσεται σε τρία θέματα: το πρώτο (3.3.1.) σχολιάζει τις ξένες θεότητες που εισήχθησαν στο ελληνικό πάνθεον, όπως η λατρεία της Κυβέλης, της Ίσιδος, του Σάραπι. Το δεύτερο (3.3.2.) αφορά την θεοποίηση θνητών, όπως του Αντίνοου και του Πολυδευκίωνα. Το τρίτο (3.3.3.) παρουσιάζει τις πρώτες μαρτυρίες για την παρουσία της χριστιανικής θρησκείας, ταυτόχρονα με τη λατρεία άλλων θεοτήτων στο πλαίσιο πολυθεϊστικών ή και μονοθεϊστικών θρησκειών.

Όσο αφορά στα **αρχαία αντικείμενα** που υποστηρίζουν την αφήγηση, θα εκτεθούν: μία μεγάλη αναθηματική στήλη με αναφορά στις «μαγικές» ιδιότητες του Καρποκράτη (Αρποκράτης-Ωρος), γιού της

Ίσιδος και του Όσιρι, μία επιτύμβια στήλη με συγκρητική εικονογραφία Ίσιδος και Υγείας, αγαλματίδια Ίσιδος και Κυβέλης, και τμήματα μεγάλων διαστάσεων κρατήρα με παραστάσεις θεοτήτων (Κυβέλης, Πάνα και άλλων ζωόμορφων θεών), τα οποία τεκμηριώνουν την εισαγωγή και την λατρεία ανατολικών θεοτήτων στην Εύβοια. Επιπλέον, ένα χάλκινο άγαλμα της θεάς Τύχης, που τεκμηριώνει τη θεοποίηση εννοιών. Στην υποενότητα για τη θεοποίηση θνητών εκτίθενται το άγαλμα του Αντίνοου και μία προτομή του Πολυδευκίωνα. Για το τρίτο θέμα, αυτού της εμφάνισης του χριστιανισμού, η παλαιότερη γραπτή μαρτυρία στην Εύβοια αποτελεί αναφορά σε Επισκοπή. Αντίστοιχα αρχαιολογικά κατάλοιπα προέρχονται από τμήματα γλυπτού διακόσμου άγνωστων σε εμάς ναών, από ελάχιστες επιγραφές ή και από σύμβολα χαραγμένα σε φυλαχτά και σε αντικείμενα όπως λυχνάρια, σφραγίδες προσφορών, σταυρούς και αγγεία.

3.4 Η επικράτηση της μονοθεϊστικής θρησκείας

Στην υποενότητα αυτή βασική ιδέα αποτελεί η παρουσίαση των εκθεμάτων που σχετίζονται με ναούς της βυζαντινής περιόδου από διάφορες θέσεις της Εύβοιας και μαρτυρούν την ολοκληρωτική επικράτηση του χριστιανισμού, με απόλυτα κοινούς και αναγνωρίσιμους κώδικες. Τους πρώτους αιώνες της περιόδου αναδιοργανώνεται μαζί με την πολιτική και η εκκλησιαστική διοίκηση. Παράλληλα, κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο στην Εύβοια, όπως και στην υπόλοιπη αυτοκρατορία, ιδρύονται μεγάλες μονές. Κτίζονται, επίσης, μικρότεροι και ταπεινοί ενοριακοί ναοί. Το νησί, όπως και σημαντικό τμήμα της Ανατολικής Στερεάς, εντάσσεται στην σφαίρα επιρροής του αυτοκρατορικού καθιδρύματος της Μονής Οσίου Λουκά, μετόχι της οποίας υπήρχε στο Αλιβέρι. Η νέα πολιτική κατάσταση, φέρνει στο νησί Λατίνους ιεράρχες και μοναχικά τάγματα, καταργεί τις ορθόδοξες επισκοπές και δημιουργεί στη θέση τους λατινικές, πάντα με μητρόπολη την Αθήνα. Το λατινικό δόγμα δεν φαίνεται να είχε ιδιαίτερη απήχηση στον ντόπιο πληθυσμό, ο οποίος όπως και στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο παραμένει πιστός στην

ορθοδοξία. Μετά το 1261 η έδρα του Λατίνου Πατριάρχη μεταφέρεται από την Κωνσταντινούπολη στην Χαλκίδα.

Το νέο στοιχείο, με την έλευση του μουσουλμανικού στοιχείου, αποτελεί η ανέγερση μουσουλμανικών τεμενών και καθιδρυμάτων, κυρίως στην πόλη του Egriboz (Χαλκίδα). Ο ορθόδοξος πληθυσμός έχει μια σχετική άνεση στην άσκηση των θρησκευτικών του καθηκόντων και παρακολουθεί τα καλλιτεχνικά ρεύματα στην εντοίχια ζωγραφική της εποχής, στους δρόμους της βυζαντινής παράδοσης. Μετά το 16^ο αι. ιδρύονται ή ανακαινίζονται μεγάλες μονές, οι οποίες διαθέτουν σημαντική ακίνητη περιουσία.

Όσο αφορά στα **αρχαία αντικείμενα** που υποστηρίζουν την αφήγηση, θα εκτεθούν: μεμονωμένα αρχιτεκτονικά γλυπτά προερχόμενα από βυζαντινούς ναούς, αλλά θα ανασυσταθεί και ένα από τα μαρμάρινα τέμπλα του μεσοβυζαντινού ναού της Άτταλης, το οποίο αποτελεί αντικείμενο ανάταξης μετά και τις πρόσφατες εργασίες αποκατάστασης του μνημείου. Η συνύπαρξη της χριστιανικής και μουσουλμανικής λατρείας κατά την οθωμανική περίοδο σχολιάζεται με αφορμή την έκθεση μίας μεταβυζαντινής τοιχογραφίας με παράσταση Κοίμησης της Θεοτόκου.

Σύνολο αρχαίων αντικειμένων: 123

ΧΩΡΙΚΟΣ ΘΥΛΑΚΑΣ: ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

ΑΙΘΟΥΣΑ 6

Η τελευταία αυτή εκθεσιακή ενότητα πραγματεύεται στη διαχρονία του ένα ιδιαίτερο θέμα και θα επιχειρήσει να το ερμηνεύσει εκθεσιακά με μία ξεχωριστή μουσειογραφική προσέγγιση. Πρόκειται για την έννοια των πολιτισμικών ταυτοτήτων και τους τρόπους διαμόρφωσης και λειτουργίας

αυτών, θέματα που αναδεικνύονται μέσα από αρχαιολογικά τεκμηριωμένες περιπτώσεις του παρελθόντος της Εύβοιας. Πιο συγκεκριμένα, η παρουσία συναφών καταλοίπων του υλικού πολιτισμού, όμοιων σε χαρακτηριστικά και νοήματα, αρχαιολογικά εντοπισμένων σε ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές, ιστορικά τεκμηριώνουν κάποια αναγνωρίσιμα «δίκτυα» ταυτοτήτων και επικοινωνίας μεταξύ των εκάστοτε κοινωνιών, ενίοτε ιδιαίτερα ισχυρά και με διάρκεια στο χρόνο, με τα οποία υπερβαίνουν κάποτε τις εκάστοτε «κρατικές» οντότητες. Τα υλικά αυτά κατάλοιπα μπορούν να ερμηνευτούν ως σύνδεσμοι και ενδείξεις επαφών -άμεσων ή έμμεσων- καθιστώντας έκδηλη την ύπαρξη πολιτισμικών συναφειών, αν όχι ισχυρών επιρροών, και αφορούν κατά περίπτωση οικονομικά δεδομένα, καλλιτεχνικά πρότυπα και πολιτικό πλαίσιο. Υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος λοιπόν, προερχόμενα από διάφορα σημεία της Μεσογείου, τα οποία έχουν εντοπιστεί σε πολλές θέσεις της Εύβοιας -από την Προϊστορική ως και την Οθωμανική εποχή- τεκμηριώνουν και εντάσσουν κατά περίπτωση την Εύβοια σε ευρύτερες πολιτισμικές οντότητες.

Σε επίπεδο εκθεσιακής αφήγησης, η συγκεκριμένη ενότητα θα αναπτυχθεί με την παρουσίαση οκτώ επιμέρους περιπτώσεων διαφόρων χρονικών περιόδων, χωρίς να καλύπτεται εξολοκλήρου το γνωστό και από τις λοιπές θεματικές ενότητες χρονολογικό φάσμα της αφήγησης. Τα οκτώ υποθέματα ομαδοποιούνται και εκτίθενται σε λογική χρονική αλληλουχία σε διευρυμένες χρονικές ενότητες: Προϊστορία (υποενότητες 4.1 - 4.3), Αρχαιότητα (4.4, 4.5), Μεσαίωνας (4.6 - 4.8), ενώ παρατηρείται ότι αντιστοιχούν διαδοχικά και σε διαφορετικές γεωγραφικές ενότητες, οι οποίες είναι οι: Αιγαίο, Μεσόγειος, Ευρώπη, Δύση-Ανατολή. Η σύνδεση με το σήμερα θα δοθεί εδώ μέσα από την έμφαση στις σύγχρονες πολιτισμικές ταυτότητες ή ταυτότητα (:), με τη γεωγραφική κλίμακα εδώ να αγγίζει τον παγκόσμιο χάρτη, καθώς και μέσα από την μουσειογραφική αξιοποίηση του συμβόλου του διαδικτύου, κατεξοχήν συμβόλου της παγκοσμιοποιημένης, κυρίαρχης σήμερα, ταυτότητας.

Ειδικότερα, σε επίπεδο εκθεσιακής ερμηνείας, σκεπτικού, αξιοποιείται νοηματικά και χωρικά η έννοια της δημιουργίας-εγκατάστασης «δικτύων», τόσο με αφορμή την έννοια της επαφής/ανταλλαγής, σε επίπεδο πολιτισμικό, της γεωγραφικής σύζευξης περιοχών όσο και της ανθρώπινης επικοινωνίας γενικότερα. Στο παρελθόν οι άνθρωποι χρειαζόταν να μετακινούνται, να ταξιδεύουν, για να έρθουν σε επαφή, να ανταλλάξουν, να συνδιαλλαγούν, να συζητήσουν... Σήμερα, η επαφή είναι δυνατή και χωρίς μετακίνηση – στατικά,

μέσω ασύρματων δικτύων και της επικράτησης του διαδικτύου. Η ουσιαστική αυτή πολιτισμική αλλαγή είναι μία από τις θεμελιώδεις αντιθέσεις παρόντος-παρελθόντος, αποτελεί δε για εμάς πεδίο σχολιασμού και αναστοχασμού στο πλαίσιο της εκθεσιακής ερμηνείας των εν λόγω αρχαιολογικών καταλοίπων και των κοινωνικών συνθηκών, από τις οποίες αυτά μορφώθηκαν και λειτούργησαν. Χρησιμοποιώντας τη συντομογραφία του *World Wide Web*, τα τρία WWW του διαδικτύου, δημιουργείται μία νοηματική και σχεδιαστική αναφορά συσχετίζοντας τις πολιτισμικές ταυτότητες του παρελθόντος με τις σημερινές. Τα ομαδοποιημένα σε οχτώ θέματα, σε τρεις μεγάλες χρονικές περιόδους και τρεις γεωγραφικές επικράτειες δικτύων κίνησης, αρχαία αντικείμενα θα εκτεθούν σε τρεις εκθεσιακές κατασκευές μορφής “w”. Κάθε γεωγραφική επικράτεια θα υποστηριχθεί ξεχωριστά από αντίστοιχο στατικό εποπτικό υλικό, όπου χάρτες και σύντομη κειμενική πληροφορία (τίτλοι-μηνύματα και υπομνηματισμοί) θα οπτικοποιούν την έννοια του χώρου.

Σε νοηματική αντίθεση με το εκθεσιακό σύνολο, το οποίο θα παρουσιάσει περιπτώσεις πολιτισμικών ταυτοτήτων του παρελθόντος, θα διαμορφωθεί χώρος διάδρασης των επισκεπτών με την τοποθέτηση ηλεκτρονικών υπολογιστών, όπου το διαδίκτυο παρουσιάζεται και προβάλλεται ως το σύγχρονο κυρίαρχο μέσο πολιτισμικής όσμωσης και στοιχείο-σύμβολο της παγκόσμιας πολιτισμικής ταυτότητας. Θα δημιουργηθεί ειδικός χώρος και θα εγκατασταθούν ηλεκτρονικοί υπολογιστές για ατομική κυρίως χρήση - υπαινικτική αναφορά στην ατομικότητα της σημερινής εποχής- και με παροχή ετερόκλητου υλικού για προσωπική σκέψη και αναστοχασμό επί του παρελθόντος αλλά και επί του παρόντος. Μέσα από αυτές τις εφαρμογές θα παρέχονται ακόμη εναύσματα (γραπτός και προφορικός λόγος, εικόνες) για να προσεγγίσουν οι επισκέπτες τρέχοντα θέματα που μιλούν για την έννοια των ταυτοτήτων, τη δημιουργία και την επικράτησή τους. Ο χώρος αυτός για προσωπική αναζήτηση των επισκεπτών θα λειτουργεί συμπληρωματικά στα θέματα του παρελθόντος, με αφορμή διαφορετικά ζητήματα του σύγχρονου υλικού πολιτισμού και ακόμη μέσω της χρήσης του ίδιου του μέσου παροχής πολιτισμού που είναι το ίδιο το διαδίκτυο. Τέλος, με τη δράση αυτή ο επισκέπτης μετέχει στο θέμα που εκτίθεται και σχολιάζεται στην αίθουσα αυτή, και, υπό μια έννοια, ο επισκέπτης γίνεται και ο ίδιος ζωντανό τμήμα της έκθεσης.

Πιο αναλυτικά, οι περιπτώσεις που θα παρουσιαστούν είναι οι ακόλουθες, με τους αντίστοιχους τίτλους-μηνύματα:

4.1 Η λιθοτεχνία ενώνει!

Η πρώτη υποενότητα ερμηνεύει το γεγονός ότι κατά τη Νεολιθική εποχή παρά την αφθονία των πετρωμάτων, οι κάτοικοι της Εύβοιας κατασκευάζουν λεπίδες από εισαγόμενες πρώτες ύλες, συγκεκριμένα από οψιανό της Μήλου και πυριτόλιθο από τις θεσσαλικές υπώρειες της Πίνδου, γεγονός που μαρτυρεί ιστορικά την προτίμηση ενός δοκιμασμένου δημοφιλούς υλικού, την επικράτηση μιας τεχνικής γνώσης, την κοινή χρήση ενός εργαλείου, την αναγνώριση και εδραίωση συγκεκριμένων περιοχών για την ιδιότητά τους να προμηθεύουν υλικά καθώς και τελικά προϊόντα. Η ανάγκη, επομένως, και η επιλογή συγκεκριμένων υλικών αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα, αν αναλογιστεί κανείς τις δυσκολίες, τους κινδύνους και τα μέσα που διέθεταν οι άνθρωποι το 8000 π.Χ. για να ταξιδεύσουν ως τη Μήλο για προμήθεια οψιανού.

Θα εκτεθούν χαρακτηριστικά για την εποχή εκείνη λίθινα εργαλεία από κυκλαδίτικο οψιανό και θεσσαλικό πυριτόλιθο.

4.2 Πολύτιμα και τελετουργικά αγγεία για τους λίγους... στο Αιγαίο

Η δεύτερη υποενότητα στην πρώτη χρονολογική και γεωγραφική ομάδα (Προϊστορία/Αιγαίο), ερμηνεύει την περίπτωση στην οποία σημαντικές θέσεις της Εύβοιας -κατά τη διάρκεια της Εποχής του Χαλκού- (Μάνικα, Νέα Στύρα, Λευκαντί) διατηρούν στενούς δεσμούς με τις Κυκλάδες αλλά και τις περιοχές του Βορειοανατολικού Αιγαίου (Τροία κ.λπ.). Μέσα από τις επαφές δέχονται νέες επιδράσεις και υιοθετούν ξένες συνήθειες, όπως πρώτες ύλες, έθιμα ταφής, χρήση του κεραμικού τροχού.

Θα εκτεθούν αντικείμενα που την εποχή εκείνη έφτασαν στην Εύβοια, ως εισαγωγές: ειδώλια και αγγεία από τις Κυκλάδες και χαρακτηριστικά αγγεία από το Βορειοανατολικό Αιγαίο.

4.3 Αντικείμενα εξουσίας από το Αιγαίο και την Εγγύς Ανατολή

Στην τρίτη υποενότητα (Προϊστορία/Αιγαίο) η περίπτωση αφορά την περίοδο ακμής του μυκηναϊκού κόσμου, όπου παρατηρείται η ύπαρξη της «Μυκηναϊκής κοινής», ή οποία στηρίζεται στην ύπαρξη των ανακτορικών κέντρων που ελέγχουν την οικονομία και το εμπόριο. Μετά το 13ο αιώνα, όταν το σύστημα αυτό καταρρέει, ακολουθεί στα μέσα του 12ου αιώνα π.Χ. μία σύντομη περίοδος ανάκαμψης, που είναι γνωστή ως «μικρή κοινή». Η Εύβοια εκμεταλλευόμενη την κομβική θέση που διαθέτει στα θαλάσσια περάσματα διευρύνει τα δίκτυα επαφών της και αναπτύσσει οικονομικές και εμπορικές σχέσεις με τους ισχυρούς της εποχής.

Θα εκτεθούν αντικείμενα προερχόμενα από την Κρήτη και από την Εγγύς Ανατολή (Φοινίκη, Συροπαλαιστίνη).

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται σε δύο υποενότητες περιπτώσεις πολιτισμικής συνάφειας της Εύβοιας με μακρινότερες περιοχές της Μεσογείου, που διαμορφώθηκαν κατά τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους και την κλασική Αρχαιότητα:

4.4 Ευβοϊκή κεραμική σε όλη τη Μεσόγειο

Κατά την Πρωτογεωμετρική-Γεωμετρική εποχή, δείγματα ευβοϊκής κεραμικής εμφανίζονται σε πολλές θέσεις της λεκάνης της Μεσογείου, από τις Συροπαλαιστινιακές ακτές ως και την Ιβηρική χερσόνησο. Είναι η περίοδος που οι Ευβοείς ταξιδεύουν, εμπορεύονται τα προϊόντα τους και ιδρύουν αποικίες. Η παρουσία στους τάφους στο Λευκαντί και στη Σκύρο εισηγμένων αντικειμένων γοήτρου από μακρινές περιοχές επιβεβαιώνουν αυτές τις επαφές.

Θα εκτεθούν αγγεία τα οποία αποτελούν χαρακτηριστική κεραμική της Εύβοιας, όπως σκύφοι και πινάκια με κρεμάμενα ημικύκλια, σχήματα που κυκλοφορούσαν την εποχή εκείνη σε όλη τη Μεσόγειο και αναδεικνύουν τον ρόλο των Ευβοέων στη διαμόρφωση κυρίαρχων τάσεων. Ταυτόχρονα, θα

εκτεθούν αγγεία στα οποία αναγνωρίζονται επιδράσεις από την Αττική και την Ανατολή, δηλώνοντας τις ισχυρές αλληλεπιδράσεις σε πολιτισμικό επίπεδο.

4.5 Η Εύβοια υιοθετεί το κυρίαρχο αττικό γούστο...

Κατά την Αρχαϊκή και Κλασική εποχή, η γεωγραφική θέση της Εύβοιας και το ανάγλυφο του εδάφους της είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη διαφορετικών κέντρων στα βόρεια, κεντρικά και νότια. Οι επαφές κάθε περιοχής καθορίστηκαν από την εγγύτητα με άλλες περιοχές (Βόρεια Εύβοια-Θεσσαλία, Κεντρική Εύβοια-Βοιωτία/Αττική, Νότια Εύβοια-Αττική). Ωστόσο, η κυριαρχία της Αθήνας, αφενός μέσω πολιτικών διεργασιών, όπως ήταν η εγκαθίδρυση κληρουχιών σε διάφορες πόλεις (Ιστιαία, Χαλκίδα, Ερέτρια και πιθανώς και Κάρυστο), και αφετέρου μέσα από τις ισχυρές οικονομικές σχέσεις και την εξάπλωση του αθηναϊκού εμπορίου στη Μεσόγειο και τον Εύξεινο Πόντο, είναι εμφανής και στην Εύβοια, η οποία κατά περιόδους προσδένεται στον άρμα της αθηναϊκής ηγεμονίας.

Θα εκτεθούν εισηγμένες από την Αττική λήκυθοι, που τεκμηριώνουν την εισαγωγή και αντιγραφή συνηθειών καθημερινής ζωής ή άλλων εκφάνσεων, όπως ταφικών πρακτικών, αλλά και γλυπτά ντόπιων καλλιτεχνών που έχουν επηρεαστεί από τα αττικά πρότυπα και τις κυρίαρχες αισθητικές τάσεις.

Τέλος, τρεις ακόμη υποενότητες παρουσιάζουν περιπτώσεις πολιτισμικής συνάφειας στο πλαίσιο της βυζαντινής και οθωμανικής αυτοκρατορίας, καθώς και της έντονης παρουσίας των Δυτικών κυριάρχων στην Εύβοια:

4.6 Εργαστήριο γλυπτικής στο Θέμα της Ελλάδος

Κατά τη βυζαντινή περίοδο, η Εύβοια έχει στενή σχέση με την Αττική και τη Βοιωτία (Θέμα της Ελλάδος). Σε επίπεδο εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής, σε ναούς στην Άπταλη, τα Πολιτικά και το Αλιβέρι, η γλυπτική αποδίδει ή αντιγράφει την παραγωγή του σημαντικότερου εργαστηρίου γλυπτικής του πρώτου μισού του 11^{ου} αι., που έχει συσχετισθεί και με τη Μονή Όσιου Λουκά, στη γειτονική Βοιωτία. Το ευρύτερο δίκτυο στο οποίο εντάσσεται το νησί έχει ως κύριο σημείο αναφοράς την Κωνσταντινούπολη, με την οποία το κάστρο

του Ευρίπου (Χαλκίδας) διατηρεί αδιάλειπτη επαφή σε όλη την περίοδο, ακόμη και κατά τους λεγόμενους «σκοτεινούς» αιώνες.

Θα εκτεθεί ένα μεγάλων διαστάσεων μαρμάρινο υπέρθυρο τόξο με ανάγλυφο διάκοσμο του τέλους του 9^{ου} αι., προερχόμενο από εκκλησιαστικό ή διοικητικό κτήριο, το οποίο συνδέεται με σημαντικό εργαστήριο γλυπτικής στη Βοιωτία, έργα του οποίου έχουν θεωρηθεί γλυπτά στο ναό του Αγίου Γρηγορίου στη Θήβα, καθώς και τη Μονή Παναγίας Σκριπούς στον Ορχομενό.

4.7 «Αποτυπώσεις» της φεουδαλικής Ευρώπης

Με την εγκατάσταση των Δυτικών κυριάρχων στην Εύβοια, το νησί εντάσσεται στο δίκτυο των φεουδαλικών πολιτικών οντοτήτων της Δυτικής Ευρώπης, καθώς και του εμπορίου μεγάλων αποστάσεων της Βενετίας στη Μεσόγειο. Η πολιτισμική επαφή με τη Βενετία και τη Δύση, γενικότερα, πυκνώνουν και η πόλη του Negroponte αποκτά μετά το 14^ο αι. όλα τα χαρακτηριστικά μιας πολυπολιτισμικής ενετικής κτήσης. Κεραμική από τον κοντινό αιγαιακό χώρο, την Κύπρο, την Ιταλία, την Ισπανία και τη Συρία, η οποία έχει βρεθεί στην πόλη αντικατοπτρίζει τις επαφές των κατοίκων και το πέρασμα ταξιδιωτών του μεσογειακού χώρου από το νησί - σταθμό στις θαλάσσιες διαδρομές της εποχής. Οι επαφές των Λατίνων με τον ορθόδοξο πληθυσμό, αποτέλεσμα της συνύπαρξης και της όσμωσης δύο πολιτισμικών παραδόσεων, αποτυπώνεται στην καλλιτεχνική παραγωγή του εργαστηρίου ζωγραφικής που δραστηριοποιείται στα τέλη του 13^{ου} αρχές 14^{ου} αι. σε ορθόδοξους ναούς της κεντρικής Εύβοιας, στο οποίο ανιχνεύονται επιρροές από τη δυτική τέχνη.

Στην υποενοότητα αυτή θα εκτεθούν πολυτελή κοσμήματα, μέρος ενός από τους λεγόμενους «θησαυρούς της Χαλκίδας». Επιπλέον, ένα τμήμα ξύλινου δομικού στοιχείου (φουρούσι), από ξύλο ενδεχομένως εισηγμένο από τις Άλπεις, το οποίο προέρχεται από το διοικητικό κτήριο της εποχής, την οικία του Βαΐλου στο ιστορικό κέντρο της Χαλκίδας, το οποίο εντοπίστηκε κατά τις πρόσφατες εργασίες αποκατάστασης. Το ξύλινο αυτό φουρούσι είναι παρόμοιο με αυτά του γειτονικού ναού της Αγίας Παρασκευής, τα οποία σύμφωνα με αναλύσεις έχουν εισαχθεί από

τις Άλπεις.

4.8 Κοινοί τόποι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η γεωγραφική θέση της Εύβοιας και η σημασία του λιμανιού της Χαλκίδας συνδέουν το νησί με τα τοπικά δίκτυα που σχηματίζονται εντός της οθωμανικής αυτοκρατορίας (γειτονικές περιοχές, Βοιωτία, Αττική, Μικρά Ασία, νησιά του Αιγαίου) και με τα υπερτοπικά που διαμορφώνονται από τις επαφές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με τη Δυτική Ευρώπη. Η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου μετά το 18^ο αι. και η αυξανόμενη σημασία των Ελλήνων εμπόρων στα ευρωπαϊκά δίκτυα συναλλαγών ανιχνεύεται στην εισηγμένη κεραμική από τη Δυτική Ευρώπη που έχει εντοπισθεί στην πόλη της Χαλκίδας. Σε τοπικό επίπεδο ένδειξη των επαφών του νησιού αποτελεί η παρουσία στην Εύβοια των Κονταρήδων ζωγράφων, του λεγόμενου εργαστηρίου των Θηβών.

Στην υποενότητα παρουσιάζεται το ζήτημα των καλλιτεχνικών προτύπων και της κίνησης των ζωγράφων, καθώς θα εκτεθούν τρεις τοιχογραφίες με μορφές αγίων από το ναό της Παλαιοπαναγιάς στη Στενή, έργο σημαντικού ζωγράφου του 16^{ου} αι., το οποίο συνδέεται άμεσα με τα φημισμένα καλλιτεχνικά εργαστήρια της λεγόμενης Σχολής των Θηβών.

Επιπλέον, το ζήτημα των πολιτισμικών ταυτοτήτων θα δοθεί μέσα από ένα παράδειγμα μίας προσφιούς κοινωνικής συνήθειας στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας: της χρήσης λουλάδων για το κάπνισμα, οι οποίοι έχουν βρεθεί σε μεγάλες ποσότητες σε ανασκαφές στη Χαλκίδα.

Σύνολο αρχαίων αντικειμένων: 92⁴

⁴ Έχουν υπολογιστεί 18 κοσμήματα από τον «Θησαυρό της Χαλκίδας», ο οποίος αριθμεί περί τα 166 κοσμήματα.

Παράρτημα Α: Πηγές Εισαγωγικής Ενότητας

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ *ΕΥΡΙΠΟΥ*, ΓΙΝΕΤΑΙ ΑΞΙΟΘΕΑΤΟ

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΕΥΡΙΠΟΥ

Κατά τύχη μπήκα στο Μουσείο σας για να δείξω στο φίλο μου το καταπληκτικό σύμπλεγμα του Θησέα και της Αντιόπης. Είταν ένα όμορφο πρωινό και είχα αρκετά χαζέψει τα νερά του Ευρίπου. Εκείνους τους στροβίλους μέσα στο ρέμα τούς ξαναβρήκα μαρμαρωμένους στο άγαλμα που ξανάβλεπα.

Είδε και έγραψε ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης τον Φλεβάρη του 1971 σε επιστολή προς φίλο του

And then went [Αιμίλιος Παύλος] down to Chalcis, to see the curiosities (spectacle) of the Euripus, and of the island of Eubœa, which is there united to the continent by a bridge.

Έγραψε ο ιστορικός Τίτος Λίβιος τον 1ο αιώνα π.Χ. στο *Ιστορία της Ρώμης*

ΕΠΙΣΚΕΨΗ και ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΕΥΡΙΠΟΥ

Στο στενό Κεσμέ-Καγιά, η θάλασσα τρέχει μέρα-νύχτα σαράντα φορές κατακάτω και σαράντα φορές καταπάνω. [...]. Γιατί το 'χουνε να το λένε, πως δε βρίσκεται πουθενά αλλού τέτοιο παράδοξο αξιοθέατο. [...]. Είναι ο τόπος ψυχαγωγίας των ξένων και των τριγυρινών.

Είδε και έγραψε ο περιηγητής Εβλιά Τσελεμπί τον 17ο αιώνα στο *Ταξίδι στην Ελλάδα. Από τη Θράκη ως την Αττική*

Η κανονική ροή των νερών του Ευρίπου βόρεια και νότια, σε μια θάλασσα που δεν ξαίρω πλήμμη και φιονερία, ήταν το αίνιγμα των αρχαίων και δεν ξαίρω αν η νεώτερη επιστήμη το ξεκαθάρισε.

Είδε και έγραψε ο αρχαιολόγος Λουδοβίκος Ρος τον 19ο αιώνα στο *Αναμνήσεις και Ανακοινώσεις από την Ελλάδα 1832-1833*

Ο ΤΟΠΟΣ

κει που σβουρίζει ο Εύριπος ολοένα
κι από συχνούς στριφογυρίζει ανέμους
και τη γαλάζια θάλασσα ταράζει.

Έγραψε ο Ευριπίδης τον 5ο αιώνα π.Χ. στην τραγωδία του *Ιφιγένεια εν Ταύροις*

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΙΔΗΨΟΥ ΓΙΝΕΤΑΙ ΑΞΙΟΘΕΑΤΟ

ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΗ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Τα θερμά λουτρά της Αιδηψού έγιναν για χάρη του Ηρακλή, για να ξεκουράζεται και να θεραπεύεται από τους άθλους. Έργο θεϊκής προέλευσης: ο Ηφαιστος με ένα χτύπημα έφερε στην επιφάνεια τα θερμά ύδατα της γης.

Έγραψε ο λυρικός ποιητής Ίβυκος τον 6ο αιώνα π.Χ.

(Κύνος) κεῖται δὲ κατὰ Αἰδηψὸν τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμὰ τὰ Ἡρακλέους

and Cynus lies opposite Aedepsus in Euboea, where are the hot waters of Heracles

Έγραψε ο γεωγράφος Στράβων τον 1ο αιώνα μ.Χ. στα Γεωγραφικά.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΗ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

ἔτι δὲ περὶ τόπους τοιούτους οἱ ἰσχυρότατοι γίνονται τῶν σεισμῶν, ὅπου θάλαττα ῥοώδης ἢ ἡ χώρα σομφή καὶ ὑπαντρος· διὸ καὶ περὶ Ἑλλήσποντον καὶ περὶ Ἀχαΐαν καὶ Σικελίαν, καὶ τῆς Εὐβοίας περὶ τούτους τοὺς τόπους· δοκεῖ γὰρ διαυλониζειν ὑπὸ τὴν γῆν ἡ θάλαττα· διὸ καὶ τὰ θερμὰ τὰ περὶ Αἰδηψὸν ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας γέγονε.

Έγραψε ο Αριστοτέλης τον 4ο αιώνα π.Χ. στα Μετεωρολογικά.

ΠΟΛΗ, ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ, ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Τῆς Εὐβοίας ὁ Αἰδηψός, οὗ τὰ Θερμὰ χωρίον ἐστὶν αὐτοφυῆ πολλὰ πρὸς ἡδονὰς ἔχον ἐλευθερίους καὶ κατεσκευασμένον οἰκήσεσι καὶ διαίταις, κοινὸν οἰκητήριον ἀποδέδεικται τῆς Ἑλλάδος

Ἐγραψε ὁ ιστορικός Πλούταρχος τὸν 1ο αἰῶνα μ.Χ. στὰ *Συμποσιακά*.

ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΕΣ

While Sulla was tarrying at Athens, his feet were attacked by numbness and a feeling of heaviness, which Strabo says is premonitory gout. He therefore crossed the straits to Aedepsus and used the hot waters there, taking a holiday at the same time, and passing his time pleasantly with the theatrical artists.

Ἐγραψε ὁ ιστορικός Πλούταρχος τὸν 1ο αἰῶνα μ.Χ. στὸ ἔργο του Βίοι Παράλληλοι: Σύλλας

Στην αρχή του παραλιακού δρόμου υψώνεται το πιο αρχαίο ξενοδοχείο του τόπου, ένα μεγάλο σκοτεινό κτίριο παλιάς αρχιτεκτονικής [...] τ' όνομά του όνομα όμως έχει και το επιδεικνύει σα μετάλλιο. “Θέρμαι Σύλλα”. Ναι, ήταν, λέει κάπου εκεί τα ρωμαϊκά Λουτρά του Σύλλα, που κάθε καλοκαίρι ερχόταν ν' αποτοξινώσει τον οργανισμό του ο καλοζωιστής αυτός Αυτοκράτορας.

Έγραψε ο λογοτέχνης Μενέλαος Λουντέμης το 1946 στο *Καληνύχτα Ζωή*

Παράρτημα Β: Κείμενα Πινακίδων (Κείμενα Εργασίας)

ΧΩΡΙΚΟΣ ΘΥΛΑΚΑΣ: ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΑΙΘΟΥΣΑ 2

Τίτλος

Συστήματα εξουσίας 3000 χρόνια π.Χ. ;

Μήνυμα

Η οργανωμένη μέριμνα για την κοινότητα και οι μνημειώδεις ταφικές κατασκευές τεκμηριώνουν κεντρικό σύστημα εξουσίας και κοινωνική ιεράρχηση κατά την 3^η και 2^η χιλιετία π.Χ.

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

3200/3000 -2000 π.Χ.

Τα δεδομένα: Οι οικισμοί κατασκευάζονται μετά από πολεοδομικό σχεδιασμό. Η γη καλλιεργείται συστηματικά. Οι άνθρωποι εξειδικεύονται σε συγκεκριμένες εργασίες. Οι εμπορικές συναλλαγές είναι εντατικές. Διοικητικά κτήρια, σιταποθήκες, ισχυρές οχυρώσεις και μνημειώδεις τάφοι «μιλούν» για κοινωνική ιεράρχηση. Οι οικισμοί της Μάνικας και των Στύρων στην Εύβοια και ο οικισμός του Παλαμαρίου στη Σκύρου είναι τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της εποχής.

1600-1100 π.Χ. Στα μέσα της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. αναπτύσσονται ισχυρά κέντρα εξουσίας με ανώτατο άρχοντα τον *άνακτα*. Σε πινακίδες της Γραμμικής Γραφής Β διαβάζουμε για την κοινωνική ιεραρχία. Αξιωματούχοι, ελεύθεροι, δούλοι. Αν και στις πινακίδες αναφέρονται οι θέσεις της Εύβοιας Αμάρυνθος, Κάρυστος και πιθανώς και η Χαλκίδα, η έδρα του τοπικού άρχοντα δεν έχει ακόμα εντοπιστεί. Ο θολωτός τάφος στην Κατακαλού, κοντά στο Αλιβέρι, ίσως αποτελεί ένδειξη για την ύπαρξη ανακτορικού κέντρου στην κεντρική Εύβοια.

Τίτλος

Η Πόλη-Κράτος: μία ολο-καίνουρια πρόταση πολιτειακής οργάνωσης!

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Μέσα στον 8^ο αι. π.Χ. σε όλο σχεδόν τον ελληνικό κόσμο γεννιέται ένας νέος τύπος πολιτειακής οντότητας. Οι μικρές κώμες ενοποιούνται και δημιουργούν τις πόλεις-κράτη. Η πόλη-κράτος ασκεί εξουσία σε μεγαλύτερη έκταση και μικρότερες πόλεις. Έχει τον ρόλο του κέντρου της πολιτικής ζωής.

Ιστιαία, Χαλκίδα, Ερέτρια και Κάρυστος είναι οι πόλεις-κράτη της Εύβοιας. Σε αυτές λειτουργούν τα σώματα της *εκκλησίας του δήμου*, μια συνέλευση ανοικτή για όλους του άρρενες πολίτες, και η *βουλή*, το σώμα αξιωματούχων που ετοιμάζει τα νομοθετικά προσχέδια.

Διαδοχή πολιτευμάτων από τον 8^ο ως τον 4^ο αι. π.Χ.

- Αριστοκρατία με κριτήριο την καταγωγή.
- Ολιγαρχία με κριτήριο τον πλούτο.
- Τυραννίδα φιλόδοξων ατόμων με λαϊκή υποστήριξη
- Δημοκρατία, η εξουσία στα χέρια των πολλών.

Μέχρι και τον 6^ο αι. π.Χ. την εξουσία ασκούν οι πλούσιοι αριστοκράτες στην Εύβοια: Ιπποβότες στη Χαλκίδα, Ιππείς και Αειναύτες στην Ερέτρια. Η δημοκρατία «δημιουργεί» πολίτες με κοινό στόχο την προστασία της πόλης. Είναι διακριτή η κοινωνική ιεράρχηση: ελεύθεροι, μέτοικοι, δούλοι.

Τίτλος

Από τους πολίτες, στον έναν κι απόλυτο «Είμαι μονοκράτορας»: βασιλιάς, Καίσαρας, Ελέω Θεού Αυτοκράτορας, Σουλτάνος...

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου και η επαφή του με τους πολιτισμούς της Ανατολής οδηγούν στη δημιουργία ενός νέου τύπου κράτους, που ενσωματώνει στοιχεία των ελληνικών πόλεων-κρατών, της μακεδονικής βασιλείας και των περσικών-αιγυπτιακών μοναρχιών. Το κράτος αυτό, που συνεχίζεται και από τους Διαδόχους του, ονομάζεται *ελληνιστική μοναρχία*. Το ίδιο μοντέλο εξουσίας αναγνωρίζεται στο κράτος των [Ρωμαίων](#) (*imperium*), αφού οι περισσότερες εξουσίες συγκεντρώνονται στα χέρια ενός ανθρώπου, του Καίσαρα ή αυτοκράτορα. Η αντίληψη του *ελέω θεού μονάρχη* είναι παρούσα και στη φυσική συνέχεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, τη βυζαντινή αυτοκρατορία. Αν και αλλάζει ο τρόπος διοίκησης των επαρχιών, στοιχεία της διακυβέρνησης, όπως το [ρωμαϊκό δίκαιο](#), συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Ανάλογη είναι και η διοίκηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπου επικεφαλής και απόλυτος άρχων είναι ο Σουλτάνος. Αυτό που χαρακτηρίζει τις μοναρχίες είναι ότι ο μονάρχης κρατά την θέση του ισόβια και η εξουσία μεταβιβάζεται συνήθως σε μέλος της οικογένειάς του.

Τίτλος

“Ευρωπαίοι” ευγενείς κυβερνούν στον ελλαδικό χώρο.

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Μετά το 1204 και τη διάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, οι λατίνοι κατακτητές φέρνουν στο νησί το θεσμό της φεουδαρχίας, ο οποίος αποτελεί κυρίαρχο πολιτικό καθεστώς στον υπόλοιπο Ευρωπαϊκό χώρο. Το νησί διαιρείται σε τρία μεγάλα

φέουδα, τα τριτημόρια (Νότια, Βόρεια, Κεντρική Εύβοια), τα οποία υποδιαιρούνται σε μικρότερα και διοικούνται από τους τριτημόριους (terzieri). Στα τέλη του 13ου αιώνα και για μικρό χρονικό διάστημα σημαντικό τμήμα του νησιού περνά στην εξουσία του βυζαντινού αυτοκράτορα με τοπικό αντιπρόσωπο τον ιππότη Λικάριο. Τους δύο αιώνες που ακολουθούν η Βενετία βαθμιαία εξαπλώνει τον έλεγχο της στο νησί, μέχρι το 1390 οπότε ολόκληρη η Εύβοια διοικείται από τον εκπρόσωπο της Γαληνοτάτης, τον Βάιλο. Η Κάρυστος για μικρό χρονικό διάστημα τον 14ο αιώνα (1318-1366) εντάσσεται στο καταλανικό δουκάτο των Αθηνών.

Τίτλος

ΑΝΑΖΗΤΕΙΤΑΙ νέα γη: Οι Ευβοείς ξενιτεύονται 2800 χρόνια πριν

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Από τον 8^ο μέχρι τον 6^ο αι. π.Χ. παρατηρείται ένα μεγάλο κύμα μετακίνησης πληθυσμών από την ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου προς το Βόρειο Αιγαίο, τη Νότια Ιταλία, τη Σικελία και τον Εύξεινο Πόντο. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως Ελληνικός αποικισμός ή Δεύτερος αποικισμός. Ο Δεύτερος αποικισμός αποτελεί οργανωμένη επιχείρηση από την μητρόπολη σε αντίθεση με την μετακίνηση φύλων που συντελείται κατά τον Πρώτο αποικισμό (11^{ος}-9^{ος} αι. π.Χ.). Οφείλεται στην αύξηση του πληθυσμού, την ανάγκη για πρώτες ύλες και σε εσωτερικές πολιτικές κρίσεις.

Οι Ευβοείς, γνωστοί έμποροι και διάσημοι για τα καράβια τους, ταξιδεύουν από νωρίς στη Μεσόγειο. Θεωρούνται πρωτοπόροι στην ίδρυση αποικιών στην Βόρεια Ελλάδα, την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Επιδιώκουν:

- να αντιμετωπίσουν την αύξηση του πληθυσμού στην Εύβοια και την επακόλουθη έλλειψη καλλιεργήσιμων γαιών
- να προμηθευτούν πρώτες ύλες, όπως μέταλλα
- να διακινήσουν τα προϊόντα τους

Μεταξύ μύθου και ιστορίας βρίσκεται η εκδοχή, όπου αμέσως μετά τη λήξη του Τρωικού πολέμου, ο αρχηγός των Αβάντων Ελεφήνωρ, μη μπορώντας να επιστρέψει στην Εύβοια, επειδή είχε σκοτώσει τον παππού του, ταξιδεύει προς τη Σικελία. Εγκαθίσταται αρχικά σε ένα νησί κοντά στη Σικελία, τον Οθρονό, από όπου όμως εκδιώκεται. Στη συνέχεια πηγαίνει στην Ήπειρο και ιδρύει την Αμαντία και τον Ωρικό.

Οι εμπορικές σχέσεις των Ευβοέων και οι επαφές με τους λαούς της Ανατολής, τους Φοίνικες, οδηγούν στην απόκτηση της γραφής. Οι ειρηνικές σχέσεις των λαών επιτρέπουν στους Ευβοείς να μάθουν το φοινικικό αλφάβητο, το οποίο στη συνέχεια προσαρμόζουν στις ανάγκες τους.

Τίτλος

Η γη πηγή ζωής, πεδίο διεκδίκησης

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Η γη αποτελεί τη βάση της οικονομίας των αγροτικών κοινωνιών. Αρχικά ο άνθρωπος κυνηγά ή συλέγει την τροφή του, ενώ σταδιακά μαθαίνει να καλλιεργεί τη γη και να εκτρέφει τα ζώα. Στη συστηματική εκμετάλλευση της γης στηρίζεται η ευημερία και η ανάπτυξη μιας κοινωνίας. Κατά τη μακράιωνη ιστορία της η Εύβοια άλλοτε υπήρξε αυτάρκης σε γεωργικά αγαθά και άλλοτε οδηγήθηκε στην εισαγωγή αγαθών από άλλες περιοχές για την κάλυψη των βασικών αναγκών των κατοίκων της. Ο έλεγχος των εύφορων εδαφών υπήρξε αιτία και για πολέμους, όπως είναι ο Ληλάντιος πόλεμος ανάμεσα στις πόλεις Χαλκίδα και Ερέτρια.

Αρχαίες πηγές δίνουν πληροφορίες για τα προϊόντα της Εύβοιας, όπως το λάδι, τα σύκα, τα αχλάδια, τα κάστανα, τα μήλα, τα ψάρια και φυσικά το κρασί.

Ο γεωργικός τρόπος ζωής επιβιώνει για χιλιετίες, μέχρι τον 18^ο αι., οπότε συντελείται η εκβιομηχάνιση των κοινωνιών.

Τίτλος

Η εξόρυξη και η διακίνηση πρώτων υλών

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Η εκμετάλλευση των πρώτων υλών αποτελεί τη βάση για την αλλαγή του βιοτικού επιπέδου και την ευημερία των ανθρώπων και των κοινοτήτων τους.

Από τα πρώτα βήματα της εξέλιξής τους οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τον λίθο για τις καθημερινές εργασίες τους (κυνήγι, τροφοπαρασκευή, χτίσιμο κ.λπ.). Σταδιακά ξεκινά η εκμετάλλευση του πηλού για την κατασκευή αγγείων και των μετάλλων για εργαλεία, όπλα και πολύτιμα αντικείμενα (κοσμήματα).

Η μεταποίηση των πρώτων υλών ευνοεί την εξειδίκευση της εργασίας, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την αύξηση της εμπορικής δραστηριότητας με άλλες περιοχές, και οδηγεί στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών.

ΑΙΘΟΥΣΑ 4 γ

Τίτλος

Ευβοϊκός, ένας ασφαλής δρόμος

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Η θάλασσα υπήρξε η πιο κατάλληλη οδός για τη μεταφορά προϊόντων, αγαθών και ανθρώπων μέχρι την ανακάλυψη του σιδηρόδρομου. Για αιώνες οι κάτοικοι του Αιγαίου χρησιμοποιούν πλοiάρια λαξευμένα από ένα και μόνο κορμό δένδρου. Με αυτά μεταφέρουν εμπορεύματα, όπως οψιανό, ήδη από την 8^η χιλιετία π.Χ. Η εξέλιξη της ναυπηγικής και η πρόοδος της αστρονομίας βοηθούν στην αύξηση των ταξιδιών μεγαλύτερων αποστάσεων σε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου.

Βασική έγνοια των ναυτικών είναι τα ασφαλή περάσματα, ένα από τα οποία είναι ο Βόρειος και ο Νότιος Ευβοϊκός κόλπος.

Από τους απάνεμους όρμους των προϊστορικών εγκαταστάσεων και τα λιμάνια των πόλεων-κρατών και της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας τα καράβια φτάνουν στο ένα και μοναδικό λιμάνι του Negroponte κατά τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους.

Τίτλος

Άγνωστες δοξασίες, πιθανές πρακτικές: η προϊστορία που αναζητούμε

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Παρά των εμπλουτισμό των γνώσεών μας κατά τον 20^ο αι. τα ερωτήματα σχετικά με την ιδεολογία των προϊστορικών κοινωνιών παραμένουν πολλά. Οι άνθρωποι απέδωσαν υπερφυσικές δυνάμεις σε καταστάσεις που δεν μπορούσαν να καταλάβουν και να ελέγξουν, όπως τα στοιχεία της φύσης και οι αρρώστιες. Τα ανασκαφικά δεδομένα από διάφορες θέσεις του ελλαδικού χώρου συνηγορούν στην άσκηση λατρευτικών πρακτικών με οικιακό χαρακτήρα κατά τη νεολιθική εποχή, ενώ ήδη από την 2 χιλιετία π.Χ. αναγνωρίζονται τα πρώτα στοιχεία για διάκριση οικιακής και επίσημης λατρείας. Η απουσία ειδικών θρησκευτικών χώρων στην Εύβοια οφείλεται στο γεγονός ότι οι λατρευτικές πρακτικές δεν άφησαν υλικά κατάλοιπα και αντισταθμίζεται από την παρουσία ευρημάτων με συμβολικό χαρακτήρα, όπως είναι τα ειδώλια, τα φυλακτά και κάποια ιδιόμορφα σκεύη.

Τίτλος

Μια πολυθεϊστική, τελετουργική θρησκεία, με πολιτικό χαρακτήρα

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Η γενικευμένη χρήση του Δωδεκάθεου εμφανίζεται στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους και σταδιακά παγιώνεται. Οι θρησκευτικές πρακτικές τελούνται σε δημόσια και οικιακά ιερά, με στόχο την εύνοια των θεών τόσο για τους πολίτες, όσο και για τις ίδιες τις πόλεις-κράτη. Κάθε πόλη είχε διαμορφώσει ένα ειδικό θρησκευτικό ημερολόγιο και επέλεγε τους θεούς που θα λάτρευε. Στην Εύβοια και τη Σκύρο αποδιδόταν λατρεία για τους θεούς του Ολύμπου, τις Χθόνιες θεότητες και τους

ήρωες, και είναι γνωστές, τόσο από τα αρχαιολογικά ευρήματα, όσο και από τις γραπτές πηγές, πολλές γιορτές αφιερωμένες σε αυτούς. Ειδική βαρύτητα δινόταν στη λατρεία των πολιούχων θεών, όπως του Δία στη Χαλκίδα και του Απόλλωνα στην Ερέτρια. Οι τελετές πραγματοποιούνταν με θυσίες, υγρές προσφορές και προσευχές.

Τίτλος

Θρησκευτικός συγκρητισμός σε μια κοινωνία που αλλάζει

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου και την κυριαρχία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στη συνέχεια, η εξάπλωση του ελληνισμού και η συνάντησή του με τους πολιτισμούς της Ανατολής οδηγεί στην εισαγωγή νέων θεοτήτων στα τοπικά πάνθεα. Το φαινόμενο ονομάζεται «θρησκευτικός συγκρητισμός» και αφορά στην εξομοίωση θεοτήτων με παρόμοια χαρακτηριστικά. Ένας μεγάλος και δυνατός κόσμος διαμορφώνεται στη Μεσόγειο δημιουργώντας αίσθημα ενότητας, που ενισχύεται από τη λατρεία του βασιλιά-αυτοκράτορα και τη θεοποίηση θνητών με στόχο την πολιτική και πολιτισμική ομογενοποίηση. Στην Εύβοια και τη Σκύρο αναγνωρίζονται εισαγωγές θεοτήτων τόσο από την Αίγυπτο όσο και από την Ασσυρία.

Τίτλος

Η επικράτηση της μονοθεϊστικής θρησκείας

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Οι παλαιοχριστιανικοί ναοί που έχουν μέχρι σήμερα εντοπιστεί και ερευνηθεί στην Εύβοια είναι λίγοι κατ' αναλογία με το μέγεθος του νησιού. Μετά το 10ο αιώνα ιδρύονται μεγάλες μονές, που εντάσσονται στην σφαίρα επιρροής του αυτοκρατορικού καθιδρύματος της μονής του Οσίου Λουκά. Σημαντικές μορφές την εποχής συνδέονται με το νησί (Όσιος Νίκων ο Μετανοείται, Όσιος Χριστόδουλος), ενώ ο άγιος Νικόλαος ο Σικελιώτης εγκαινιάζει μια μακρά παράδοση ιδιαίτερης τιμής σε τοπικούς αγίους που καταλήγουν στην Εύβοια μετά από περιπλάνησή τους στον χώρο της ανατολικής Μεσογείου. Τη λατινική κατάκτηση ακολουθούν Λατίνοι ιεράρχες και μοναχικά τάγματα. Το Negroponte γίνεται έδρα του Λατίνου Πατριάρχη και ο ναός του Αγίου Μάρκου κεντρικό σημείο αναφοράς της πόλης. Στην ύπαιθρο ανεγείρονται μικροί ναοί στον αρχιτεκτονικό τύπο του σταυρεπίστεγου. Στα τέλη του 13^{ου} αιώνα στην περιοχή Κύμης – Αυλωναρίου δραστηριοποιείται ένα εργαστήριο ζωγραφικής στο οποίο διαπιστώνονται επιδράσεις από την δυτική τέχνη.

Κατά την Οθωμανική περίοδο ανεγείρονται μουσουλμανικά τεμένη και καθιδρύματα κυρίως στην πόλη του Egriboz, από τα οποία σήμερα σώζεται μόνο το Εμίρ Ζαδέ. Ταυτόχρονα, μετά τον 16^ο αιώνα ιδρύονται ή ανακαινίζονται μεγάλες μονές με σημαντική ακίνητη περιουσία.

Μήνυμα

Η διαμόρφωση σε ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές κοινών αναγνωρίσιμων κωδίκων υλικού πολιτισμού που οδηγεί στην αναγνώριση πολιτισμικών ζωνών.

Περιεχόμενο (Κείμενα Εργασίας)

Η διαμόρφωση σε ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές κοινών αναγνωρίσιμων κωδίκων υλικού πολιτισμού οδηγεί σε ισχυρούς και αναγνωρίσιμους «κώδικες επικοινωνίας». Ευρήματα από διάφορα μέρη της Μεσογείου που έχουν εντοπιστεί σε πολλές θέσεις της Εύβοιας, από τα Προϊστορικά ως και τα Οθωμανικά χρόνια, μαρτυρούν διαφορετικές κάθε φορά σχέσεις και επαφές που σχετίζονται άμεσα με κοινωνικούς, οικονομικούς και κυρίως πολιτικούς λόγους και εντάσσουν την Εύβοια κατά περίπτωση σε ευρύτερες πολιτιστικές ενότητες.

Παράρτημα Γ: Βιβλιογραφία

Μουσειολογική τεκμηρίωση

Γαλανίδου Ν. & Dommasnes, L.V., (επιμ.), *Μιλώντας στα παιδιά για το παρελθόν. Μια διεπιστημονική προσέγγιση*. Εκδόσεις Καλειδοσκόπειο, Αθήνα, 2012.

Νικονάκου Ν. & Κασβίκης, Κ., (επιμ.), *Εκπαιδευτικά Ταξίδια στο Χρόνο. Εμπειρίες και Ερμηνείες του Παρελθόντος*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2008.

Χουρμουζιάδη Α., *Το Ελληνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ο Εκθέτης, το Έκθεμα, ο Επισκέπτης*. Εκδόσεις Βάνια, Θεσ/νίκη, 2006.

Arsenault S., “Vers une nouvelle typologie des expositions archéologiques”, *Muséologie, Les Cahiers d'études supérieures*, UQAM Institut du Patrimoine, Université de Québec, vol.1, n° 1, 2005, p. 11-25.

Black G., *Το Ελκυστικό Μουσείο. Μουσεία και Επισκέπτες*. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2009 [*The Engaging Museum. Developing Museums for Visitor Involvement*, Routledge, London & New York 2005].

Crowther D., “Archaeology, Material Culture and Museums”, in Pearce, S.-M. (dir), *Museum Studies in Material Culture*, Leicester University Press, 1989, p.35-46.

Davallon, J., *L'exposition à l'œuvre. Stratégies de communication et médiation symbolique*. Éditions L'Harmattan, Paris, 1999.

Flon E., *La patrimonialisation de l'archéologie : La mise en scène des vestiges dans l'exposition*. Thèse de doctorat de l'Université d'Avignon, 2005.

Hodder I., *Διαβάζοντας το Παρελθόν. Τρέχουσες Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις στην Αρχαιολογία*. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα, 2002 [*Reading the Past*. Cambridge University Press, Cambridge, 1986, 1991].

Koutsoukou M., “Du temps de la Préhistoire à ses représentations muséales”. Actes du colloque *MuséoMuséum*, Paris, Muséum national d' Histoire naturelle, 2012.

Lucas G., « Time and archaeological archive », *Rethinking History*, 14 (3), 2010, p. 343-359.

Olivier L. « The past of the present. Archaeological memory and time », *Archaeological Dialogues*, 10 (2), 2004, p. 204-213.

Renfrew C., et Bahn, P., *Archaeology. The key concepts*. London. Routledge, 2005.

Simonetti C., “Between the vertical and the horizontal : Time and space in archaeology”, *History of the Human Sciences*, 26 (I), 2013, p. 91-110.

Swain H., *An Introduction to Museum Archeology*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Αρχαιολογική τεκμηρίωση

Ανδρειωμένου Α., “Εκ της συλλογής Αλεξάνδρου Οικονόμου”, ΑΕ 1974, 224-243.

Ανδρειωμένου Α.Κ., “Ερευναι και τυχαία ευρήματα εν τη πόλει και τη επαρχία Χαλκίδος”, ΑΔ 27 Α, 1972, 170-184.

Ανδρειωμένου Α.Κ. “Πρωτογεωμετρικά αγγεία εκ Χαλκίδος”, Χαριστήριον εις Αναστάσιον Κ. Ορλάνδον, vol. II, 1966, 248–269.

Ανδρειωμένου Α.Κ., “Ψηφιδωτά εν Χαλκίδι”, ΑΕ 1953-54, 303-313.

Ανδρειωμένου Α.Κ., “Εκ του πρωίμου κεραμεικού εργαστηρίου της Χαλκίδος (11ος - 8ος π.Χ. αι.)”, Φίλια Έπη. Εισ Γ, Μυλωνά. Αθήνα 1987, 71-98.

Βρανόπουλος Ε., “Η πόλις της Χαλκίδος κατά την Ελληνιστικήν περίοδον”. ΑΕΜ 19, 1974, 97-110.

Βρανόπουλος Ε., “Ελληνιστική Χαλκίς: συμβολή εις την ιστορίαν των ελληνιστικών χρόνων της Χαλκίδος”, Αθήνα, 1972.

Βρανόπουλος Ε., “Χαλκίδα Ρωμαιοκρατούμενη”, ΑΕΜ 21, 1977, 61-73.

Γιαννακόπουλος Ν., *Θεσμοί και λειτουργία των πόλεων της Εύβοιας: κατά τους ελληνιστικούς και τους αυτοκρατορικούς χρόνους*. Θεσσαλονίκη 2012.

Δεσπίνης Γ.Ι. “Αττικοί επιτύμβιοι ναῖσκοι του 4^{ου} αι. π.Χ. μια πρώτη προσέγγιση”, Δ. Δαμάσκος (επιμ.) *Αρχαία Ελληνική Γλυπτική, Αφιέρωμα στη μνήμη του γλύπτη Στέλιου Τριάντη, Μουσείο Μπενάκη, 1^ο παράρτημα*, Αθήνα 2002, 209-231.

Εμμανουήλ Μ. *Οι Τοιχογραφίες του Αγίου Δημητρίου στο Μακρυχώρι και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στον Οξύλιθο της Ευβοίας*, Εταιρεία Ευβοικών Σπουδών, Αθήνα, 1991.

Θέμελης Π.Γ., “Η επιγραφή IG, XII, 9, 907 από τη Χαλκίδα”, ΑΕΜ 24, 1981-82, 219-242.

Θέμελης Π.Γ., “Ειδήσεις εξ Ευβοίας. Α) Μυκηναϊκά Ερέτριας. Β) Γεωμετρικά Χαλκίδος. Νέα Λάμψακος Χαλκίδος”, ΑΑΑ 2, 1969, 26-29, 163-165.

Θεοχάρης Δ.Ρ., “Εκ της προϊστορίας της Ευβοίας και της Σκύρου”, ΑΕΜ 6, 1959, 279-328.

Θεοχάρης Δ.Ρ., “Προϊστορικά έρευνάι εν Σκύρω και Εύβοια”, ΑΕ 1945-1947, 1-12.

Καββαδίας Π. “Αγωνιστική επιγραφή εκ Χαλκίδος”, ΑΕ 1897, 195

Καλλιγιάς Π.Γ., “Η αρχαία πόλη της Χαλκίδας Ι”, Αρχαιολογία 3, 1982, 65-69.

Καλλιγιάς Π.Γ., “Η αρχαία πόλη της Χαλκίδας ΙΙ”, Αρχαιολογία 4, 1982, 53-57.

Καλλιγιάς Π.: “Αρχαίοι Ευβοϊκοί μύθοι”, ΑΑΧ 1, 1986, 103-108.

Καλλιγιάς Π.Γ., “Η πρώιμη αρχαία Χαλκίδα”, ΑΑΧ 3, 1988-89, 88-105.

Καλλιγιάς Π.Γ., “Θεσσαλία και Εύβοια κατά την πρώιμη εποχή του σιδήρου (11ος-9ος αι. π.Χ.)”. Στο Διεθνές Συνέδριο για την αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη, Αθήνα 1992, 298-307.

Καλογεροπούλου, Α., “Δείγματα άγνωστου κεραμεικού εργαστηρίου στη Σκύρο του 7^{ου} π.Χ. αι.”, ΑΣΑtene 45, 1983, 137-151.

Καραπασχαλίδου Α., “Κτίριο της Ελληνιστικής εποχής από την Χαλκίδα”, ΑΕΜ 26, 1984-85, 271-290.

Καραπασχαλίδου Α., *Ρωμαϊκά γλυπτά από τη Χαλκίδα*. Χαλκίδα 1990.

Καραπασχαλίδου Α., *Μυκηναϊκός τάφος* (Έξω Παναγίτσα). Χαλκίδα 2000.

Καραπασχαλίδου Α., Χαλκίδα. *Οικόπεδα Δημ. Αναγνωστοπούλου και Ε. Σωτήρχου*, Χαλκίδα 2006.

Καραπασχαλίδου Α., *Η θρυλική Αρέθουσα*. Χαλκίδα 2007

Κατάκης Σ.Ε., Φιλημάτιον Τερεντία χρηστή χαίρε. Darstellungen der Isis und mit ihrem Kult verbundener Personen auf Euböa. AM 112, 1997, 317-334.

Κατάκης Σ.Ε., “Σαρκοφάγοι ρωμαϊκών χρόνων από την Εύβοια”, AAA XXXII-XXXIV, 1999-2001, 181-194.

Κοντολέων Ν.Μ., “Οι Αειναύται της Ερέτριας”, ΑΕ 1963, 1-45

Κουρουγιώτης Κ., “Επιγραφαί Χαλκίδος και Ερετρίας”, ΑΕ 1899, 133-148.

Κούρου Ν. 1990-1991: “Εύβοια και Ανατολική Μεσόγειος στις αρχές της 1ης χιλιετίας π.Χ. (ή το προοίμιο της εμφάνισης του ελληνικού αλφαβήτου)”, ΑΕΜ ΚΘ΄, 1990-1991, 237-279.

Κουτσουφλάκης Γ., Αργύρη Ξ., Παπαδοπούλου Χρ. και Σαπουντζής Γ., “Υποβρύχια αναγνωριστική έρευνα στο Νότιο Ευβοϊκό (2006-2008)”, *Ενάλια* 11, 2012, 40-69.

Κυπαρίσση-Αποστολικά Αικ.: “Σπήλαια και σπηλαιοπεριβάλλον [Εύβοια και Στερεά Ελλάδα, Γεωλογία –Παλαιοντολογία - Σπηλαιοπεριβάλλον]”, στο Βλαχόπουλος (επιμ.) *Εύβοια και Στερεά Ελλάδα*, Αθήνα, 2008, 24-41.

Κωνσταντίνου Ι.Κ., “Άγαλμα καθημένης θεάς (Μουσείο Χαλκίδας)”, ΑΕ 1953-54, 30-40.

Μαλτέζου Χ.Α., Χ.Ε. Παπακώστα (Επιμ.) Βενετία - Εύβοια, από τον Εγριπο στο Νέγροποντε. Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου, Χαλκίδα, 12-14 Νοεμβρίου 2004, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών. Αθήνα, Βενετία, Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, 2006.

Μάτσας Ι.Α., “Επιγραφαί Χαλκίδος”, Αθηνά 5, 1893, 486-488.

Μάτσας Ι.Α., “Επιγραφαί Ευβοίας”, Αθηνά 11, 1899, 265

Ματθαίου Α.Π., “Αρχαϊκή επιγραφή Ευβοίας”, Στο Μ.Β. Chatzopoulos - Β. Philakakou (eds), *Φωνής χαρακτήρ εθνικός, Actes du Ve congrès international de dialectologie grecque (Athens, 28-30 September 2006)*. Μελετήματα suppl. Αθήνα 2007, 161-168.

Μαυρίδης Φ. – Tankosić Ž.: “Σπήλαιο Αγίας Τριάδας Καρύστου. Οι έρευνες των ετών 2007-2008” στο *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας. 3. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (Βόλος 12.3 – 15.3.2009)*, Τόμος II , Βόλος, 2012, 797-809.

Μοσχονάς Ν.Γ. (2006) “Εύριπος, κέντρο βενετικού εμπορίου” Στο Μαλτέζου Χ.Α., Χ.Ε. Παπακώστα (Επιμ.) Βενετία - Εύβοια, από τον Εγριπο στο Νέγροποντε. Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου, Χαλκίδα, 12-14 Νοεμβρίου 2004, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών. Αθήνα, Βενετία, Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, 2006, 157-171.

Μπουκάρας Κ.Π., Ευρήματα από την παρακολούθηση των εργασιών εγκατάστασης αποχετευτικού δικτύου στη Χαλκίδα. AAX 5(2003):151-152.

Μπουκάρας Κ.: “Οικισμός της Εποχής του Χαλκού στη Μαγούλα Αλιβερίου”, στο *Πρακτικά Διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου Ένα νησί μεταξύ δύο κόσμων. Η αρχαιολογική έρευνα στην Εύβοια. Προϊστορικοί έως βυζαντινοί χρόνοι (Ερέτρια, 12-14/7/13)*.

Νικολόπουλος Β.: “Η βόρεια Εύβοια στην περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου και ο ρόλος της Αιδηψού”, στο *Πρακτικά Β΄ Διεπιστημονικού Συμποσίου Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου (Λαμία, 26-29 Σεπ.1999)*, Αθήνα, 2003, 351-368.

Νικολόπουλος Β.: *Αιδηψός*, Αθήνα, 2004.

Ντάφη Ε. και Σκαρτσή Σ.Σ., “Βυζαντινή κεραμική από τις ανασκαφές στις εγκαταστάσεις του ατμοηλεκτρικού σταθμού (ΑΗΣ) της ΔΕΗ Αλιβερίου, στην Εύβοια (4^{ος} – 18^{ος} αι.)”, 4^ο Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Βόλος, 15 – 18 Μαρτίου 2012, Πρακτικά, 639-648.

Παπαβασιλείου Γ.Α., “Αγωνιστική επιγραφή εκ Χαλκίδος”, Αθηνά 9, 1897, 449-455, 491.

Παπαβασιλείου Γ.Α., “Ιερών Διοσκούρων Καβείρων παρά την Χαλκίδα”, ΠΑΕ 29, 1912, 145-153.

Παπαβασιλείου Γ.Α., “Περί των εν Ευβοία Αρχαίων τάφων”, Αθήνα 1910.

Παπαβασιλείου Γ. – Φιλαδελφέως Α., “Ευρήματα εκ Χαλκίδος”, ΑΕ 1907, 65-90.

Παπαβασιλείου Γ.Α. Ευβοϊκά. “Α΄ Επιγραφαί Ευβοίας, Β΄ Τοπωνυμιαί αρχαία και νυν έτι σωζόμεναι, Γ΄ Ελέγχου Έλεγχος”, ΑΕ 1905, 1-36.

Παπαδάκης Ν., “Το μεσαιωνικό τείχος της Χαλκίδας”, ΑΕΜ 20, 1975, 277-318.

Παπαδία-Λάλα Α. “Κοινωνική οργάνωση και αστική κοινότητα στην Εύβοια κατά τη βενετική περίοδο (1390-1470)”, στο Μαλτέζου Χ.Α., Χ.Ε. Παπακώστα (Επιμ.) Βενετία - Εύβοια, από τον Εγριπο στο Νέγροποντε. Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου, Χαλκίδα, 12-14 Νοεμβρίου 2004, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών. Αθήνα, Βενετία, Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, 2006, 27-40.

Πασχαλίδης Κ.: “Άγνωστος μυκηναϊκός θησαυρός από τους Ανδρωνιάνους Ευβοίας στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Νέα στοιχεία για τη μεταλλοτεχνία της Μυκηναϊκής Ευβοίας”, Το Μουσείον 5, 2004, 29-44.

Πετράκος Β.Χ., “Επιγραφαί Ευβοίας”, ΑΔ 29Α, 1973-1974, 100-103.

Ριτσώνης Α., *Στεφάνος Θαλλού Χρυσούς*. Αθήνα 2001

Ριτσώνης Α., “Χρυσός Στέφανος από τη Χαλκίδα”. *AAX* 4, 1997, 13-14.

Σαββίδης Α.Γ.Κ, “Η Εύβοια κατά τα τέλη του ΙΒ΄ - αρχές του ΙΓ΄ αι. μ.Χ.”, *ΑΕΜ* 24, 1981-1982, 313-323.

Σαλλιώρα-Οικονομάκου Μ., “Τμήμα νεκροταφείου της αρχαίας Χαλκίδας”, *ΑΕ* 138, 1999, 219-239.

Σάμψων Α.Α., “Εκ της προϊστορικής Ευβοίας”, *ΑΕ* 1974, 5-15.

Σάμψων Α., Συμβολή στην τοπογραφία της αρχαίας Χαλκίδος. Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών. Χαλκίδα 1976.

Σάμψων Α., “Το κοροπ्लाστικό εργαστήριο της Χαλκίδας”, *ΑΕ* 1980, 136-160.

Σάμψων Α., “Η Νεολιθική και ΠΕΙ στην Εύβοια”, *ΑΕΜ* 24, 1980.

Σάμψων Α., *Μάνικα: Μια Πρωτοελλαδική πόλη στη Χαλκίδα*, Αθήνα, 1985.

Σάμψων Α., “Αρχαία Χαλκίδα Ι, Τοπογραφία – Ρυμοτομία”, *AAX* 1, 1986, 7-66.

Σάμψων Α., “Ένα κεραμεικό εργαστήριο στη Χαλκίδα της ρωμαιοκρατίας”, *AAX* 2, 1987, 73-132.

Σάμψων Α., *Μάνικα ΙΙ. Ο οικισμός και το νεκροταφείο*, Αθήνα, 1988.

Σάμψων Α., *Καλογερόβρυση. Ένας οικισμός της Πρώιμης και Μέσης Χαλκοκρατίας στα Φύλλα της Εύβοιας*, Αθήνα, 1993.

Σάμψων Α., *Σκοτεινή Θαρρουνιών: Το σπήλαιο, ο οικισμός και το νεκροταφείο*, Αθήνα, 1993.

Σαπουνά-Σακελλαράκη Ε., “Από την Εύβοια και τη Σκύρο”, *ΑΑΑ* 19, 1986. 30-35.

Σαπουνά-Σακελλαράκη Ε. 1995, *Χαλκίς. Ιστορία, τοπογραφία και Μουσείο*, Αθήνα, 1995

Σαπουνά-Σακελλαράκη Ε., “Χαλκίδα”, στο Βλαχόπουλος Α. (επιμ.): *Αρχαιολογία. Εύβοια & Στερεά Ελλάδα*, Αθήνα, 2008, 62-67.

Σκούρας Θ.Ι., “Οχυρώσεις στην Εύβοια”, *ΑΕΜ* 20, 1975, 327-400.

Στεφανής Ι.Ε., “Ο Ευβοϊκός νόμος για τη μίσθωση των Διονυσιακών τεχνιτών (IG XII 9, 207)”, *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλ. Σχολής του Αριστ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 22, 1984, 501-564.

Τριανταφυλλόπουλος Δ.Δ. “Χριστιανική και μεσαιωνική Χαλκίδα: ανασκόπηση της νεώτερης αρχαιολογικής έρευνας”, στο *Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Η πόλη της Χαλκίδας»*, Χαλκίδα, 24-27 Σεπτεμβρίου 1987. Αθήνα, Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών 1990, 165-170.

Τσούρτη Η., “Η Εύβοια μέσα από τα νομίσματά της. Η μαρτυρία των Θησαυρών”, *Οβολός* 3, Αθήνα 1999.

Τσούρτη Η. – Χ. Παπαγεωργιάδου, “Ρωμαϊκός "θησαυρός" από την Εύβοια”, στο Α. Π. Τζαμαλής, (επιμ.), *Μνήμη Martin Jessop Price*, Αθήνα 1996, 161-172.

Χαραλαμπίδου Ξ., *Ωρωπός και Εύβοια κατά την Αρχαϊκή Εποχή (700 π.Χ. - αρχές του 5ου αι. π.Χ.). Η μελέτη της τροχήλατης κεραμικής και των*

στρωματογραφικών δεδομένων από τον Ωρωπό. Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2009.

Χατζηδημητρίου Α., “Ερυθρόμορφος χους από το Μουσείο Χαλκίδας”, *Αρχαιογνωσία* 10, 1999-2000, 163-177.

Χατζηδημητρίου Α., “Μολύβδινο ανάγλυφο έλασμα με παράσταση Ηρακλή. Η χρήση του μολύβδου στην Εύβοια”, *ΑΔ* 54Α 1999, 215-228.

Χατζηκώστας Γεώργιος Δ.Α. “Η Χαλκίς κατά τον 12 αιώνα (βάσει της μαρτυρίας Μιχαήλ Ακομινάτου)”, *ΑΕΜ* 6, 1959, 180-193.

Χωρέμης Α. Κ., “Ιδιότυπα αγγεία από τα ελληνιστικά νεκροταφεία της Χαλκίδας”, *Ε΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική*. Αθήνα 2000, 357-360.

Χωρέμης Α.: “Θαλαμοειδής μυκηναϊκός τάφος εις Παναγίτσαν Χαλκίδος”, *ΑΕΜ* 18, 1972, 45-68.

Χωρέμης Α., “Μικίων Καλός”, *Στήλη, Τόμος εις μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος*, Αθήνα 1980, 551-555.

Arjona Perez M., *Cultos y Santuarios de los Eubeos: Periodos Geometrico y Arcaico*. Unpublished PhD Thesis, University of Zaragoza (Spain) and Thessaly (Greece), 2008.

Arjona Perez M., “Tres santuarios liminales de Eubea”, *Saldvie* 7, 2007, 29-69.

Andreiomenou A.K., "Skyphoi de l'atelier de Chalcis (fin Xè - fin VIIIè s. av. J.-C.)", BCH 108, 1984, 37-69.

Andreiomenou A.K., "Skyphoi de l'atelier de Chalcis (fin Xè - fin VIIIè s. av. J.-C.) II." BCH 109, 1985, 49-75.

Andreiomenou A., "Pottery from the workshop of Chalcis (9th to 8th centuries BC): large closed vases", In D. Evelyn et alii (ed.), *Minotaur and Centaur. Studies in Archaeology of Crete and Euboea presented to Mervyn Popham*. Oxford 1996, 111-121.

Armstrong P., "Byzantine Thebes: Excavations on the Kadmeia, 1980", *ABSA* 88, 1993, 295-335.

Babelon J., "Hera et Chalcis", *Revue de Numismatique* 1946, 1-6.

Bakhuizen S.C., "The two citadels of Chalcis on Euboea", *AAA V-1*, 1972, 134-146.

Bakhuizen S.C., *Salganeus and the Fortifications on its Mountains*. Groningen 1970.

Bakhuizen S.C., *Chalcis-in-Euboea, Iron and Chalcidians Abroad*. Leiden 1976.

Bakhuizen S.C., "Le nom de Chalcis et la colonisation chalcidienne", In *Nouvelle contribution à l'étude de la société et de la colonisation eubéennes*, Cahiers du Centre Jean Bérard 6. Naples 1981, 161-174.

Beschi L. "Un nuovotema della scultura funeraria attica", Στήλη, Τόμος εις μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος, Αθήνα 1980, 463-472.

Bradeen D.W., *A History of Chalcis to 338 BC*. Unpublished PhD thesis, University of Cincinnati 1943.

- Brunt P.A., Athenian settlements abroad in the fifth century B.C. In *Ancient Society and Institutions. Studies presented to Victor Ehrenberg on his 75th Birthday*. Oxford 1966, 71-92.
- Chidiroglou M., 2008. "Karystian marble trade in Roman Mediterranean region. An overview of old and new data", στο *XVII International Congress of Classical Archaeology, AIAC*, Πώμη, 22 -26.
- Chidiroglou M., 2011. "Attic Black Figure Vases from the Ancient Cemeteries of Karystos", στο Rupp D.W., Tomlinson J.E. (επιμ.), *Euboea and Athens: Proceedings of a Colloquium in Memory of Malcolm B. Wallace*, Athens 26-27 June 2009, 37 Publications of the Canadian Institute in Greece, no. 6, 149-170.
- Crielaard J.-P., "Ναυσικλειτή Εύβοια: Socio-Economic Aspects of Euboian Trade and Colonization", *AEM* 30, 1992-1993, 45-54.
- Crielaard J.-P., "How the West was won: Euboeans vs. Phoenicians", *Hamburger Beiträge zur Archäologie* 19/20, 1992/1993, 235-264.
- Cullen T. – Talalay L. – Keller D. – Karimali L. – Farrand W., *The Prehistory of the Paximadhi Peninsula, Euboea*, Philadelphia, 2012.
- De Salvo L., "Le origini del koinon dei Calcidesi di Tracia", *Athenaeum* 46, 1968, 47-53.
- Ducrey P. – Knoepfler D. – Fachard S. 2004, *Ερέτρια. Οδηγός της αρχαίας πόλης*, Αθήνα, 2004.
- Dunn A., "The rise and fall of towns, loci of maritime traffic, and silk-production: the problem of Thisvi- Kastorion", στο Jeffreys, E. (επιμ.), *Byzantine style, Religion and Civilization. In honour of Sir Steven Runciman* (Cambridge), 2006, 38-71.
- Erleben E., "Die Kleruchien auf Euböa und Lesbos und die Methoden des Attischen Herrschaft im 5. Jh.", *Klio* 57, 1972, 83-100.

Evely D. (επιμ.), *Lefkandi IV: The Bronze Age: The Late Helladic IIIC Settlement at Xeropolis*, BSA Suppl. 39, London, 2006.

Figueira T.J., "Khalkis and Marathon", στο Kostas Buraselis (επιμ.), *Marathon. The battle and the ancient deme*. Athens 2010, 185-202.

Franke P.R., "Leontinische ΦΥΓΑΔΕΣ in Chalkis? Ein Hortfund sizilischer Bronzemünzen des 5. Jahrhunderts v.Chr. aus Euböia", *AA* 81, 1966, 395-407.

Fuchs W., "Zur Rekonstruktion einer weiblichen Sitzstatue in Chalkis", *JbBerlMus* 8, 1966, 32-49.

Georgopoulou, M., *Venice's Mediterranean Colonies, Architecture and Urbanism*, Cambridge Mass. 2001.

Goette H.R., 1994. "Der sog. römische Tempel von Karystos. Ein Mausoleum der Kaiserzeit", *AM* 109, 259-300.

Günsenin, N., "L'épave de Çamaltı Burnu II (île de Marmara, Proconnèse): résultats des campagnes 2001-2002", *Anatolia Antiqua* 11, 2003, 361-378.

Hankey V., "Late Helladic tombs at Chalkis", *BSA* 47, 1952, 49-95.

Jacobsen T.W., "Obsidian in Euböea", *BSA* 61, 1966, 107.

Jones, R.E., *Greek and Cypriot pottery: a review of scientific studies*, Fitch Laboratory Occasional Paper 1, British School at Athens. Athens, 1986.

Joubin A. – Wilhelm A., "Inscriptions de Chalcis", *BCH* 16, 1892, 90-121.

Kasatkina N.A., "Athenian colonies in Euböea", *Vestnik Leningradskogo Universiteta* 8, 1983, 99-102.

Kalligas P.G., "Early Euboean ship building", στο Η.Ε. Tzalas (επιμ.), 2nd International Symposium on Ship Construction in Antiquity, Delphi 27 - 29 August 1987. Proceedings. Athens 1990, 77-83.

Keller D.R., *Archaeological Survey in Southern Euboea, Greece: A Reconstruction of Human Activity from Neolithic Times through the Byzantine Period*, [αδημοσίευτη Διδ. διατριβή] Indiana, 1985.

Koder J., *Negroponte. Untersuchungen zur Topographie und Siedlungsgeschichte der Insel Euboia während der Zeit der Venezianerherrschaft*. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973.

Koder, J. and F. Hild. *Tabula Imperii Byzantini 1: Hellas und Thessalia*. Wien, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1976.

Knopfler D., "Le calendrier des Chalcidiens de Thrace. Essai de mise au point sur la liste et l'ordre des mois eubéens", *Journal des Savants*, janvier-juin 1989, 23-59.

Knoepfler D. "Contributions à l'épigraphie de Chalcis III. Décrets fédéraux et décrets municipaux au IIe siècle av. J.-C.", *BCH* 114, 1990, 473-498.

Knoepfler D., "Contributions à l'épigraphie de Chalcis. II. Les couronnes de Théoklès, fils de Pausanias", *BCH* 103, 1979, 165-188.

Kolbe W. "Zum Dekret über Chalkis", *Hermes* 51, 1916, 479-480.

Kontogiannis, N.D. "Euripos – Negroponte – Eğriboz: Material Culture and Historical Topography of Chalcis from Byzantium to the End of the Ottoman Rule", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 62, 2012, 29-56.

Kosma M., "New early Cycladic figurine at Nea Styra", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 10.3, 2010, 29-36.

Kosma M. "The Princess of Lefkandi" στο N. Stampolidis (with the collaboration of M. Giannopoulou) [επιμ.], *Princesses of the Mediterranean in the Dawn of History*, Athens 2012, 58-69

Kosma M., "Lefkandi and the era of transition", στο J. Aruz, S.B. Graff και Y. Rakic, *Assyria to Iberia at the dawn of the classical Age*. New York, The Metropolitan Museum of Art, 2014, 32-37.

Kosso P., "Athenian Cleruchies", στο P. Kosso (επιμ.), *Knowing the Past. Philosophical Issues of History and Archaeology*. New York 2001, 113-135.

Koumanoudi M., "*Contra deum, Jus et Justitiam*. The Trial of Bartolomeo Querini, Bailo and Capitano of Negroponte (14th c.)". Στο Ch.A. Maltezos & P. Schreiner (επιμ.) *Bisanzio, Venezia e il mondo franco-greco (XIII-XV secolo)*. *Atti del Colloquio Internazionale, Venezia, 1-2 dicembre 2000*, Venezia, Istituto Ellenico di studi Bizantini e Postbizantini di Venezia, 2002, 235-287.

Koumoussi A., *Les Peintures murales de la Transfiguration de Pyrgi et de Sainte-Thècle en Eubée: rapports avec l'art occidental*, Athènes, Université Nationale d'Athènes, Faculté des Lettres, 1987.

Lambert, R. *Beloved and God: the story of Hadrian and Antinous*. London, Phoenix Giants, 1997.

Lazzarini L., Antonelli F., Cancelliere S. (et alii), "Marmor Chalcidicum (Fior di Pesco). Source, history of use and scientific characterization", στο L. Lazzarini (επιμ.), *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone, ASMOSIA VI, Proceedings of the sixth International Conference, Venice, June 15-18 2000*. Padova 2002, 233-240.

Lazzarini L., S. Cancelliere, "Characterisation of the white marble of two unpublished ancient Roman quarries on the Islands of Fourni and Skyros (Greece)", *Periodico di Mineralogia* 69.1, 2000, 49-62.

Lemos I.S. - Hatcher H., "Protogeometric Skyros and Euboea", *OJA* 5, 1986, 323-337.

- Louis R. "Malédiction funéraires grecques", *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 122e année, N. 2, 1978, 241-289.
- Mac Donald C., "The significance of the 'Boeotian League/Chalkis' silver issue", *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 37-38, 1987-1988, 23-29.
- Manfredini M., "La cleruchia ateniese in Calcide", *Studi classici e orientali* 17, 1968, 199-212.
- Mattingly H.B., "The Athenian decree for Chalcis (IG 1/2.40)", *The Classical Quarterly* 52.1, 2002, 377-379.
- Mavridis F. - Tankosić Ž., "The Ayia Triadha cave, southern Euboea: finds and implications of the earliest human habitation in the area (a preliminary report)", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 9-2, 2009, 47-59.
- Miller S.G., "Drinking uncut wine... to death. Unpublished Greek epigram for a youth from Ephesus", *The Ancient World* 2, 1979, 29-30.
- Ostwald M., "Athens and Chalkis: a Study in Imperial Control", *JHS* 122, 2002, 134-143.
- Palaima T.A., "Maritime Matters in the Linear B Tablets", στο R. Laffineur, L. Bosch (επιμ.), *Thalassa. L'Egee préhistorique et la mer Actes de la 3e Rencontre egeenne internationale de l'Université de Liege, Station de recherches sous-marines et océanographiques (Calvi, Corse, 23-25 avril 1990)*, *Aegaeum* 7, Athenes, 1991, 273-310.
- Palaima T.A., "Euboea, Athens, Thebes and Kadmos: The Implications of the Linear B", στο D.W. Rupp, J.E. Tomlinson (επιμ.), *Euboea and Athens. Proceedings of a Colloquium in Memory of Malcolm B. Wallace, (Athens 26-27 June 2009)*, Athens, 2011, 53-76.

Paschalidis K., "Euboea at the crossroads of the metal trade: The Aegean and the Black Sea in the Late Bronze Age", στο I. Galanaki, H. Tomas, Y. Galanakis, *Between the Aegean and the Baltic Seas. Prehistory across borders. Proceedings of the International Conference "Bronze and Early Iron Age Interconnections and Contemporary Developments between the Aegean and the Regions of the Balkan Peninsula, Central and Northern Europe"*, (University of Zagreb, 11-14 April 2005), *Aegaeum* 27, Athenes, 2007, 433-445.

Piteros C. – Olivier J.-P. – Melena J.L., "Les inscriptions en lineaire B des nodules de Thebes (1982): La fouille, les documents, les possibilités d'interprétation", *BCH* 114, 1990, 103–184.

Picard O., *Chalcis et la Confédération eubéenne. Etude de numismatique et d'histoire (IVe - Ier siècle)*. Athens - Paris 1979.

Popham M.R. – Sackett L.H., *Excavations at Lefkandi, Euboea, 1964/1966. A Preliminary Report*, London, 1968.

Popham M.R. – Sackett L.H. – Themelis P.G., *Lefkandi I, The Iron Age*, BSA Suppl. Vol. 11, London, 1980.

Popham M.R. – Touloupa E. – Sackett, L.H., "Further Excavations at Lefkandi, 1981", *BSA* 77, 1982, 213-248.

Popham M.R. – Lemos I. S., *Lefkandi III: the Toumba Cemetery. The Excavations of 1981, 1984, 1986 and 1992-4*, BSA Suppl. vol. 29, Oxford, 1996.

Raubitschek A., "Greek inscriptions. The Athenian property on Euboea", *Hesperia* 12, 1943, 28-34.

Reber K, Schmid S.G. "Zur Wasserversorgung von Chalkis (Euboea) I. Die Wasseleitung von Ano Kambia nach Kato Steni", *AM* 115, 2000, 359-387.

Sackett L.H. - Hankey V. – Howell R.J. - Jacobson T.W. - Popham M.R, “Prehistoric Euboea: Contributions toward a survey”, *BSA* 61, 1966, 33-112.

Sackett L.H. - Hankey V. - Howell R.J., “Προϊστορική Εύβοια. Γενική επισκόπηση”, *AEM* 20, 1975, 145-205.

Thanatos. Les coutumes funeraires en Egee a l'age du Bronze. Actes du colloque de Liege, (21-23 avril 1986), [Aegaeum 1], Athenes, 1987, 19-29.

Sampson A. “Early Helladic contacts with the Cyclades during the EB2”, *Aegeum* 2, 1988, 5-9.

Sampson A., “Mycénienne et la route maritime de l'Egée du Nord”, *Aegeum* 20, 1999, 741-746.

Sapouna-Sakellarakis E., “New evidence from the Early Bronze Age Cemetery at Manika, Chalkis”, *BSA* 82, 1987 233-264.

Sapouna-Sakellarakis E., “Nouvelles figurines cycladiques”, *AntK* 34, 1991, 3-12.

Sapouna-Sakellarakis E., “A Middle Helladic Tomb Complex at Xeropolis”, *BSA* 90, 1995, 41-54.

Sapouna-Sakellarakis E., “Mycenaean Kerinthos”, στο D. Evely, I.S. Lemos, S. Sherratt (επιμ.), *Minotaur and Centaur. Studies in the Archaeology of Crete and Euboea*, *BAR International Series* 638, Oxford, 1996, 106-110.

Sapouna-Sakellarakis E., “Geometric Kyme. The excavation at Viglatouri, Kyme, on Euboea”, στο *Euboica. L' Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente. Atti del Convegno Internazionale di Napoli (13-16 novembre 1996)*, Napoli, 1998, 59-108.

Sapouna-Sakellarakis E., “Skyros in the Early Iron Age. New evidence”, in M. Stamatopoulou, M. Yeroulanou (eds.) *Excavating classical culture, recent*

archaeological discoveries in Greece, BAR International Series 1031, 2002, 117-148.

Talalay L.E. – Cullen T. – Keller D. – Karimali E., “Prehistoric occupation in southern Euboea: an overview”, στο N.M. Kennell, J.E. Tomlinson (επιμ.), *Ancient Greece at the Turn of the Millennium: Recent Work and Future Perspectives*, Athens, 2005, 21-44.

Tankosić Ž. – Mathioudaki I., “Agios Nikolaos Mylon. Some speculations on the Bronze Age of Southern Euboea”, στο Α. Μαζαράκης-Αινιάν (επιμ.), *2ο Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης (Βόλος 16-19.3.2006)*, Βόλος, 2009, 941-949.

Tankosić Ž. – Mathioudaki I., “The Finds from the Prehistoric Site of Ayios Nikolaos Mylon, Southern Euboea, Greece”, *BSA* 106, 2011, 99-140.

Schläger H., Blackman D.J. και Schäfer J., “Der Hafen von Anthedon mit Beiträgen zur Topographie und Geschichte der Stadt”, *AA* 83, 1968, 21-98.

Simon E. – Andreiomenou A., “Grabplastiken aus Chalkis”, *ΑΔ* 25 A, 1970, 26-28.

Smart J.D, IG I2 39: “Aliens’ in Chalcis”, *ZPE* 24, 1977, 231-232

Stern, E.J. and Thatcher, A., “The Early Islamic, Crusader, and Mamluk Pottery”, στο *Horbat 'Uza: The 1991 excavations. Vol. II. the Late Periods* (IAA Reports 42; Jerusalem), 2009, 118-175.

Stillwell-MacKay, T.S., “Pottery of the Frankish period”, στο Ch. K. Williams II, N. Bookidis (επιμ.), *CORINTH XX. The Centenary 1896 – 1996*, The American School of Classical Studies at Athens (Princeton), 2003, 401-422.

Trebilco P.R. *Studies on Jewish communities in Asia Minor*, Durham theses, Durham University, 1987.

Velter G.F., Χαλκίς, Ι: Ιστορία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1470. Αθήνα, 1955.

Venedikov I., "Paros und Chalkis in der Frühgeschichte Thrakiens", *Klio* 39, 1961, 31-44.

Vidal-Naquet P., "Justice et politique dans les rapports entre Athènes et Chalcis. A propos de IG I 39, I", In L. de Rosa (ed), *Ricerche storiche ed economiche in memoria di Corrado Barbagallo*. Napoli, 1970, 401-411.

Vroom, J., *After Antiquity. Ceramics and Society in the Aegean from the 7th to the 20th centuries A.C. A Case Study from Boeotia, Central Greece*, Archaeological Studies, Leiden University 10, 2003.

Waksman S.Y., N.D. Kontogiannis, S.S. Skartsis, G. Vaxevanis, "The Main 'Middle Byzantine Production' and Pottery Manufacture in Thebes and Chalcis", *BSA* 109, 2014, 379-422.

Wallace W.P., Ιστορία του Κοινού των Ευβοέων. *AEM* 10, 1963, 266-311.

Whitehead D., IG I2 39: "Aliens' in Chalcis and Athenian imperialism", *ZPE* 21, 1976, 251-259.